

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

**ORTAOKUL 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ATASÖZÜ
DAĞARCIKLARININ BELİRLENMESİ
(KONYA İLİ SELÇUKLU İLÇESİ ÖRNEĞİ)**

AHMET YONCACI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN, 2019

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**ORTAOKUL 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ATASÖZÜ
DAĞARCIKLARININ BELİRLENMESİ
(KONYA İLİ SELÇUKLU İLÇESİ ÖRNEĞİ)**

AHMET YONCACI

**Eğitim Bilimleri Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 27/06/2019

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Nigar İPEK EĞİLMEZ

Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Didem ÇETİN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Nevin AKKAYA

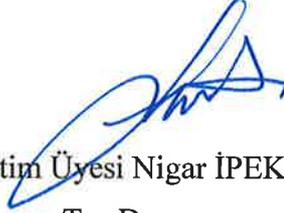
Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Ayşe Rezan ÇEÇEN EROĞUL

HAZİRAN, 2019

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün 24/05/2019 tarih ve 289/3 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/7 maddesine göre, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ahmet Yoncacı'nın "Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Dağarcıklarının Belirlenmesi Konya İli Selçuklu İlçesi Örneği" başlıklı tezini incelemiş ve aday 27/06/2019 tarihinde saat 13.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine oy birliği ile karar verilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Nigar İPEK EĞİLMEZ
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nevin AKKAYA
Üye

Dr. Öğretim Üyesi Didem ÇETİN
Üye

ETİK BEYANI

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanan “Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Dağarcıklarının Belirlenmesi Konya İli Selçuklu İlçesi Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasında;

- Tez içinde sunulan veriler, bilgiler ve dokümanların akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde edildiğini,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçların bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunulduğunu,
- Tez çalışmasında yararlanılan eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterildiğini,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapılmadığını,
- Bu tezde sunulan çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 27 / 06 / 2019

AHMET YONCACI

Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

ORTAOKUL 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ATASÖZÜ DAĞARCIKLARININ BELİRLENMESİ (KONYA İLİ SELÇUKLU İLÇESİ ÖRNEĞİ)

AHMET YONCACI

Yüksek Lisans Tezi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doktor Öğretim Üyesi Nigar İPEK EĞİLMEZ

Haziran 2019, 100 sayfa

İçinde yaşadığımız toplumda sosyal açıdan ilk ve en önemli ihtiyacımız duygu ve düşüncelerimizi ifade etmek istediğimiz biçimde karşı tarafa aktarmaktır. Bunu yaparken de meramımızı en kısa ve en etkili şekilde dile getirmek yani az sözle çok şey anlatmak isteriz. Bu açıdan bakıldığında atasözleri sözcük hacminden çok daha fazla anlam barındırması yönüyle ihtiyacımızı karşılayan en önemli söz gruplarıdır. Atasözleri genel tanım itibarıyla söyleyeni belli olmayan, öğüt veren kalıplaşmış sözlerdir. Ana dilimizi öğrenmeye başladığımız andan itibaren duyduğumuz bu özlü sözler hayatımız boyunca insanlarla iletişimimizde kullandığımız en önemli sözlü materyallerdir. Türkçenin inceliklerini üzerinde barındıran bu olgu gündelik yaşamda kullanıldığı gibi; Türkçe dersleri bağlamında, ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla sınıflarda da kullanılmaktadır. Bu çalışmada ortaokul 7. Sınıf öğrencilerinin atasözü dağarcıklarını incelenmiş ve bu öğrencilerin cinsiyeti, akademik başarısı, sosyoekonomik durumu, okuma alışkanlıkları anne babalarının eğitim seviyesi gibi değişkenlerinin bu dağarcığa etkisi araştırılmıştır. Araştırma Konya ili Selçuklu ilçesi Adnan Hadiye Sürmegöz Ortaokulunda 7. sınıf düzeyinde öğrenim gören 193 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya ilişkin hazırlanan anket formunda öğrencilerin atasözü dağarcıkları ve bu dağarcıklarındaki atasözlerinden hangilerinin anlamlarını bildikleri tespit edilmiştir. Yukarıda bahsedilen değişkenler açısından öğrencilerin bildikleri atasözü sayıları karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Atasözü, dil, söz varlığı, kelime dağarcığı.

ABSTRACT

THE DETERMINATION OF PROVERB REPERTOIRE OF THE 7TH GRADE STUDENTS. THE DISTRICT OF SELÇUKLU OF KONYA PROVINCE

AHMET YONCACI

Master Thesis, Department of Turkish Education

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Nigar İPEK EĞİLMEZ

June 2019, 100 pages

In the society we live in, the first and most important need is to convey our feelings and thoughts to the other people in the way we want to express. While doing so, we would like to express our intent in the shortest and most effective way, in other words, to say a lot with less words. From this point of view, proverbs are the most important words that meet our needs in terms of having much more meaning than word itself. As a general definition, proverbs are common sayings giving advice without a certain teller. These wise sayings we have heard from the moment we started to learn our native language are the most important oral materials we use in our communication with people throughout our lives. This phenomenon which contains the subtleties of Turkish is used in daily life as well as in the classes through the texts in the textbooks in the context of Turkish lessons. The aim of this study is to investigate the proverb knowledge of the 7th grade students in the middle school and to investigate the effect of variables such as their gender, academic success, socioeconomic status, and reading habits and educational level of their parents. The study has been carried out with 193 7th grade students in Adnan Hadiye Sürmegöz Secondary School in Selçuklu district of Konya province. In the questionnaire prepared for the research, the students' proverb knowledge and their knowledge about the meanings of the proverbs they know has been determined. In terms of the variables mentioned above, the number of proverbs they know has been compared.

Keywords: Proverb, language, vocabulary.

ÖNSÖZ

21. Yüzyıl itibariyle insanoğlu daha önce hiç olmadığı kadar hızlı, geniş ve etkileri bütün toplumsal yaşamda görülen gelişim ve değişime şahit olmaktadır. Sosyal düzen ve insanı kuşatan bilgi birikimi çok kısa sürede çok ciddi bir evrilmeye uğramaktadır. Bu sebepler neticesinde kişiler arasında kurulan iletişimin de önemi artmıştır. İletişimin temel noktası ise iletinin en anlaşılır biçimde ve aktaranın vermek istediği mesajı içerecek şekilde alıcıya aktarılmasıdır. Bu işlevi ise kaynağı neredeyse kendi içinde yetiştirdiği dil kadar eski olan atasözleri yüzlerce yıldır eksiksiz biçimde yerine getirmektedir. Bu noktadan ele alındığında atasözlerinin önce evrensel değeri ve iletişimdeki rolü daha iyi kavranmakla birlikte barındırdığı milli öğeler incelendiğinde ise ulusal kimliğe katkısı gözler önüne serilecektir.

Atasözleri bir ulusun değerlerini ve yaşam felsefesini hem belirleyen hem de bu unsurları nesilden nesile aktaran önemli söz gruplarıdır. Geçmişten günümüze zengin bir medeniyete sahip Türk milletinin de atasözü olarak milli hafızasına bakıldığında oldukça köklü ve derin bir altyapıya sahip olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda kültürel değerlerin geçmişten geleceğe aktarımı noktasında işlevsel bir niteliğe sahip atasözlerimizin yeni nesiller tarafından bilinip, günlük hayatta kullanılması ve zengin bir atasözü dağarcığına sahip öğrenciler yetiştirilmesi ülkemizde geleceğine yön verecek nitelikli insan gücü oluşturmak adına bir hayli önemlidir.

Bu nedenle ortaokul 7. Sınıf seviyesindeki öğrencilerin atasözü dağarcıklarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada öğrencilerin yalnızca kullandıkları ve hem kullanıp hem anlamını bildikleri atasözleri belirlenmiştir. Aynı zamanda bu öğrencilerin cinsiyeti, akademik başarısı, sosyoekonomik durumu, okuma alışkanlıkları anne babalarının eğitim seviyesi gibi değişkenlerinin bu dağarcığa etkisi araştırılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde problem durumu belirlenmiş; bu doğrultuda araştırmanın amacına, sınırlılıklarına, sayıltılarına ve araştırmada geçen temel kavramlara yönelik tanımlara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise araştırma konusuyla bağlantılı temel kavramlar ele alınarak araştırmanın kuram kısmını oluşturan konulara yönelik alanyazında yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Yöntem bölümünde, araştırmanın modeli açıklanmış; evren örneklem ile ilgili bilgi verilmiş veri toplama araçlarına da değinilerek verilerin analizi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bulgular bölümünde, araştırma sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Sonuç, tartışma ve öneriler bölümünde ise bulgulardan elde edilen sonuçlar sunulmuş ve bu sonuçlara bağlı olarak getirilen önerilere de bu bölümde yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda araştırmada yararlanılan eserlerin kaynakçası bulunmakta olup araştırmada verilerin elde edildiği anket örnekleri ve araştırma sonucu ortaya çıkan detaylı listeler ise ekler kısmında sunulmuştur.

Bu çalışmada yoğun programına rağmen, bana emek ve zaman harcayan bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Nigar İpek Eğilmez'e, bana verdiği destek ve moral için Dr. Öğretim Görevlisi Halit Çelik'e, bana inanan ve desteğini esirgemeyen değerli aileme gönülden teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
EKLER DİZİNİ	xiii

BÖLÜM I GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi	1
1.3. Araştırmanın Amacı.....	2
1.4. Araştırmanın Sayıltıları.....	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3
1.6. Tanımlar.....	3

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Dil	5
2.2. Kültür	6
2.3. Dil-Kültür İlişkisi.....	6
2.4. Söz Varlığı	8
2.5. Söz Varlığının içerdığı Öğeler.....	10
2.5.1. Temel Sözvarlığı /Çekirdek Sözvarlığı / Kalıt Sözcükler	10
2.5.2. Deyimler	11
2.5.3. Atasözleri.....	13
2.5.4. İkilemeler	14

2.5.5. Kalıp Sözcükler (İlişki Sözcükleri).....	16
2.5.6. Kalıplaşmış Sözcükler.....	17
2.5.7. Terimler.....	17
2.5.8. Çeviri Sözcükler.....	20
2.5.9. Yabancı Sözcükler.....	20
2.6. Alıcı ve Üretici Sözvarlığı.....	21
2.7. Kelime hazinesi.....	23
2.7.1. Kelime Hazinesinin Geliştirilmesinin Önemi.....	25
2.7.2. Kelime Hazinesinin Gelişimini Etkileyen Kanallar.....	28
2.7.2.1. <i>Zekâ</i>	28
2.7.2.2. <i>Aile</i>	28
2.7.2.3. <i>Çevre</i>	29
2.7.2.4. <i>Sosyoekonomik durum</i>	29
2.7.2.5. <i>Televizyon</i>	29
2.7.2.6. <i>Kitaplar</i>	30
2.7.2.7. <i>Öğretmenler</i>	30
2.8. Türkçe Dersi Öğretim Programında Söz Varlığı.....	31
2.9. Atasözü.....	34
2.9.1. Atasözlerinin Doğuşu ve Kaynakları.....	38
2.9.2. Atasözlerinin Biçim ve Anlam Özellikleri.....	38
2.9.3. Atasözlerinin Söz Varlığı İçindeki Yeri ve Önemi.....	42
2.9.4. Atasözlerinde Kullanılan Sözcük Türleri.....	43
2.9.5. Anadilini Kullanma ve Kültür Aktarımında Atasözlerinin Önemi.....	46
2.9.6. Eğitim Materyali Olarak Atasözleri.....	47
2.9.7. MEB Türkçe Öğretim Programında Atasözü Öğretimi.....	47
2.9.8. MEB Yayınları Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulları için Hazırlanan Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalar, Konu Önerileri ve Bu Temalarda Bulunan Metinlerde Atasözü Analizi.....	49
2.10. İlgili Araştırmalar.....	51
2.10.1. İlgili Yurt İçi Araştırmalar.....	51
2.10.2. İlgili Yurt Dışı Araştırmalar.....	55

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli (Deseni)	56
3.2. Evren ve Örneklem	56
3.3. Verilerin Toplanması	57
3.4. Veri Toplama Araçları	58
3.5. Verilerin Analizi	58

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanımına İlişkin Nicel Bulgular ..	60
4.1.1. Katılımcıların Atasözü Kullanım Durumlarına Ait Bulgular	62
4.1.2. Öğrencilerin Atasözü Kullanımına Farklı Değişkenlerin Etkisine İlişkin Bulgular.....	63
4.2. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular...	67

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Sonuç	74
5.2. Öneriler	80
KAYNAKÇA.....	81
EKLER.....	87
ÖZGEÇMİŞ	100

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1 Katılımcıların Cinsiyet ve Akademik Başarı Özelliklerine Göre Dağılımı	57
Tablo 2 Doğru Yazılan Atasözü Sayısına Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	58
Tablo 3 Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı	61
Tablo 4 Doğru Yazılan Atasözü Sayısına Ait Betimsel Bilgiler	62
Tablo 5 Öğrencilerin Yazmış Olduğu İfadelerin Dağılımının İncelenmesi	62
Tablo 6 Öğrencilerin yazdığı ifadelerin anlamını ve hangi durumlarda kullanıldığını bilinme durumlarının incelenmesi	63
Tablo 7 Doğru yazılan Atasözü sayısının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	63
Tablo 8 Doğru yazılan Atasözü sayısının Türkçe Dersi Akademik Başarısına Göre Karşılaştırılması	64
Tablo 9 Doğru yazılan Atasözü sayısının Aylık Gelire Göre Karşılaştırılması	64
Tablo 10 Doğru yazılan Atasözü sayısının Anne Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması	65
Tablo 11 Doğru yazılan Atasözü sayısının Baba Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması	65
Tablo 12 Doğru yazılan Atasözü sayısının Kitap Okumayı Sevme Durumuna Göre Karşılaştırılması	66
Tablo 13 Doğru yazılan Atasözü sayısının Kitap Okuma Sıklığına Göre Karşılaştırılması	66
Tablo 14 Doğru yazılan Atasözü sayısının Kitaplık/kütüphaneden Faydalanma Durumuna Göre Karşılaştırılması	66
Tablo 15 Öğrencilerin en çok kullandıkları ilk 20 atasözü ve kullanım sayıları	67
Tablo 16 Öğrencilerin atasözleri dışında en çok yazdıkları deyim, vecize vb. kelime grupları ve kullanım sayıları	71

KISALTMALAR DİZİNİ

bkz	: Bakınız
çev	: Çeviren
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri

EKLER DİZİNİ

	Sayfa
Ek 1. 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözleri Dağarcığına İlişkin Değerlendirme Anketi	87
Ek 2. 7. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Kitap Okuma Durumları Anketi.....	88
Ek 3. Öğrencilerin Kullandıkları Atasözleri ve Kullanım Sayıları	90
Ek 4. Öğrencilerin Atasözleri Dışında Kullandıkları Deyim vb. Söz Grupları.....	97

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Atasözleri bir toplumun kültürünü, değer yargılarını, geleneklerini yansıtan önemli kelime gruplarıdır. Bu bağlamda köklü ve zengin bir geçmişe sahip Türk milletinin de toplum hafızasında yer alan atasözleri kültürümüzün gelecek nesillere aktarımı noktasında önemli bir işleve sahiptir. Atasözlerini kullanarak kültürüyle bağlarını koparmayan bireyler aynı zamanda mensubu olduğu toplumun hassasiyetlerini, geleneklerini, ahlaki kurallarını ve değerlerini özümseyerek geleceğe yönelik hedeflerini gerçekleştirirken geçmişleriyle bağlarını da kaybetmemiş olacaklardır.

Türkçe eğitimi ile ilgili alan yazına bakıldığında ortaokul öğrencilerinin yalnızca atasözü dağarcıklarının incelenmesine yönelik kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra bu dağarcığa etki eden cinsiyet, akademik başarı, sosyoekonomik durum, kitap okuma durumları ile anne babaların eğitim seviyesi gibi değişkenlerin bu dağarcığa etkisini araştıran bir çalışma da göze çarpmamaktadır.

Bu sebeple araştırmanın çıkış noktasını “ortaokul öğrencilerinin atasözü dağarcıklarının ölçülmesi” oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Dil, insanoğlunun -yegâne olmasa bile- en kuvvetli, en kolay ve en detaylı iletişim aracıdır. Bu açıdan bakıldığında da değeri nispetinde sayısız araştırmaya konu olmayı fazlasıyla hak etmiş bir kavramdır.

Aksan (1977) a göre dil henüz keşfedilmemiş farklı özellikleri olan hayal

edemeyeceğimiz kadar çok yönlü, etkileyici bir varlıktır.

Sözvarlığı ise bir dili oluşturan bütün kelime ve kelime gruplarını içine alan çok geniş kapsamlı bir kavramdır. Dolayısıyla sözvarlığını oluşturan anlatım kalıplarından bir tanesi de atasözleridir. Atasözleri, toplumların tarih sahnesine çıktıkları dönemlerden başlayarak günümüze kadar getirdikleri bütün kültürel birikimi içinde barındıran, aynı zamanda içinde yaşanılan topluma geçmişin tecrübeleriyle yol gösteren, öğüt veren kuşaktan kuşağa aktarılırken bir taraftan da gelişmeye devam eden anonim söz gruplarıdır.

Kültürel bakımdan bu kadar önemli ve değerli bir yere sahip olan atasözlerimizin gelecek kuşaklara aktarılması da kültürümüzün korunması ve devamlılığı açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu öneme istinaden bu çalışmada ortaokul 7. Sınıf öğrencilerinin atasözü dağarcıkları incelenmiş ve bu öğrencilerin cinsiyeti, akademik başarısı, sosyoekonomik durumu, okuma alışkanlıkları anne babalarının eğitim seviyesi gibi değişkenlerinin bu dağarcığa etkisi araştırılmıştır. Konuyla ilgili alan yazına bakıldığında, atasözleriyle ilgili YÖK Tez Arşivi'nde birçok çalışma yapıldığı ancak ortaokul çağı çocuklarının atasözü dağarcığını ölçmeye yönelik yalnızca bir çalışma olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmanın, kültürel aktarımda önemli bir yere sahip atasözlerinin ne ölçüde kullanıldığına dair somut verilere ulaşılması bakımından önemli bir yere sahip olacağı düşünülmektedir. Yapılan araştırma sonucunda elde edilen verilere göre, atasözlerimizin genç nesillere aktarımında farklı yol haritaları ortaya çıkabilir yeni uygulamalara veri desteği sağlanabilir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın genel amacı; 7. Sınıf öğrencilerinin atasözü dağarcıklarını incelemek ve çeşitli değişkenlerin bu dağarcığa etkisini ortaya koymaktır.

Bu amaç doğrultusunda şu alt amaçlara cevap aranmıştır:

- a) 7. sınıf öğrencilerinin atasözü dağarcığı ortalama kaç atasözünden oluşmaktadır?
- b) Öğrencilerin cinsiyetlerinin atasözü dağarcıklarına bir etkisi var mıdır?
- c) Öğrencilerinin akademik başarı durumlarının atasözü dağarcıklarına bir etkisi var mıdır?

- d) Öğrencilerin sosyoekonomik durumlarının atasözü dağarcıklarına bir etkisi var mıdır?
- e) Öğrenci velilerinin mezun oldukları okul düzeyinin öğrencilerin atasözü dağarcığına bir etkisi var mıdır?
- f) Öğrencilerinin kitap okuma durumlarının atasözü dağarcıklarına bir etkisi var mıdır?
- g) Öğrenciler atasözleri ile buna benzer kelime gruplarını (deyim, vecize, kalıp söz vb.) ne ölçüde ayırt edebilmektedir?

1.4. Araştırmanın Sayıtları

Ankete katılan öğrencilerin soruları içtenlikle yanıtladığı ve bildikleri atasözlerini tam olarak ortaya koydukları kabul edilmektedir. Araştırma esnasında öğrencilerin birbirleriyle iletişime geçerek birbirlerini etkilemedikleri düşünülmektedir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Konya ili Selçuklu ilçesi Adnan Hadiye Sürmegöz Ortaokulu 7. Sınıf öğrencilerinin bulunduğu sınıflardan seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenen sınıflarda yer alan öğrencilerle sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Kültür: “Bir halkın ya da bir toplumun maddî ve manevî alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü; temel ihtiyaçların elde edilmesi için kullanılan her türlü araç-gereç, uygulanan teknik; bilgiler, inançlar; geleneksel, dinsel, toplumsal, düzen ve kurumlar; düşünce, duyuş, tutum ve davranış biçimleridir.” (Örnek, 1971, s.148)

Dil: "Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir. (Ergin, M. 1994, s.13)

Söz Varlığı: " Filoloji ve dil bilim çalışmalarında bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı

dillerden gelme ögeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış bir takım özdeyişler söz varlığı adı altında ele alınır. (Aksan, D. 2002, s.13)

Atasözü: Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş söz, darbimesel. (TDK Türkçe Sözlük, 1998, s. 111)

Evren: Adnan Hadiye Sürmegöz Ortaokulu

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Dil

TDK Türkçe Sözlük (2005) Dili “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban” şeklinde tanımlamaktadır.

Bu tanımın dışında dilin günümüze kadar birçok bilim insanı tarafından farklı tanımları yapılmıştır. En kapsamlı şekliyle ifade edecek olursak dil, canlıların iletişim kurmak için kullandıkları bir araçtır. Aynı zamanda kendine özgü kuralları olan canlı bir unsurdur. Bu kurallar o dili konuşan toplumların dile bakış açısını, dili kavrayışını ve dili ortaya çıkarma mantığını da ifade eder. Canlı bir varlık olması onun sürekli gelişim ve değişim göstermesiyle ilgili bir durumdur. Bu gelişim ve değişim süreci tarihten ve kültürel olaylardan ayrı düşünülemez. Dilin özellikleri incelendiğinde ait olduğu milletin sanatı, edebiyatı, gelenekleri ve genel olarak kültürüne dair çok önemli veriler ortaya çıkarılabilir.

Aksan (2009) dili “Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.” (s.13) diye tanımlarken, Ergin (1997) de dilin seslerden meydana gelmiş kendine has kuralları olan ve yalnızca bu kurallar içerisinde gelişen, toplumdaki bireyler arasında iletişimi sağlayan doğal bir araç ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen bir anlaşma şekli olduğunu belirtmiştir.

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkacak olursak dilin ilk ve en önemli görevi toplumda yaşayan insanlar arasında bir anlaşma aracı olmasıdır, diyebiliriz.

İnsanlar düşüncelerini, duygularını, isteklerini kısaca ifadelendirmek istedikleri bütün durumları dil ile diğer insanlara aktarırlar.

Kısaca dil toplum için her konuda belirleyici bir nitelik taşır ve bu yüzden ulus için çok

önemlidir. Dilin başlıca işlevi, iletişimin gerçekleştirilmesidir. İnsan, dil aracılığıyla karşılıklı ilişki kurar, bilgi sahibi olur, bilgi aktarır düşüncelerini ifadelendirir, hayal kurar ve mensubu olduğu toplumda bir yer edinir.

Aksan (2003) dilin birey ve toplum açısından işlevini “İnsan dilinin derinliklerine inilince onun yalnızca bir isteğin, bir gereksinmenin açıklamasını bireyler arasında ilişkiler kurulmasını sağlamakla kalmadığı bütünüyle bireylere özgü imgelerin, umutların, acıların, kısacası insan ruhundaki bütün etkinliklerin başkalarına aktarılabilmesine olanak verdiği görülür” şeklinde ifade etmiştir(s.13).

2.2. Kültür

Kültür, tarih bakımından mevcudiyeti kesin olarak bilinen bir toplumun, sosyal etkileşme yoluyla nesilden nesile aktardığı maddî ve manevî yaşayış tarzlarının temsil ve tecelli bakımından yüksek bir seviyedeki bir bileşimi olan, sebebi ve sonucu açısından ise ferde ve topluma mensubiyet şuuru, özel bir kimlik kazandırma, bütünleşmiş kılma, yaşanan çevreyi ve şartları kendi hedefleri istikametinde değiştirme arzu ve iradesi veren değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının belirlediği bir sistemdir (Tural, 1988, s.52).

Kaplan (2016) kültürü, “Maddi ve manevi her şeyi işlemek ve geliştirmek demektir” biçiminde tanımlamıştır(s.34).

Kaplan (2016) kültürün gelişim sürecini aktarırken “Kültür asırlar boyunca gelişmiştir. Bu gelişmede çeşitli kültürler arasındaki münasebetlerin büyük rolü vardır” diyerek kültürel gelişim sürecinde zamana ve diğer milletlerle olan ilişkilere dikkat çekmiştir(s.36).

Anadolu ve Balkanlarda yaşayan Türk toplulukları bin yıldır birçok medeniyetten aldıkları soyut ve somut unsurlarla yüksek medeniyet kurmuşlardır (Kaplan, 2016).

2.3. Dil-Kültür İlişkisi

Kültür kavramını tanımladığımızda karşılaştığımız temel unsurlarından bir tanesinin dil olduğu görülmektedir. Dil aynı zamanda bir ulusun ruhunun ve temel değerlerinin yansımasıdır. Bir ulusun dilini inceleyerek o ulusun duygu ve düşünce birikimine yönelik özellikler kolaylıkla belirlenebilir.

Kaplan (2016) dil ve kültür bağlantısını dil ulusların kültürel varlıklarının en önemlisidir. Bu nedenle bir milletin diline büyük önem vermesi gerekir, biçiminde açıklamıştır.

Bu ifadeyle dilin kültürün temeli olduğunu ve bir milletin dil ile yarattığı her ürünün de kültür kavramının içine dâhil edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda dilin bir diğer işlevi kültür aktarımının temel vasıtası olmasıdır. Bu konuda Güvenç (1974) Bir milletin kültürel mahsullerinin tamamı dile akseder. Toplumları tarihte var olmalarını sağlayan kültürdür. Dil ise toplumların kültürlerini gelecek kuşaklara aktaran en önemli araçtır. Kültürün kapsadığı bütün unsurların birleştiği nokta dildir. Kültürün temelinde dil vardır diyerek dilin bu kıymetli işlevini ifade etmiştir.

Dil zenginliği ile ülkelerin kültürel zenginliği arasında önemli bir paralellik vardır. Bu benzerliği Kaplan (2016) “Her millet dilini kendi ihtiyaçlarına, kültür ve medeniyet seviyesine, zevkine göre yaratır. Dil tıpkı ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı, korunağıdır” şeklinde tanımlamıştır (s.155).

Dil ile kültür arasında o kadar hassas ve güçlü bir bağ vardır ki bir toplumun diline hâkim olmak aynı zamanda o toplumun kültürüne ve düşünce yapısına hâkim olmak demektir. Her dil, o dili konuşan insanın duygu ve düşünce dünyasının bir aynasıdır. Çevresiyle olan ilişkilerin temelini oluşturur ve insan sosyalleşebilmesi için olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra kişi konuştuğu dille -istemli veya istemsiz- kendi dünya görüşünü, inançlarını, eğilimlerini ve bazen de zayıf noktalarını yine kendisi ele verir.

Dildeki kelimeler ait olduğu ulusun yaşam tarzını, âdetlerini, kültürünü ortaya koyar. Toplumun kültürünü aktaran o dilin kelimeleridir.

Bu konuda Aksan (2011) “Dünyaya gelen insanoğlu maddi ve manevi kavramları kendi anadilinin kalıp ve değerleriyle algıladığını, içinde yer aldığı toplumun kültür öğelerini, dünya görüşünü, yaşam biçimini, inanç ve geleneklerini içeren kavramları diliyle edindiğini” ifade etmiştir (s.21).

Bizim toplumumuzda da bu gerçek hâkimdir. Milletimiz hakkında bilgi edinmek için yalnızca dilimizi öğrenmek aynı zaman birçok kültürel öğeyi ve davranışı da bilmek anlamına gelir.

Aksan (2011) kültür ile dil arasındaki bağlantıyı vurgularken “Türkleri hiç tanımayan, Anadolu’yu ve Türkçe konuşulan öteki ülkeleri hiç bilmeyen bir yabancı, dünyanın herhangi bir yerinde iyi bir Türkçe öğrenimiyle bu dili öğrenecek olsa, yalnızca, söz varlığını inceleyerek Türk kültürü üzerinde pek çok bilgi edinebilecek, uzakta olduğu

halde bu kültürü tanıyacaktır” diyerek dilin, kültür hakkında birçok bilgiyi barındırdığını vurgulamıştır (s.20-21).

Kültürü kendi içerisinde barındıran dil, bu şekilde kültür aktarımı görevini de yerine getirmektedir. Ait olduğu milletin geleneklerini, göreneklerini, sanatını, üzüntü ve sevincini bünyesinde saklayan dil milli kültürün en büyük taşıyıcısıdır. Milli birliğimiz için milli kültürümüz; milli kültürümüz için ise dilimizin bu özelliği korunmalıdır. Geçmişten günümüze insanlık tarihine baktığımızda yok olan ulusların ilk olarak dillerini kaybettiklerini ardından da kültürlerini ve milli birliklerini kaybederek tarih sahnesinden ayrıldıklarını görmekteyiz.

2.4. Söz Varlığı

Aksan (2007) Söz varlığıyla ilgili akla gelen ilk kavramı bir dilin örgüsünü oluşturan sözcükler olarak belirtmektedir.

Söz varlığı kavramı, Türkçe birçok kaynakta farklılık teşkil etmektedir. Örnek verecek olursak: kelime hazinesi, sözcük dağarcığı, Söz dağarcığı, söz hazinesi gibi kullanımlar karşımıza çıkmaktadır.

İpek Eğilmez (2010) Söz varlığını yalnızca kelimeler bütünü biçiminde anlamının ve bu bağlamda yorumlamanın doğru olmadığını ifade ederek söz varlığını dili kullanan toplumun kültürünü, düşünce yapısını, dünya görüşünü yansıtan en önemli araç şeklinde tanımlamıştır.

Filoloji ve dil bilim çalışmalarında, bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dillerden gelme öğeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış birtakım özdeyişler, bir bütün olarak söz varlığı adı altında ele alınır. Bu terimle anılan varlık, aynı zamanda o dili konuşan ulusun maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, yaşam koşulları ve deneyimlerini de yansıtır (Aksan, 2002, s.13).

Aksan (2015) söz varlığının sınırlarını ve içeriğini, aynı dil ile iletişim kuran milletlerin kavramlar dünyası, soyut ve somut kültürel öğelerin aksettiricisi hayata bakışının bir parçası şeklinde düşünmemiz gerektiğini aktarmaktadır.

Başlıca manevi kültür değerlerinden biri olan dinle ilgili bütün kavramlar da o dilin sözvarlığın bir parçasıdır.

Toplumdaki manevi değerlerle ilgili kelimeleri de söz varlığı kavramının içine dâhil eden

Aksan (2015) kendi kültürümüzle ilgili toplumsal inanışlara ait kelimelerin, toplum tarafından oluşturulan kurallarla ilgili kelimelerin ve milletin değer verdiği mukaddes kişi ya da varlıklarla ilgili unsurların çekirdek söz varlığı içinde düşünülmesi gerektiğini ifade eder. Buna örnek olarak Köktürkler döneminde Türklerin bağlı buldukları Gök dini'nde (Şamanizm) yer, gök, su, ateş gibi kelimelerin aynı zamanda kutsal kavramlar olduğunu ifade etmiştir.

Türkçenin ortaya çıktığı dönemden itibaren bu dil ile oluşturulmuş metinlerde görülen zengin kelime hazinesinin en önemli nedeni yeni kelime üretme olanaklarının çeşitliliğidir. Doğa ile ilgili kavramlardaki çeşitlilik soyut unsurlarda da ortaya çıkmakta akrabalık bildiren kelimelerde, renk isimlerinde; anlamdaş kelimeler ve bir kavramı farklı şekillerde ifade eden sanatlı kullanımlar belirgin şekilde görülmektedir. Fakat daha sonra ortaya çıkan soyut kelimelerdeki azalma, dilimize giren yabancı sözcük sayısındaki artış ve bu yabancı sözcüklerin dilimize yerleşmesinin temel nedeni Osmanlı dönemindeki tutum ve dile bakış açısında meydana gelen değişikliktir. (Aksan, 2007).

Aksan (2015) en temel dil mahsulleri olan Göktürk Kitabelerinden başlayarak söz varlığımızda şu özellikleri tespit etmiştir:

1. Türkçenin zengin üretme ve bir araya getirme kabiliyeti, ona birçok kavramı rahatlıkla oluşturma, detaylara kadar işleyen bir kavram zenginliği kazandırmıştır.
2. Türkler farklı milletlerle kurdukları temaslar sebebiyle yabancı unsurların etkisine maruz kalmış genellikle yabancı kelimeleri kendi öz kelimelerine tercih etmişlerdir. Bu sebeple bir hayli yerli öz Türkçe kelime kaybolmuş ve bu kelimelerin yerini yabancı sözcükler almıştır.
3. Kavramlaştırma esnasında dilimiz en fazla somut kavramlara, tabiata yaslanmakta, bu sebeple bu unsurlara ait kavramlar daha zengin ve etkileyici olmaktadır.
4. Dilimizde ikilemelerin kullanımı anlatımın etkileyciliğini artırmak amacıyla oldukça fazladır. Bu şekilde bir kullanım Türkçeye sadece tek başına kullanılan kelimelerin yanı sıra kalıplaşmış kelime guruplarından oluşan ayrı bir kelime hazinesi unsuru da kazandırmıştır. Anlamdaş sözcüklerle oluşturulmuş ikilemelerin kaybolan kelimeleri ikilemelerde varlığını devam ettirmektedir.
5. Göktürkçe dönemine kadar inildiğinde bile dilimizdeki kelimelerin birden fazla anlam özelliği taşıdığı ortaya çıkmakta bu manzara dilimizin yazı dili şeklinde de bir hayli geçmişe uzandığına şahitlik etmektedir.

6. Geçmiş çok eskiye dayanan belgelerde dahi anlamdaş kelimelerin oldukça fazla olması dikkat çekici olmakla birlikte, bu durumdan daha enteresan olan, bu sözcüklerin bir kısmının anlam olarak çok yakın anlamdaş kelimelerden meydana gelmesidir.

7. Günümüz Türkiye Türkçesine ait yazı dilinde kullanılmayan, kaybolmuş birçok kelime dilimizin farklı lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında varlıklarını devam ettirmektedir.

2.5. Söz Varlığının İçerdiği Öğeler

2.5.1. Temel Sözvarlığı /Çekirdek Sözvarlığı / Kalıt Sözcükler

Aksan'a (2015) göre sözvarlığı ve bu söz varlığının hangi unsurlardan meydana geldiği incelenirken akla ilk gelmesi gerekenler, temel söz varlığı adıyla anılan unsurlardır. Bu öğelerin çerçevesi oluşturulurken insanın temel nokta olarak düşünülmesi isabetli olur. Bunun içerisine akrabalık bildiren kelimeler, soyut ve somut kültüre dâhil olan kavramlar, insanın uzuvları ve tabii ihtiyaçlarını gideren yemek, uyumak, gelmek, almak ve buna benzer kavramlar dâhil edilebilir. Somut kültür tanımının içine bitki ve hayvan bilimi adıyla ifade edilen farklı kavramlar da dâhil olmaktadır. Flora insanın yaşamıyla ilgili toplumun beslenmesinde önemli bir yere sahip buğday, pirinç, mısır, arpa gibi bitkileri kapsamakta, fauna ise toplumun özellikle tarım ve hayvancılıkta yararlandığı hayvanları içermektedir. Bu kavramların önemi ve içeriği ise toplumdan topluma değişiklik gösterebilir.

Aksan (2015), soyut kültür alanı içinde kabul edilen geleneklerle, dini kavramlarla, kutsal kişilerle ilgili kelimelerin de çekirdek söz varlığına dâhil edilmesi gerektiğini vurgular. Mesela Göktürkler zamanında Türklerin inandıkları Gökdini'nde (Şamanizm) yer, gök, su, ateş mukaddes kavramlardı. O zamanki metinlerinde Tengri "gök tanrı", kök "gök ve mavi", sub "su" ve ot "ateş" kelimeleri bir hayli yer alır. Türklerin yerleşik hayata geçerek Gökdini'nin yanında Budizm, Maniheizm gibi inanışları da kabul ettikleri çağlarda da bu inanışlara ait kavramlar dilde bulunmaktaydı. Türklerin İslamiyet'e geçmesinin ardından ise İslami terimlerin büyük bir kısmı Arapçadan hiç değiştirilmeden alınmış, bir kısmı ise Farsça aracılığıyla dilimize girmiştir.

Bütün bu verilerden yola çıkarak dilin sürekli aktif halde bulunup değişim ve gelişim içerisinde olduğu ifade edilebilir. Ancak temel sözvarlığı denilen alan bu değişimden en az etkilenen kısımdır.

2.5.2. Deyimler

Deyimler söz varlığı içerisindeki temel unsurlardan biridir. Türkçe Sözlükte “Gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği” (TDK, 2005) şeklinde açıklanan deyimleri Aksan (2007) belli bir olguyu, hissi veya durumu ifade etmek amacıyla birden fazla kelimenin bir arada veya bazen de bir tek kelimenin yan anlamda kullanılmasıyla ortaya çıkan sözler şeklinde tanımlanmaktadır.

Deyimler, duygu ve düşünce aktarımını sadeleştirerek az sözcükle çok şey anlatan söz öbekleridir. Çağlar boyunca sayısız insanın tecrübesinden ve şahitliğinden geçerek anonim özelliği kazanmış ve toplumsal bir değer haline gelen deyimler malı olan deyimler, ulusun geçmişini, hayat tarzını, geleneklerini ve kültürel özelliklerini anlatan ifade gruplarıdır.

Atasözleri ve deyimler Türkçenin güzelliğine, ifade zenginliğine, az sözcükle birçok durumu aktarma gücüne önemli katkıda bulunur.

Anadilimizin bilinen en eski ürünlerinden olan Orhun ve Yenisey Yazıtlarında ve Uygur döneminden kalma metinlerde deyim özelliği taşıyan sözler bulunmaktadır. Bunlardan bir bölümü bugüne kadar gelememiş unutulmuşken, bir bölüm deyim ise sözcükleri değişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Karahanlı döneminin önemli bir ürünü olan Divan-ü Lügat-it Türk” de Kaşgarlı Mahmud savlara geniş yer vermişken deyimlerden çok azını göstermiştir. Ancak Karahanlı Türkçesinin, XI. yüzyılın ünlü yazın ürünü Kutadgu Bilig bugün kullandığımız pek çok deyim içermektedir (Aksan, 2002, s.114, 115,116).

Ömer Asım Aksoy, deyimlerin belli başlı özelliklerini şöyle sıralar (Aksoy, 1997: C. I, 38-43):

- a. Deyimler, içerdiği kelimelerin değiştirilemeyeceği kelime gruplarıdır. Bu sebeple bu söz grupları içerisine aynı manayı verse bile farklı bir kelime getirilemez. Bu sözcükler kalıplaşmıştır. Örneğin “ayıkla pirincin taşını”, deyimini “ayır bulgurun taşını” şeklinde söylenemez.
- b. Deyimler hem kısa hem de özlü kelime gruplarıdır. Örneğin “yol almak”, “dil dökmek” gibi.
- c. Deyimler iki veya daha çok sözcükten oluşur. Kelime grubu şeklindeki deyimler: başı önünde, ağzı burnu yerinde gibi. Cümle halindeki deyimler : “Atı alan üsküdarı geçti”
- d. Deyimlerin kısmı gerçek, bir kısmı ise mecaz anlamlıdır. “Gözden düşmek” mecaz anlamlı, “ İyi gün dostu” gerçek anlamlıdır.

e. Bazı deyimler anlamdaş, bazıları karşıt anlamlı bazı deyimler ise yakın anlamlıdır.

Tepesi atmak, Burnundan solumak (çok sinirlenmek anlamında eş anlamlı)

Göze girmek, gözden düşmek (beğeni kazanmak ve kaybetmek anlamında zıt anlamlı)

Bir deri bir kemik, iğne ipliğe dönmek (çok zayıflamak anlamında eş anlamlı)

f. Deyimler öğüt vermez bir durumu kısaca ifade etmek için kullanılır. Örneğin “ Tepesi atmak” veya “etekleri zil çalmak” deyimleri sinirli ve mutlu olma durumlarını için kullanılır. Herhangi bir öğüt vermez.

g. Kimi deyimler kullanıldıkları milletlerin âdetlerini, inançlarını, hayata görüşlerini yansıtır. Aba altından değnek göstermek, iyi saatte olsunlar gibi.

h. Kimi deyimlerde cümle yapısı ve ana deyim değişmeden fiiller ve zarflar değişebilir: Aşağı tükürsem (tükürsen, tükürse...) sakal, yukarı tükürsem (tükürsen, tükürse...) bıyık. Gözüme kestirdim (kestirdin, kestirdi...) Bana (sana, ona...) göre hava hoş.

i. Kimi deyimler bölgesel kullanımlardaki farklılıklar nedeniyle değişik şekillerde söylenebilir: Hoşuna gitmek (hoşuna gelmek), göz ucuyla (göz kuyruğuyla) gibi.

j. Bazı deyimlerin farklı şekilleri olabilir: Baş başa gelmek / baş başa vermek, Bir arpa boyu gitmek/ bir arpa boyu yol almak

k. Bazı deyimler bir hikayeye, bir hadiseye dayanır: Altından çapanoğlu çıkmak, ağızından baklayı çıkarmak, ye kürküm ye gibi.

l. Kimi deyimler eksilteli cümle şeklindedir: Gözün aydın (gözünüz aydın olsun), laf aramızda (laf aramızda kalsın) gibi.

Ancak bazı deyimler tek başına eksilteli olmasa bile cümle yer alırken eksilteli şekilde kullanılabilir: Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü (açtırma kutuyu), üzümü ye, bağını sorma (üzümünü ye) gibi.

m. Deyimler cümlede farklı kelime türleri olarak kullanılabildiği gibi cümle içinde farklı öğeler de olabilir:

Üzüntüsünden ağızını bıçak açmıyordu.(ağızını bıçak açmamak, yüklem)

Damarıma basmadan konuşamaz mısınız? (damarına basmak, zarf tümleci)

O dik kafalı biridir. (dik kafalı, sıfat)

n. Uyaklı deyimler de vardır: Anca beraber, kanca beraber, Havada bulut, sen onu unut,

2.5.3. Atasözleri

Atasözü, Türkçe sözlükte, Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, nasihat veren söz grubu, darbı mesel (TDK, 2005) olarak tanımlanmıştır.

Atasözleri, bir milletin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren oluşan tecrübeleri ve bunlar sonucu oluşan düşünceleri yansıtan; bütün toplumca genel kabul görmüş kural niteliği taşıyan; söyleyeni belli olmayan; kısa, özlü ve kalıplaşmış sözlerdir.

Türkçede atasözü kavramı incelendiğinde, bu kavramın karşılığı olarak Divan-ü Lügat-it Türk'te Arapça mesel ve Türkçe sav sözcükleri ile karşılaşılmaktadır. Divan edebiyatında bunlardan başka darbimesel sözcüğü de görülür. Türk yazınının ilk örnekleri arasında sayılan Orhon Yazıtları (VIII. Yy.), Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" (1069) ve Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-ü Lügat-it Türk" (1072-1074) adlı yapıtında ilk kez yazılı olarak Türk atasözlerine rastlanmaktadır. Türk atasözlerini XII. yüzyıldan dan IX. yüzyıla kadar, ancak edebi yapıtlar aracılığı ile izlemek mümkündür. Şinasi tarafından 1863 yılında yayımlanan "Durub-i Emsal-i Osmaniyye" adlı yapıt ilk Türkçe derleme olarak nitelendirilebilir. Bu yapıtın 1870 yılında yayımlanan ikinci baskısında atasözlerinden başka deyimler, beyitler ve bilgece mısralara da rastlanmaktadır (Sağlam, 2004, s.14).

Atasözleri bir toplumun yaşamındaki bütün kural ve gelenekleri nesilden nesile aktarır.

Bu yüzden atasözleri her milletin benliğinin bir yansımasıdır.

Ömer Asım Aksoy atasözlerinin özelliklerini şöyle açıklar (Aksoy,1997 / I.C:15-20):

a. Atasözleri kalıplaşmış söz öbekleridir. Bu sebeple atasözünde yer alan kelimelerin yerine başkaları getirilemez, kelimelerin yerleri de değiştirilemez. "Derdini saklayan derman bulamaz." atasözünde dert yerine sıkıntı konulamayacağı gibi, "Çalma elin kapısını, çalarlar kapını." atasözün de "Elin kapısını çalma, kapını çalarlar." şeklinde de kullanılamaz.

b. Atasözleri özlü ifadelerdir az kelimeyle çok şey anlatır, çoğu bir veya iki tümceden oluşur: "Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.", "Hamama giden terler.", "Besle kargayı, oysun gözünü." gibi.

c. Bazı atasözleri toplumsal vakaların uzun bir gözlem ve tecrübe sonucu nasıl oluştuklarını anlatır: "Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.", "Minareyi çalan kılıfını hazırlar.", "Parayı veren düdüğü çalar." gibi.

ç. Atasözleri, tabiat olaylarının da meydana gelişini bildirir: “ Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.”, “ Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.” gibi.

d. Atasözlerinin bazı sosyal olayların ortaya çıkışını bildirirken insanlara öğüt de verir: “Ağlamayan çocuğa meme vermezler.”, “ Öfke ile kalkan, ziyan ile oturur.” gibi.

e. Tecrübeye ve mantığa dayalı ahlaki ders ve nasihat bildiren atasözleri de vardır: “ Ayağını yorganına göre uzat.”, “Bugünün işini yarına bırakma.” gibi.

f. Bazı atasözleri de kişilere fikir verir, yol gösterir: “Korkunun ecele faydası yoktur.”, “İş olacağına varır.”, “Ölüm ile oç alınmaz.” gibi.

g. Bazı atasözleri toplumdaki gelenek görenekleri ifade eder bildirir: “ Kızını dövmeven dizini döver.”, “Kız beşikte, çeyiz sandıkta.” gibi.

ğ. İnançları belirten atasözleri de vardır: “ Baykuşun kısmeti ayağına gelir.”, “Akacak kan damarda durmaz.” gibi.

h. Kimi atasözleri bölgesel kullanımlardaki farklılıklar nedeniyle değişik şekillerde söylenebilir: “Denize düşen yılanı sarılır.” atasözünün “Denize düşen yosuna sarılır.” şekli de kullanılır. “Keskin sirke kabına zarardır.” atasözü ise bazı bölgelerde “Keskin sirke küpüne zarardır.” şeklinde yaygındır.

2.5.4. İkilemeler

Aksan (2002) dilimizde ikilemelerin önemini ifade ederken “Türkçeye olağanüstü bir anlatım gücü ve zenginliği kazandıran, anadilimizin biçim, sözdizimi, sözcük bilim ve anlam bilim bakımından önemli bir özelliğini oluşturan öğelerdir” şeklinde bir tanım kullanmıştır (s.81).

İkilemeler dilimizin ifade kabiliyetini artıran en önemli öğelerden biridir. Hatipoğlu (1981) ikilemeyi tanımlarken “anlatımı zenginleştirmek, anlamı güçlendirmek, kavramı çeşitlendirmek maksadıyla, bir kelimenin yinelenmesi ya da yakın anlamlı veya zıt anlamlı sesleri birbirini hatırlatan iki kelimenin bir arada kullanılması” (s.9) olarak ifade eder.

Yalnızca Türkiye Türkçesi değil Türkçenin diğer lehçelerinde de ikilemeler yaygın olarak kullanılan anlatım kalıplarındandır.

Hatipoğlu (1981) ikilemelerin temel niteliklerinden başlıcasının ses benzerliği olduğunu

belirtir. İkilemeler kurulurken ön ses ve son ses benzerlikleri önemli bir yere sahiptir. Örnek verecek olursak: düğün dernek, çul çaput, kış kıyamet, sarmaş dolaş, kırık dökük, yorgun argın, anlı şanlı...

İkilemeler, anlatımlarımızda tek başına yer alabileceği gibi bunun dışında deyim ya da atasözleri gibi söz gruplarının içinde de yer alabilir. İster müstakil biçimde kullanılsın ister bazı söz gruplarının içinde geçsin hali hazırda ikilemeler anlatımımızı güçlendiren ve ifademizi zenginleştiren öğelerdendir.

İkilemeyi oluşturan sözcükler arasında da kalıplaşma mevcuttur. Bu yüzden kelimelerin ikileme içerisindeki yerlerini değiştiremeyiz.

Hatipoğlu (1981), ikilemelerde kalıplaşmayı pekiştiren sebeplerden de söz etmiştir. Ona göre “az heceli sözcük, ünlü ile başlayan sözcükler, Türkçe sözcükler önce, b- veya p- ile başlayan sözcükler sonra gelirler. Örneğin don gömlek, güçlü kuvvetli, bölük pörçük ...” (s. 15-17).

Hatipoğlu (1981), sözcük yapısı bakımından da ikilemeleri incelemiştir. İkilemeler, Türkçe sözcüklerden oluşanlar (Çisil çisil, şakır şakır...), yabancı sözcüklerden oluşanlar (hısım akraba saymak, hâl hatır sormak...), Türkçe ve yabancı sözcüklerden oluşanlar (kılığı kıyafeti yerinde, güçlü kuvvetli...) gibi başlıkların yanı sıra, sayılardan oluşan (üç beş kuruş, sekiz on kişi...), tamlamalardan oluşan (güzeller güzeli kız, beterin beteri iş...), m’li ikilemeler (şaka maka, para mara...) gibi ikilemeler de bulunmaktadır (s.19-22).

Hatipoğlu’na (1981), göre bağlaçlı ve sorulu ikilemeler aralıklı ikilemelere örnektir. “Çocuk ağladı da ağladı, günlerce ve günlerce durdu, bağlaçlı ikilemelere; ev mi ev, iş mi iş, gider mi gider, uslu mu uslu (pekiştirme anlamı) sorulu ikilemelere örnek gösterilebilir” (s.22-23).

Hatipoğlu (1981), ikilemelerde arada başka kelimelerin yer aldığı örnekler de vermiştir. Araya başka sözcükler de girse ikileme devam ettirilir ve manayı güçlendirmek, pekiştirmek için aradaki kelimelerden de yardım alarak ikileme sürdürülür.

İkilemeler anlam bakımından incelendiğinde, ikilemelerin pekiştirme, güçlendirme, çoğaltma ve abartma gibi anlamlara geldiği görülmektedir. İkilemelerin anlam bakımından bir başka boyutu da ikilemeyi oluşturan sözcüklerin eş, yakın, zıt anlamlı veya anlamsız ya da yarı anlamlı olmasıdır. “Sorgu sual, deli divane, ses seda” yakın anlamlı sözcüklerden kurulan

ikilemelere, “irili ufaklı, er geç, iyi kötü, eninde sonunda” karşıt anlamlı sözcüklerden kurulan ikilemelere, “evirmek çevirmek, eski püskü” bir sözcüğü anlamlı ikilemelere, “eciş bücüş, abur cubur, yalap şalap” iki sözcüğü de yarı anlamlı ikilemelere örnek gösterilebilir (Hatipoğlu, 1981, s. 55-58).

Dilimizde birçok çeşidi bulunan ve sıkça kullandığımız ikilemeler, başka dillerde bu kadar fazla kullanılmamaktadır. Bu da bir anlamda dilimizdeki söz gruplarının çeşitliliğini ve zenginliğini göstermektedir.

Türkçenin en yaygın, en tipik ve tarihin her döneminde, her lehçesinde görülen bir özelliği ikilemelerin çok bol kullanılmasıdır. Bir kavramı daha etkili bir biçimde anlatmak, pekiştirmek için onun iki sözcükle dile getirilmesi biçiminde görülen bu eğilim başka dillerde, Türkçeye karşılaştırılamayacak derecede azdır. Koca Latin yazınında birkaç ikilemeye rastlanır; ancak Korece’de ve bir ölçüde Japoncada ikilemeler daha sık kullanılmaktadır (Aksan, 2003, s.81-82).

2.5.5. Kalıp Sözler (İlişki Sözleri)

Her dilde günlük hayatta kullanılması gereken birtakım ilişki sözleri bulunmaktadır. Bunlar: günaydın, iyi günler, teşekkürler, kolay gelsin vb. gibi insanlarla günlük iletişimimizde sıklıkla başvurduğumuz öğelerdir. Bu sözler toplumda belli bir kültürün dışı vurumu olarak ortaya çıkar. Belli olaylarda, bazı diyaloglarda ya da durumlarda söylenmesi gelenek halini almış bu öğeler söyleyenin de o anki duygularını kısaca ifade eder. Örnekleri artıracak olursak misafiri karşılama ya da misafir olarak karşılanmada: hoş geldiniz, hoş bulduk, sefa geldiniz; vedalaşırken: hoşça kalın, güle güle, Allah kavuştursun, yolunuz açık olsun; herhangi bir kimseden görülen bir yardım veya bir iyilik için: sağ ol, çok teşekkür ederim; iyiliği yapan kimseye memnuniyetimizi belirtmek için: eksik olmayın, Allah senden razı olsun; gerçekleşmesini umduğumuz bir durumun ortaya çıkmasına yardımcı olan bir kişi için: Allah ne muradınız varsa versin, Allah tuttuğunu altın etsin; vefat eden biri için Allah günahlarını affetsin; evlilik ya da doğumla ilgili: Allah mesut etsin, Allah tamamına erdirsin, analı babalı büyüsün, bir yastıkta kocayın, gözünüz aydın, gibi birçok olay ve durumda kullanılan pek çok kalıp söz vardır.

Aksan (2017) kalıp sözlere dâhil edebileceğimiz “hayır dualarla ilgili şu tespitte bulunmuştur: “Türkçede kalıp söz niteliği kazanmış bulunan öğeler içinden birçoğu aynı zamanda hayır dua örneği oluşturmaktadır. Toplumun maddi ve manevi kültürünü, inançlarını ve değer yargılarını yansıtan hayır dualara da aynı çerçevede içinde, kalıp sözler arasında değinebiliriz” (s.169).

Dualar iyi dilekleri içeren kalıp sözlerdir. Eski Türkçede alkış sözcüğü ile karşılanmıştır. Ortak dilimizdeki “Allah gönlün(üz)e göre versin, Allah işin(iz)i rast getirsin, Allah namerde muhtaç etmesin, Allah tuttuğun(uz)u altın etsin, Allah utandırmasın” gibi sık kullanılan kalıp sözler örnek verilebilir. Beddua ise Farsça “bed” ile Arapça “dua” sözlerinden kurulur ve kötü dilek anlamına gelir. Kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, anlatımı güçlendiren söz kalıplarıdır. “Allah belanı (cezanı) versin, Allah canını alsın, Ayıbını yer örtsün” gibi bedduaların yanında, Anadolu ağızlarında değişik, özgün ve sanatlı anlatımlara sahip olan beddua örnekleri bulunmaktadır. (Kaya, 1997, s.99-111)

Sözvarlığı unsurları arasında önemli bir yeri bulunan kalıp sözler, ait olduğu milletin dini değerlerini, kültürel niteliklerini ve insanların o topluma özgü davranış kalıplarını göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

2.5.6. Kalıplaşmış Sözler

Kalıplaşmış sözler Türkçenin sözvarlığı içinde yer alan unsurlardan biridir. Bu sözler genellikle toplumda tanınan aydın, sanatçı, yazar ya da siyasetçilere ait olan sözlerdir. Bu sözlerin bir diğer özelliği ise bulunduğu dilin sözvarlığı ile sınırlı kalmayıp evrenselleşmiş olmalarıdır. Genellikle çeviri yolu ile ortaya çıktıkları dilin dışında başka dillere de yerleşmişlerdir.

Kalıplaşmış sözlerin evrenselleşmesiyle ilgili Aksan (2015) “J, Caesar’ın “Sen de mi Brütüs?”, Sinoplu Diogenes’in Büyük İskender’e söylediği “Gölge etme, başka ihsan istemez.” Gibi örnekleri aktararak bu sözlerin dilimize çeviri eserler vasıtasıyla girdiğini belirtmiştir.

Bunun yanı sıra Aksan (2007) “Osmanlı tarihindeki bir olaya dayanan “ Vermeyince Mabut, neylesin Mahmut” sözü, yine bir olayı yansıtan “Atı alan Üsküdar’ı geçti” sözlerinin de Türkçedeki kalıplaşmış sözler” olduğunu ifade etmektedir (III.C. s. 37-38).

2.5.7. Terimler

Türkçede terim adını alan kelimeler herhangi bir bilim, sanat, spor, meslek ya da zanaat gibi alanlarda kullanılan ve o alana özgü kavramları karşılayan kelimelerdir. Türkçe sözlükte terim kavramı “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” (TDK, 2005) olarak tanımlanmıştır.

Terim anlamlı kelimelerin anlam özellikleriyle ilgili Aksan (2002) “Terim alanı içerisinde yer alan bir kelime yalnızca kullanıldığı alana özgü olmaktan çıkıp toplumun bütün kesimleri tarafından kullanılmaya başlanırsa terim özelliğini yitirmiş olur. Örneğin röntgen, enflasyon, telefon, gibi sözcükler böyle bir duruma gelmiştir” diyerek bu kelimelerin belli bir alana özgü kelimeler olduğunu vurgulamıştır (s.175).

Bir toplum bilim sanat ve spor gibi alanlarda ne kadar ilerleyip söz sahibi olursa buna bağlı olarak söz varlığındaki terim sayısı da o nispette artar.

Terimler, belirli bir alanda geniş bilgi sahibi olmayı gerektiren teknik sözcüklerdir. Bu yüzden terim olan sözcüklerin anlamı kişiden kişiye değişmez tek bir anlama sahiptirler. Örneğin fizikte atom, molekül; dişçilikte dolgu, çürük; müzikte sol anahtarı gibi.

Tarih boyunca sözvarlığımızın geçirdiği gelişimle beraber terimler de gelişimini sürdürmüştür.

En eski dil ürünleri olan Orhun ve Yenisey Yazıtlarında konuların kısıtlılığı nedeniyle ancak birtakım askerî ve yönetsel unvanlarla ilgili terimlerle karşılaşırız. Örnek olarak İlterber “genel vali”, subaşı “kumandan”, Tigin “prens”, her biri yüksek birer unvan olan Şad, Yabgu, Tarkan gösterilebilir.

Yerleşik yaşama geçen ve Budizm, Maniheizm gibi dinleri benimseyen Uygur Türklerinin bize bıraktıkları zengin ürünlerin dilinde geniş bir terim varlığıyla karşılaşırız. Bunlardan bir bölümü Sanskrit’ten, Toharca’dan, Çince’den alınan ve bazıları Türkçeden karşılanan dinsel terimlerdir

Terim anlamlı kelimelerin geçmişten günümüze kaynağıyla ilgili Aksan (2002) “Türklerin İslamiyet’i benimsemelerinden sonraki evreye, Karahanlı dönemine ait Divan-ü Lügat-it Türk bize çok zengin bir sözvarlığı sunmaktadır. Divanda günlük yaşamda yararlanılan araç gereçten evcil hayvanlara, yük hayvanlarına hastalıklarla ilgili terimlere, askerlikle, sporla ilgili sözcüklere kadar çok değişik alanların kavramlarıyla karşılaşmaktadır” diyerek bu eserin içerdiği terim anlamlı kelimeler bakımından oldukça önemli bir yere sahip olduğu ifade etmiştir (s.176- 179).

Tarihin ilerleyen dönemlerinde Türkler Anadolu’ya geldikten sonra verilen eserlerde ise komşu coğrafya ve kültürlerle olan yakın ilişkilerden dolayı Arap ve Fars dillerinin söz varlığına ağırlık verilmiştir. İlerleyen dönemlerde giderek artan bu eğilim sadece bilim ve sanatla sınırlı kalmamış, resmî yazışmalarda, tıp, hukuk gibi alanlarda da Arap ve Fars dilinin ağırlığı hissedilmiştir. Ancak bundan sonra gelen Tanzimat Döneminde dildeki bu

yabancılaşmaya bazı yazarlarca tepki verilmesine rağmen topyekûn bir değişime yol açacak kadar bir farkındalık oluşturulamamıştır. Dildeki öze dönüş düşüncesinin ortaya çıkışı Yazı Devriminden sonra gerçekleştirilen Dil Devrimi ile başlar. Dil Devrimiyle birlikte eğitimde, yönetimde, devlet yazışmalarında, bilim, sanat, teknik alanlarda kullanılan terimlerde büyük oranda öze dönülmüş, bu terimlere verilen Türkçe karşılıklar halk tarafından benimsenerek kullanımları yaygınlaşmıştır.

Zülfikar (1991) terimlerin genel özellikleri şu şekilde özetlemiştir (s.20-23):

a. Terimler bir tek anlamı olan kelimelerdir: üçgen (geometri terimi), toplardamar (tıp terimi) gibi.

b. Terimler ortaya çıkarılırken yeni bulunan veya Türkçeleştirilmek istenen kelimeler karşılanırken şu yollara başvurulmaktadır:

- Dilin kendi unsurlarına yeni manalar kazandırma şeklinde: köprü (dişçilik terimi), diş (marangozluk terimi) gibi.
- Birleşme şeklinde: tekel, bilgisayar, atardamar gibi.
- Dilin unutulmuş, ya da lehçe ve ağızlarında varlığını devam ettiren kelimelerin tekrar canlandırılması şeklinde: nitelik, nicelik, tanık gibi.
- Başka dillerden tercüme şeklinde: fizik ötesi, bilim kurgu, ısıölçer gibi.
- Dilin kendi imkânlarını kullanarak kök ve ekleriyle yeniden bir kelime oluşturma şeklinde: saplantı, asalak gibi.

c. Terimler birtakım yönleri ile dilimizdeki diğer kelimelerden ayrılırlar. Terimlerden başka her sözcük bir cümlede, yanındaki kelimelere göre mana ve görevce farklılığa uğrayabilirken terimlerde bu kural geçerli değildir. Terimlerin manaları değişmez ve cümlede olsa bile değişik manalarda kullanılamaz.

d. Milletin günlük hayatta kelime hazinesinde yer alırken zamanla terim niteliği kazanmış kelimeler de bulunmaktadır. Diğer taraftan toplum içinde çeşitli sanat mensuplarının (marangoz, demirci gibi) kullandığı, o sanatla ilgili kelimeler de terim sayılır.

e. Günlük kullanımda çokça yer alan bir kelimenin terim olarak kullanımı da mevcuttur. Çünkü kelimelerin gerçek, mecaz ve yan manalarının yanı sıra terim anlamları da vardır. “Bunda benim suçum yok.” Cümlesinde “suç” kelimesi “kabahat” anlamını ifade eder. Hukukun “ kanunlara aykırı davranış, cürüm” diye belirttiği “suç” ise terimdir.

Bir dildeki terim sayısının artması o toplumdaki edebiyat sanat ve bilim gibi alanlardaki gelişmeye bağlıdır. Bunun yanı sıra o dili kullanan toplumun yukarıda bahsi geçen alanlarda öncü ürünler ortaya koyması bu ürünlere ilk olarak isim verme ve diğer uluslara da bu isimle aktarma ayrıcalığını kazandırmaktadır.

Terim anlamlı kelimelerin ortaya çıkış sürecini “Terimler bir ülkeden çıkarak dünyaya yayıldıkça, özgün biçimiyle benimsenebildiği gibi, yeni bir ad alarak ya da çevrilerek girdiği dile de yerleşebilir. Bilimde, teknikte, felsefede yazın alanında yeni buluşlar, gelişmeler gerçekleştiren ülkelerin söz varlıkları, bunlara ilişkin kavramlarla zenginleşir” diyerek açıklayan Aksan (2002), bu noktada ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin de söz varlığına doğrudan etkisi olduğunu vurgulamıştır (s.175).

2.5.8. Çeviri Sözcükler

Geçmişten günümüze birçok dil ile ilişki içinde olan Türkçenin söz varlığı unsurlarından bir tanesi de çeviri sözcüklerdir. Çeviri sözcükler, birbirini etkileyen toplumların dillerinde görülür hatta bu kelimelere bakarak bir toplumun tarihin hangi döneminde hangi milletle yakın ilişki içinde olduğu söylenebilir. Türkçenin tarihine baktığımızda en çok çeviri sözcüğün Uygurlar ve Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonraki döneme rastladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Tanzimat’tan sonra Fransızca ve İkinci Dünya Savaşından sonra ise İngilizceden birçok çeviri ögenin dilimize yerleştiği anlaşılmaktadır. Aksan (2015), Çeviri kelimelerin dilimize yabancı kelimelerin geçmesiyle olabildiği gibi kavramların dilimize alınması yoluyla da olabileceğini vurgular.

2.5.9. Yabancı Sözcükler

Bir dilin sözvarlığı üzerinde etkili olan unsurlardan biri de etkileşimde olduğu diğer toplumlarla arasındaki kültür, ticaret, siyaset ve sanat alanındaki ilişkileridir. Toplumların arasındaki bu kültürel alışverişin söz varlıkları üzerinde önemli etkisi ve katkısı vardır. Günümüze baktığımızda ise iletişim, ulaşım ve haberleşmenin hızı düşünüldüğünde her dilde yabancı ögelerin bulunması gayet normal bir durumdur.

Aksan (2015), yabancı dillerden alınan unsurları iki kısımda ele almaktadır:

1) Kelime bilimde alışılmış ıstılahlarıyla yerleşmiş yabancı kelimeler, bir dilin ses, eğilim ve ilkelerine uyum sağlamış, yabancılığı artık fark edilemeyen unsurlar. Bunlar Farsça temelli kösele, çerçeve kelimelerinin yanı sıra duvar (Far. divar), kalıp (Ar. kalip), gibi kelimelerdir.

2) Dilimize henüz tam yerleşemeyen yabancı kelimeler olarak ifade edilen örnekler ise dilin ses eğilim ve ilkelerine aykırı, yabancılığı çabucak fark edilen, Türkçedeki oksijen, lokomotif, devalüasyon gibi kelimelerdir (s.135).

Aksan (2007), başka dillerden alınan sözcüklerin dilimize girdikten sonra anlam değişikliğine uğradığını ve kelimenin kökündeki anlamlarından farklı olarak kullanıldıklarını da dile getirmiştir. Örneğin Arapçada daha çok büro, yazıhane anlamında kullanılan mektep Türkçede yalnızca okul manası ile yer etmiştir.

2.6. Alıcı ve Üretici Sözvarlığı

Baş (2010), Söz varlığı kavramının genel terminolojide, kelime hazinesi, kelime serveti, kelime dağarcığı, sözcük varlığı, sözcük dağarcığı, sözcük serveti, sözcük gömüsü, vokabüler, kelime kadrosu vb. gibi kullanımlarla karşılanabileceğini belirtmiştir.

Kelime hazinesi ile anlatılmak istenen, kişinin bir dili öğrenmeye başlamasıyla birlikte beyinde oluşmaya başlayan zihinsel sözlüktür. Alıcı söz varlığı okuma ve dinleme yolu ile meydana getirilmiş ve hafızada saklanmış kelime hazinesini, üretici söz varlığı ise hafızada bulunan bu sözcüklerin, zamana, mekâna ve bireyin isteklerine göre oluşturulup konuşma ve yazma esnasında kullanılmasını kapsamaktadır.

Literatüre de baktığımızda yapılan araştırma ve yazılan eserlerde sözvarlığı kavramı ile kelime hazinesi kavramı iç içe geçmiş durumdadır. Bu tespit alıcı ve üretici söz varlığı kavramlarında da geçerlidir. Genel olarak aynı tanımların ve ifadelerin kullanılmasına rağmen kimi kaynaklar alıcı ve üretici kelime hazinesi tanımını kullanırken bazı kaynaklarda bu tanımın yerini alıcı ve üretici kelime hazinesi ya da aktif ve pasif kelime hazinesi kavramları almıştır.

Alıcı sözvarlığı, insanların günlük hayatta kullandığı, üretici sözvarlığı ise insanların manasını bildiği; ama günlük hayatta kullanmadığı kelimelerden oluşmaktadır

Alıcı sözvarlığını oluşturan kelimeler sözlü ve yazılı anlatımda bilinçli olarak

kullanılırken; Üretici sözcüğünü oluşturan kelimeler ise anlatımda kullanılmaz fakat kişi bu kelimelerle karşılaştığında bu kelimeleri anlamlandırılabilir. Üretici sözcüğünden daha geniştir. Bunun sebebi ise kişiler konuşma ya da yazma esnasında kullanmadığı pek çok kelimeyi, dinleme ya da okuma sırasında kullanabilmektedir.

Kişinin anlamaya dayalı dil yetisini işletirken alıcı sözcüğü; anlatmaya dayalı dil yetisini işletirken ise, özellikle sözlü iletişimde, üretici sözcüğünü kullandığını söylemek mümkündür.

Alıcı sözcüğünün oluşumu, Baş (2010)'a göre İnsanlarda alıcı söz varlığının temelini anne karnında duyduğu kendi diline ait ses öğeleri oluşturur. Bebeklerin yalnızca üç aylık oldukları dönemde ana dillerini tanımaya başlamaları uzun süre önce gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarla ispatlanmış bir durumdur.

Baş (2010) Alıcı sözcüğünün bireyin okuma ve dinleme becerisiyle ortaya çıkıp gelişim gösterdiğini ifade etmektedir. Dinleme ve okuma yeteneklerinde ortaya çıkan ve alıcı şekilde oluşan kavrama olayı, kelime hazinesinin zenginleşmesi için temeli, diğer bir ifadeyle ana kaynağı teşkil etmektedir. Hem dinleme hem de okuma ile alıcı söz varlığına katılan kavramların en gerekli olanlarını birey okuma ve yazma sırasında kullanmaktadır.

Onan (2016) ise “Alıcı kelime hazinesi, bilgiyi algılama ve işlemeye yönelik dil becerileri olan okuma ve dinleme sürecinde devreye girmektedir. Okuma ve dinleme sürecinde öğrenci, uzun süreli belleğindeki alıcı kelime hazinesinden yararlanmaktadır. Alıcı kelime hazinesi, okul öncesi dönemde aile ve sosyal çevrede gelişmeye başlar” diyerek bu süreçte okul, aile ve sosyal çevreye dikkat çekmiştir (s.11-29).

Alıcı sözcüğünün meydana gelmesinde bazı kriterler oluşturulmuştur. Birey bu ölçütler içerisinde alıcı sözcüğünü zenginleştirir. Alıcı söz varlığına temel oluşturacak ihtiyaç, beklenti, istek, yöneliş, teamül, amaç, tutum, hazır bulunuşluk vb. yöndeki değişkenler; günlük yaşamda ya da örgün eğitim kurumlarında, kendileri ile paralel yönlendirmelere açık olabilecek niteliktedir Baş (2010).

Alıcı sözcüğü aynı zamanda genel sözcüğünün en geniş bölümünü oluşturmaktadır. Anlama ve anlatmada kullanılan söz varlığı birbirinden farklıdır. Bu sebeple alıcı söz varlığı okuma ve dinleme kelime hazinesi; üretici söz varlığı ise konuşma ve yazma kelime hazinesi olarak nitelendirilebilmektedir.

Baş (2010) kişinin alıcı söz varlığı unsurlarını üretici söz varlığına dönüştürdüğü süreci “Birey dinleme ya da okuma esnasında edindiği söz varlığı unsurlarını, konuşma ve

yazma becerisinde etkin şekilde kullanabilir. Okuma ve yazma ortamlarında kullanılan bu söz varlığı unsurları, eğitim ortamları vasıtasıyla, üretici yönde söz varlığı çıktılarına dönüşür” şeklinde belirtmiştir (s.137-159).

Üretici söz varlığı, bilgiyi iletme aşamasında devreye girmektedir. Bir dili edinimi öğrenirken üretici söz varlığını meydana getiren sözcükler, okuma ve dinleme yoluyla şekillendirilmektedir. İletişim esnasında belleğimizde ortaya çıkan anlamın iletilmesinde en uygun sözcük belirlenir. Bu süreçte, sözcüğün belirlenmesinde hafızanın kullandığı veriler önemlidir. Bu veriler ışığında belirlenen kelimeler konuşmada ya da yazmada rahatlıkla kullanılabilirken, daha az sayıda veri ile hafızada yer alan sözcükler yalnızca okumada ya da dinlemede karşımıza çıktığında anlamlandırılabilir. Zaman içerisinde eğer bu kelimeyi kullanmayı gerektirecek veriler çoğalırsa sözcük konuşmada ve yazmada kullanılır ve üretici söz varlığına aktarılmış olur. Bunun tam tersi durumda ise; eğer kelime ile bağlantılı veriler ortadan kalkarsa sözcükte buna bağlı olarak alıcı söz varlığından da silinir.

Alıcı kelime söz varlığımızdan, üretici söz varlığımıza rahatlıkla aktarabileceğimiz çok sayıda kelime vardır. Bu aktarımın miktarını belirleyen temel unsurlardan bir tanesi hiç şüphesiz eğitimidir.

Onan (2016) alıcı kelime hazinesi ile üretici kelime hazinesinin etkileşimini ” Alıcı kelime hazinesi, üretici kelime hazinesinin gelişimini de doğrudan etkilemektedir. Alıcı kelime hazinesi geliştikçe bu durum, olumlu yönde üretici kelime hazinesine de yansımaktadır” biçiminde aktarır (s.11-29).

Onan (2013)’a göre Üretici kelime hazinesinin kapsamı, alıcı kelime hazinesine göre daha dardır. Diğer bir ifadeyle, okuma ve dinleme etkinliğinde kullanılan kelime hazinesi, konuşma ve yazma etkinliğinde başvurulan kelime hazinesinden daha geniştir.

2.7. Kelime hazinesi

Dillerin temelini meydana getiren oluşturan sözcük kavramı için günümüze dek pek çok tanım yapılmış, “Kelime nedir?” sorusuna birbirinden farklı birçok cevap verilmiştir.

Ergin (2006) kelimeyi, “manası veya gramer vazifesi olan en küçük dil birlikleridir” şeklinde tanımlamıştır (s. 95).

Sözcükler anlatımın yegâne unsurudur. Bu sebeple bir dili bilmek o dilde bilinen kelime sayısı ile ölçülür. Toplumdaki bireylerin düşüncelerini, duygularını, ifade edebilmesi için sahip olduğu kelime hazinesine bağlıdır. Bunun yanı sıra bu sözcüklerin bağlam içinde doğru biçimde kullanılması gerekir. Bireyin sözcük dağarcığı ne kadar büyükse kendini ifade etmesi de o nispette kolay olmaktadır.

Göçer (2009), Dilde herhangi bir manası olan bir veya daha çok heceli ses gruplarına sözcük denir. Sözcüklerin iki anlamı vardır. İlki tümce içinde kazandığı anlam diğeri ise tek başına kullanıldığında taşıdığı anlam şeklinde kelimenin tanımını ve sahip olduğu anlam özelliklerini belirtmiştir.

Korkmaz (2003), kelime kavramını, Tek ya da çok heceli ses gruplarından meydana gelen yalnız başlarına zihinde belli unsurların karşılığı olan söz kalıplarıdır. Kavramlar arasında bağlantı oluşturan dil yapılarıdır biçiminde ifade etmiştir. Bir dilin büyüklüğünün ve ifade gücünün ne ölçüde olduğunun temel belirleyicisi o dilin kelime sayısıdır. Bu sebeple bir dilin sahip olduğu sözcük sayısı o dilin kelime hazinesini meydana getirir.

Birçok farklı kaynak kelime hazinesi kavramını; sözcük dağarcığı, sözcük serveti kelime serveti, söz varlığı, kelime dağarcığı, gibi farklı sözcüklerle isimlendirmektedir.

Korkmaz (1992) “Kelime hazinesinin sınırlarını bir dilin bütün kelimeleri, bir kişinin veya topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı” olarak çizmiştir (s.10).

Kelime hazinesinin farklı biçimlerde ifadelendirilmesine bakacak olursak; kelime hazinesi, kelime serveti, kelime dağarcığı, sözcük dağarcığı, sözcük serveti kavramlarının birbirlerinin yerlerini rahatlıkla aldığı açıktır. Ancak söz varlığı teriminin kelime hazinesi ve diğerlerinin yerine kullanılması tartışmalıdır. Çünkü söz kavramı, kelime kavramından daha geniştir (Kurudayıoğlu, 2005).

Onan (2016) bazı kaynaklarda kelime hazinesi, kelime serveti, sözcük varlığı, sözcük dağarcığı, söz dağarcığı ve söz varlığı gibi terimlerinin hepsinin aynı kavramı karşılamak için kullanılan farklı adlandırmalar olduğunu belirtirken bunların aynı anlamı karşılamak amacıyla kullanılmasına rağmen aralarında birtakım farklılıklar olduğunu ifade etmiştir.

Kaplan (1989) kelimeyi tanımlarken “İnsanlar kelimelerle düşünür. Kelimeler bizim düşünme aletimizdir” diyerek kelime kavramına daha somut bir anlam yüklemektedir (s.212).

Demir (2006) kişisel kelime servetiyle ilgili yaptığı tespitinde “İnsanımızın yaş gruplarına

göre, öğrenim düzeylerine göre, bölgelerimizin sosyoekonomik ve kültürel kalkınmışlığına göre kişisel kelime servetinin ne kadar / hangi aralıkta olması ve hangi kelimelerden oluşması gerektiği konusunda ortak bir düşüncemizin olmadığını” vurgulamış ve bu alanda yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğu ortaya çıkarmıştır (s.169).

2.7.1. Kelime Hazinesinin Geliştirilmesinin Önemi

Kelime hazinesinin genişliği ve niçin geliştirilmesi gerektiği noktasında Aykaç(2016) “Dillerin zenginliği ve kişilerin kendilerini ifade etmedeki başarısı kelime hazinesiyle ölçüldüğünden kişilerin kelime hazinesinin zengin olması önemli görülmektedir” diyerek kişinin iletişime geçip kendini anlatması için kelime hazinesinin ne denli önemli olduğunu belirtmiştir (s.519-527). Bu konuda diğer bir önemli nokta ise kelime hazinesinin genişliğinin aynı zamanda o dilin zenginliğinin kanıtı olmasıdır.

Temel dil becerileri olarak ifade edilen okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerileri ile sözcük dağarcığının zenginleştirilmesi arasında önemli bir ilişki vardır. Bahsi geçen bu dört becerinin geliştirilmesi sözcük dağarcığının geliştirilmesi ile mümkündür. Toplumdaki birçok kişinin kelime hazinesinin yetersiz olması gündelik hayatımızda sıklıkla dile getirilen önemli bir tespittir. Birçok uzman insanlarımızın günlük hayatında oldukça sınırlı bir kelime hazinesi kullandığını ifade etmektedir.

Ancak bu durum Türkçedeki kelime sayısının yetersizliğinden ya da değişen toplum ve kültür karşısında dilimizin yeni kelime türetme noktasında eksikliğinden kaynaklanmamaktadır. Bu sonucun temelinde Türkçeyi kullanan kişilerin bilinçli ya da bilinçsiz tercihleri ve kelime hazinelerinin eksikliği yatmaktadır. Tam aksine Türkçenin yeni kelime oluşturma gücü, Türkçe kelime hazinesinin zenginliğinde büyük rol oynamaktadır.

İnsanlar doğdukları andan itibaren içinde buldukları ortamda konuşulanları dinleyerek kelime hazinelerinin temellerini atarlar. Zamanla öğrendikleri bu kelimelerin bazılarını da kendi konuşmalarında kullanırlar. Alıcı sözvarlığı ya da aktif kelime hazinesi dediğimiz dinleme ve okuma sırasında kullanılan kelimelerin üretici sözvarlığı veya aktif kelime hazinesine aktarılmasında yani yazma ve konuşmada kullanılmasında ise eğitimin önemli bir yeri vardır.

Öğrencilerin yeni sözcükleri öğrenmesinde kelimenin diğer sözcük ve nesnelere ilişkisi

önemlidir. Öğrencilerin kelime hazinesine kazandırılacak kelimelerin zihninde önceden var olan sözcüklerle bağlantısı ne kadar sıkı olursa yeni öğrenilen kelime o kadar kalıcı olur ve aynı zamanda kısa sürede öğrenilir.

Kelime hazinesini geliştirirken dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta kelimelerin morfolojik yapıları hakkında bilgi sahibi olunmasının kelime hazinesinin gelişimine olumlu katkı sağlayacak olmasıdır. Türkçenin biçim bilgisi özelliklerini bilmek kelime hazinesinin genişlemesinde büyük bir öneme sahiptir.

Kişilerin kendilerini ifade etme ve ifade edileni anlama yeterliliğinin de doğrudan kelime hazinesiyle bağlantılı olduğunu Karatay (2007) “Sözcük dağarcığının zayıf veya zengin olması, hem anlama hem de anlatma yeteneğini etkilemektedir” sözleriyle vurgulamaktadır. (s.27).

Bireyin en temel dil becerisi olan anlama ve anlatma kabiliyetinin etkin kullanımı kişinin sahip olduğu kelime hazinesine bağlıdır.

Temel dil yetileri olan okuma, yazma, konuşma ve dinleme yeteneğinin kişiye kazandırılması ile kişinin bu yeterlilikleri aktif olarak kullanabilmesi, kelime hazinesi ile doğrudan bağlantılıdır. Sözcükler fikirlerimizin zenginleşmesini sağlar. Sözcük dağarcığında bulunan yetersizlik kişinin herhangi bir düşünceyi anlamasını ya da ifade etmeye çalıştığı durumu doğru ve eksiksiz biçimde aktarmasını engelleyen bir sorun olarak kişinin iletişimini zorlaştırır. Dolayısıyla iletişimde ortaya çıkan bu durum aynı zamanda insanların özgüvenlerini de zedeleyici bir rol oynar.

Bireyin kendini ifade edebilmesinde ve iletişimde bulunduğu kişileri anlayabilmesinde sahip olduğu kelime bilgisinin önemi büyüktür. Başka bir deyişle kelime hazinesi, özellikle anlatma (konuşma ve yazma) becerisinde önem kazanmaktadır. Okuma ve dinleme etkinliklerinde bilinmeyen kelime sayısı fazla değilse metin bağlamından bunların eksikliği kısmen de olsa giderilebilir. Ancak kelime hazinesi eksikliğini anlatmada telafi etmenin imkânı yoktur. Konuşma ve yazmada yaşanan kelime fakirliği, eksik ya da yanlış anlatıma neden olur (Çeçen,2007, s.118-119).

Kelime hazinesinin geniş olmasının aynı zamanda bireyin fikirlerine de aksedeceğini düşünürsek günlük hayatta kullandığımız sözcük adetinin artmasının düşünce hayatımızın gelişimini de doğrudan etkileyeceği unutulmamalıdır. İnsan sürekli iletişim halinde olan bir canlıdır. Ömrü boyunca birçok yerde birçok farklı kişi ve toplulukla

iletişime geçmektedir. Bu sebeple kişinin kendini ifade gücü, duygu ve düşüncelerini aktarabilme yeteneği sahip olduğu kelime hazinesi nispetinde olmaktadır.

Bütün hislerini ve fikirlerini sözcüklerle anlatan insanın kelime hazinesi ne kadar büyükse düşünce dünyası da o doğrultuda zengindir, diyebiliriz. Kelime hazinesi geniş olan kişiler okuduğu ve dinlediği kaynakları çok daha kolay anlamlandırabilmektedir. Bu durumun tam tersinde ise sözcük dağarcığı yetersiz olan bireyler kendilerini diledikleri gibi ifade edemeyecekler ve ifade edilenleri de istenilen ölçüde anlayamayacaklardır. Bu yüzden kelime hazinesinin bireyin öğrenim hayatı, sosyokültürel hayatı ve iş hayatına olumlu katkıda bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sözcük dağarcığı yetersiz olan kişiler hep aynı kelimelerle iletişim kurarlar. Ancak söz dağarcığı geniş olan bireyler ise düşüncelerini ve isteklerini ifade ederken çok daha fazla kelimeyle ve daha rahat bir şekilde bunu yapabilmektedirler.

Kelime hazinesinin geliştirilmesinin önemini artıran başka bir boyut ise, temel dil becerileri olan okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin gelişmesi ile kelime hazinesinin gelişiminin yakından ilgili olmasıdır. Dört temel dil becerisi dediğimiz bu kabiliyetlerin gelişmesi için ön şart kelime hazinesinin gelişmiş olmasıdır. Sözcük dağarcığı geniş bir insan, fikirlerini, isteklerini ve duygularını hem yazmakta hem de anlatmakta zorluk yaşamaz.

Kelime hazinesi okuduğunu anlamamanın temel öğelerinden biridir. Bir metinde anlamı bilinmeyen kelime sayısı ne kadar fazla ise metnin içeriğinin anlaşılması o ölçüde zorlaşır. Günümüz eğitim sisteminde sınav odaklı bir yaklaşım hâkimdir. Bu sınavlarda özellikle okuduğunu anlamaya dayalı sorularda birey ne kadar çok kelime biliyorsa o kadar başarılı olur.

Son dönemde yapılan birçok bilimsel çalışma göstermiştir ki hem öğrenim hayatında hem de sosyal hayatta kişinin zengin bir sözcük dağarcığına sahip olması onun aynı zamanda daha iyi bir okuma, yazma dinleme ve fikir üretme becerisi kazanmasına katkıda bulunur. Kişinin iletişim becerisi ve karşındakini ikna kabiliyeti de sahip olduğu kelime sayısı ile doğru orantılıdır.

Hızla gelişen ve küçülen dünyada iletişimin hızı ve önemi de giderek artmaktadır. Bu iletişimin temelini oluşturan unsur ise şüphesiz bireyin sahip olduğu kelime hazinesidir. Bu sebeple ister öğrenim hayatı ister sosyal hayat ya da iş hayatında başarılı ve kalıcı olmanın anahtarı zengin bir kelime hazinesine sahip olmaktan geçmektedir.

Sözcük dağarcığının zenginliği bireylere birçok katkıda bulunur: günlük hayatta, eğitim

ve iş hayatında; kişinin dinlediğini ve okuduğunu anlamasında önemli bir avantaj oluşturur. Diğer taraftan kişinin düşünmesi ve bu düşünceleri ifade etmesi de sözcüklerle olduğundan bireyin sözcük dağarcığına yaptığı her katkı aynı zamanda fikir dünyasının da zenginleşmesini sağlamaktadır.

2.7.2. Kelime Hazinesinin Gelişimini Etkileyen Kanallar

Günümüzde kelime hazinesinin gelişimini etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurları zekâ, aile, çevre, sosyoekonomik durum, televizyon, öğretmenler, yazılı basın, okuma materyalleri ve sosyal medya olarak sıralayabiliriz.

2.7.2.1. Zekâ

Kelime hazinesinin zenginliği ya da zenginleştirilmesi bir bakıma kişinin sahip olduğu zekâ potansiyeline ve zihinsel gelişimine de bağlıdır. Bunun öncesinde dil gelişimi de bir yönüyle zekâ ve zihin gelişimidir. Genel olarak zekâ testleri incelendiğinde bu testlerin içeriğinde kelime bilgisi ve kullanımının ölçüldüğü de görülmektedir. Kişinin kelime hazinesinin zenginliği aynı zamanda zekâ seviyesini de ortaya koymaktadır. Bireye kalıtım yoluyla gelen zekâ uygun çevre koşullarında daha etkin bir biçimde kullanılır. Bu etkinliğin artması da kişinin hem dil gelişimini olumlu yönde etkiler hem de kelime hazinesini zenginleştirmesine katkıda bulunur.

2.7.2.2. Aile

Ailedeki yetişkinlerin konuşmalarının çocuklardaki kelime hazinesinin genişlemesine oldukça önemli katkısı vardır. Aynı zamanda içindeki yetişkinlerle çocukların iletişiminin de çocuğun dil gelişiminde etkisi büyüktür. Yapılan araştırmalarda doğuştan ailesi olmayan veya küçük yaşta ailesini kaybederek Sosyal Hizmetler Kurumuna bağlı yurtlarda kalan çocukların aile ortamında yetişen çocuklara göre dil gelişimlerini daha geç tamamladıkları görülmektedir. Dolayısıyla dil gelişiminde ortaya çıkan bu gecikme haliyle kelime hazinesinin genişlemesini de olumsuz yönde etkileyecektir. Kalabalık bir aileye mensup olmak da çocuğun kelime hazinesini etkileyen kanallardan bir tanesidir. Bu aile içerisinde özellikle çocukla iletişim bakımından en yakın kişi olan annenin çocukla diyalogunda kullandığı dilin zenginliği çocuğun dil gelişimini ve kelime

hazinesini de büyük ölçüde şekillendirmektedir.

2.7.2.3. Çevre

Kelime hazinesinin temelini oluşturan dil gelişiminde sadece kalıtsal özellikler tek başına belirleyici olmamaktadır. Bireyin kalıtım yoluyla getirdiği bir zekâ kapasitesi vardır. Ancak bu zekâ kapasitesi çevre şartlarıyla en verimli şekilde kullanılabilir veya belli bir seviyede sınırlandırılabilir. Bu sebeple çevresel faktörler başta zihinsel gelişim, onun bir parçası olan dil gelişimi ve buna bağlı olarak oluşan kelime hazinesinin zenginleşmesinde önemli bir yer tutar

2.7.2.4. Sosyoekonomik durum

Dil gelişimi ve kelime hazinesinin gelişimde bireyin ve aynı zamanda ailenin sosyoekonomik durumu dolaylı olarak bu sürece katkı sağlamakta veya bu süreci baltalamaktadır. Alt gelir grubuna mensup ailelerin çocuklarının dil gelişimi ve dolayısıyla kelime hazinesinin gelişimi olumsuz etkilenmektedir. Ancak üst gelir grubundaki ailelerin çocuklarının bu konuda daha şanslı olduklarını Yavuzer(2005) şöyle ifade etmiştir: Sosyoekonomik durumu yerinde olan ailelerin çocukları, daha erken ve daha düzgün konuşmaktadırlar. Bireyin dil gelişiminde çok önemli bir yere sahip olan çevresel etmenlerin yanında, anne babanın çocuğa okuduğu kitap miktarı, ebeveynlerin çocukla meşgul olma durumu ve çocuğun oynadığı oyunların etkisi de önemlidir. Anne babasıyla çok vakit geçiren çocuklar, daha düzgün konuşmaktadır. Bunun sebebi ise maddi durumu iyi olan aileler dili daha özenli kullanmaya dikkat ettiklerinden, çocuklarına iyi bir örnek oluşturmakta ve çocuklarının da kendilerini düzgün ifade edebilmeleri için gayret göstermektedir.

Bu başlık adı altında ele alabileceğimiz diğer bir nokta ise ekonomik durumla bağlantılı olan bireyin ve anne babasının eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi yüksek ve ekonomik durumu yeterli olan bireyler tiyatro, konser müze gezisi ve buna benzer birçok sosyal aktiviteyi belli aralıklarla gerçekleştirmekte ve bu alışkanlıklar da bireyin kelime hazinesini geliştirmesine yardımcı olmaktadır.

2.7.2.5. Televizyon

Televizyondaki bazı programları izlemek de kişinin kelime hazinesi zenginleşmesine yardımcı olur. Özellikle eğitsel programlarını izlemek bu programlarda öğrenilecek yeni kelimelerin daha fazla olması bakımından oldukça etkili bir yöntemdir.

Küçük yaşta kendi yaş gruplarına yönelik nitelikli programları izleyen çocukların kelime hazinesi zenginleşir. Ayrıca bu programlarda hem evrensel hem de kendi kültürüne ait davranış biçimlerini ahlak kurallarını, gelenek ve göreneklerini öğrenirken bunları ifade ederken kullanılan kelimeleri de öğrenmiş olur.

2.7.2.6. Kitaplar

Kurt, (2009) okuma eylemini; “insanın birey olabilmesini ve düşünebilmeyi, üretilmeyi önceleyen bir bireyselleşme sürecinin ardından, içinde yaşadığı topluma etki edebilme, onu değiştirebilme, dönüştürebilme yeteneklerini doğrudan etkilemesi bakımından alışkanlığın ötesinde yaşamsal bir gereksinim” şeklinde ifade etmektedir.

Hem öğrenim hayatının bir gereği olarak yapılan kitap okuma hem de bireyin bağımsız olarak kendi isteği dâhilinde yaptığı kitap okuma işi kelime hazinesinin gelişimini olumlu yönde etkiler. Birey bu süreçte aktif kelime hazinesinde bulunan kelimelerin dışında başka kelimelerle karşılaşarak bunları zihinsel sözlüğüne ekleyebilir. Geniş bir kelime hazinesiyle yazılmış seçkin eserleri okumak kişinin kelime dağarcığını zenginleştirecektir.

2.7.2.7. Öğretmenler

Kelime hazinesinin gelişimini etkileyen kanallardan bir tanesi de öğretmenlerdir. Kişinin hayatındaki öğrenim süresi göz önüne alındığında ortalama beş yaşından yirmi iki yaşına kadar akademik basamaklar sırasıyla tırmanılmakta ve bu sürecin başından sonuna kadar öğretmenler aralıksız yer almaktadır. Bu sebeple öğretmenlerin bu konudaki hassasiyeti ve bilinç düzeyi hitap ettiği öğrenci grubunun kelime hazinesinin gelişimine önemli katkı sağlamaktadır. Bu süreçte öğretmenler kelime öğretmeyi salt amaç olarak görmemeli, kelimeyi bağlamından kopararak öğretmemeli, aralarında anlam ilişkisi bulunan kelimeleri bir arada vermeli, günlük hayatta sıkça duyabileceği ve tecrübe edebileceği kelimeleri seçmelidir. Aynı zamanda okuma ve dinleme çalışmaları da kelime hazinesinin

zenginleşmesine katkıda bulunacağından bu tür etkinliklere katılma zevki ve alışkanlığı da öğrencilere kazandırılmalıdır.

Öğrencilerin rol model aldığı kişilerin başında öğretmenlerin geldiğini düşünürsek, öğretmenlerin sahip olduğu kelime hazinesi de bu konuda belirleyici bir etkidir. Zengin bir kelime hazinesi ile iletişim kuran bir öğretmen öğrencilerine bunu yansıtacak bu konuda onların da farkındalıklarını artıracaktır.

2.8. Türkçe Dersi Öğretim Programında Söz Varlığı

Gelişen ve yenilenen hayat şartları toplum olarak her bireyin hayatına birtakım farklılıklar getirmiştir. Bireyin yaşamındaki bu gelişim ve değişimin kişinin yaşamındaki en büyük zaman dilimlerinden biri olan öğrenim hayatına aksetmemesi düşünülemez.

Bu noktada öğrenim programları kişinin alacağı öğrenimin sınırlarını çizen içeriğini oluşturan, bu sınırları çizerken de öğretim programından hedeflenen verimin alınması adına, “Niçin? Nasıl Hangi metotlarla? Nerede?” vb. soruların ve bu sorulara verilebilecek olası cevaplarının, önceden edinilmiş tecrübeler ışığında saptanarak belirlenip ortaya çıkarılması şeklinde ifade edilebilir.

Öğretim programları, ülkenin eğitim politikasında tanımlanan ve istenen çağdaş insan modelini ortaya çıkarmayı amaçlayan teorik ve uygulamalı kuramlar olarak tanımlanabilir.

Ülkemizdeki öğretim programları da yukarıda ifade edilen tanım ve kapsamlardan yola çıkarak, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun 2. maddesinde ifade edilen “Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları” ile “Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri” esas alınarak hazırlanmıştır.

Geçmişten günümüze, söz varlığına Türkçe öğretim programlarında ne ölçüde yer verildiği ve ne tür sonuçlar alındığıyla ilgili Demir (2006) “Daha önceki yıllarda hazırlanan Türkçe öğretim programlarıyla kişisel söz varlığı, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren farklı isimler ve farklı yaklaşımlarla sürekli tartışılmış olmasına rağmen hiçbir programda somut amaç olarak yer almamıştır” şeklinde bir eleştiride bulunarak söz varlığı kavramı ve bu konu ile ilgili amaçlara daha önceki Türkçe öğretim programlarında yeterince yer verilmediği görüşünü savunmaktadır (s.169).

Ülkemizde 2018-2019 eğitim-öğretim yılı ile birlikte uygulamaya konulan Türkçe dersi

öğretim programı 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen Türk Millî Eğitim Programının Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu öğretim programı incelendiğinde araştırmamızın ayaklarından birini oluşturan söz varlığı kavramı ile ilgili amaç şu şekilde tespit edilmiştir.

“Okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması” (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018).

Günümüze kadar yapılan birçok akademik çalışmada öğrencilerin söz varlığının dört temel dil becerisi olan okuma yazma dinleme ve konuşma yeteneklerine olumlu katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Demir (2016), Türkçenin her sözcüğü, bir bilgiyi, bir tecrübeyi, bir duyguyu, bir onayı, bir karşı çıkmayı tarihten bugüne aktararak bütün kuşakları aynı paydada bir araya getirir. Bu sebeple toplumda bireylerin söz varlığının zenginliği ve çeşitliliği ne kadar fazla ise ulusal kültürden faydalanma imkânı da o nispette artacaktır, diyerek söz varlığını zenginleştirmenin önemini vurgulamıştır.

Bu sebeple Türkçe öğretim programlarında öğrencilerin söz varlığını artırmaya yönelik amaçlar ve kazanımlar daha çok yer bulmalıdır. Bireyin konuştuğu dilin imkânlarından azami ölçüde yararlanması sağlanmalıdır.

Aşağıda 2018 yılı Türkçe öğretim programında 5-8. sınıflar arası yer alan söz varlığı kavramıyla ilişkili kazanımlar yer almaktadır. Bu kazanımların büyük bir kısmı söz varlığı başlığı adı altında yer almakla beraber konuşma ve yazma becerilerinin içinde yer alan ancak söz varlığı kavramıyla ilgili olan kazanımlara da yer verilmiştir.

MEB (2018) “Tematik yaklaşımla hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar her sınıf düzeyi için dört temel dil becerisi altında gruplandırılmıştır” (s.20)

Söz Varlığı

T.5.3.5. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder.

a) Öğrencilerin tahmin ettikleri kelime ve kelime gruplarını öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçları kullanmaları sağlanır.

b) Öğrencinin öğrendiği kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturması teşvik edilir.

T.5.3.6. Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.

T.5.3.7. Kelimelerin eş anlamlılarını bulur.

T.5.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur.

T.5.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.

Anlama

T.5.3.33. Okuduğu metindeki gerçek, mecaz ve terim anlamlı sözcükleri ayırt eder.

T.5.4. YAZMA

b) Öğrenciler, yazım kılavuzundan yararlanmaları ve yeni öğrendikleri kelimeleri kullanmaları için teşvik edilir.

Söz Varlığı

T.6.3.5. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder.

a) Öğrencilerin tahmin ettikleri kelime ve kelime gruplarını öğrenmek için sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçları kullanmaları sağlanır.

b) Öğrencinin öğrendiği kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturması teşvik edilir.

T.6.3.6. Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.

T.6.4. YAZMA

b) Öğrenciler yazım kılavuzundan yararlanmaları ve yeni öğrendiği kelimeleri kullanmaları için teşvik edilir.

Söz Varlığı

T.7.3.5. Bağlamdan hareketle bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder.

a) Öğrencilerin tahmin ettikleri kelime ve kelime gruplarını öğrenmek için sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçları kullanmaları sağlanır.

b) Öğrencinin öğrendiği kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturması teşvik edilir.

T.7.3.6. Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.

T.7.3.7. Metni oluşturan unsurlar arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlama olan katkısını değerlendirir.

Oysaki, başka bir deyişle, özellikle, ilk olarak ve son olarak ifadeleri üzerinde durulur.

T.7.3.8. Metindeki söz sanatlarını tespit eder.

b) Öğrencilerin yazım kılavuzundan yararlanmaları ve yeni öğrendiği kelimeleri kullanmaları teşvik edilir.

Söz Varlığı

T.8.3.5. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder.

a) Öğrencilerin tahmin ettikleri kelime ve kelime gruplarını öğrenmek için sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçları kullanmaları sağlanır.

b) Öğrencinin öğrendiği kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturması teşvik edilir.

T.8.3.6. Deyim, atasözü ve özdeyişlerin metne katkısını belirler.

T.8.3.10. Geçiş ve bağlantı ifadelerinin metnin anlamına olan katkısını değerlendirir.

Oysaki, başka bir deyişle, özellikle, kısaca, böylece, ilk olarak ve son olarak ifadeleri üzerinde durulur.

Tablo incelendiğinde, öğretim programının içinde söz varlığı adı altında müstakil bir başlığının olması oldukça önemlidir. Bu başlığın altındaki kazanımlar da sınıf seviyesi yükseldikçe artmaktadır. Ancak bu kazanımların büyük bir kısmının doğrudan öğrencilerin söz varlıklarını artırmaya yönelik kazanımlar değil dolaylı olarak söz varlığını etkileyecek kazanımlar olduğu tespit edilmiştir.

2.9. Atasözü

Atasözleri, toplumların ortaya çıktıkları günden bugüne sosyal hayatlarını asırlarca süren gözlem, deneme ve tecrübelerine dayanarak bütün toplumun ortak kabulü şeklinde kalıplaştıran özlü sözlerdir. Atasözleri belli bir mesaj bildiren, ders veren ve söyleyeni bilinmeyen sözlerdir. Atasözlerinin kullanıldığı toplum nezdinde ayrı bir değeri vardır. Atasözleri doğaçlama olarak ortaya çıkmakla birlikte tarih ve kültür süzgecinden geçerek kalıplaşan sözlerdir. Bu sözler bir toplumun ortak deneyimlerinin çıktılarınıdır.

Her dilde atasözleri vardır. Bunlar sosyoloji, psikoloji, ekonomi, felsefe, edebiyat, tarih, ahlâk, folklor gibi birçok alanı ilgilendiren ve birçok yönlerden inceleme konusu

edilmeye değer, söyleyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram zenginliği bakımından çok önemli dil yapılarıdır (Akpınar, 2010).

Her milletin atasözleri, o millete özgü toplumsal motiflerle örülüdür. Bu sözlerde bir milletin fikirleri, inanışları ve toplumsal kuralları görülür. Atasözleri milletlerin edebi kabiliyetini, düşünce ufğunun sınırlarını, hislerinin içtenliğini ifade eden en değerli sözlü kültür ürünleridir.

Atasözlerinin mevcut birçok tanımı bulunmakla beraber bu tanımların hemen hemen hepsinde vurgulanan bazı ortak ifadeler göze çarpmaktadır. Bizden önceki kuşakların tecrübelerine dayanması, söyleyeninin belli olmaması, uzun gözlemler sonucu oluşması, öğüt vermesi, toplumun geneli tarafından kabul görmesi atasözlerinin en kapsamlı özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk Dil Kurumunca hazırlanan güncel Türkçe sözlükte “atasözü” kavramı: “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbimesel” olarak yer alır (TDK, 2008).

Aksoy (2014) atasözlerini tanımlarken “Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan halkça benimsemiş özlü sözlerdir” diyerek atasözlerimizin ait olduğu toplum tarafından genel kabul gören söz grupları olduğunu belirtmiştir (s.37).

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1977)’de yer alan tanım ise şu şekildedir: “İnsanların uzun gözlem ve tecrübeler sonunda vardıkları yargıları hikmetli düşünce, öğüt ve örneklemeler yolu ile veren; birçoğu mecazi anlam taşıyan; yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan; daha çok sözlü gelenek içinde kuşaktan kuşağa geçerek yaşayan; anonim nitelikte özlü sözlere atasözü denir.” (s.214)

Arapça “nush, nasihat, meviza”, Farsça “pend” ve Moğolca “erdeni uge: cevherli sözün anlattığı düşünceyi zamanımıza kadar getiren sözlerdir; anlamından da anlaşılacağı gibi atalardan geçmiştir. Buna göre tarihi hayatı olan sözlerdir. Zamanın akışı ve toplumsal çevrenin coğrafyası içinde biçim ve içeriğini kazanarak bugüne kadar gelen bu sözlere özellikle Irak Türklerinin “eskiler sözü” demeleri bundandır (Elçin, 1981, s.625).

Atasözü (darbimesel); (çoğulu Durub-ı emsal) bir özlü düşünce taşıyan, vecize (yahut özlü söz) niteliğinde, kalıp (klişe) haline gelmiş bir sözdür. Bir olay veya meydana gelişin eş veya benzer anlamını içeren bir halk düşüncesini veya felsefesini dile getirir ve mutlaka bir yargı taşır. Bununla bir olayın niteliği de tanımlanır veya bunun benzeri betimlenir. Böylece bu olay veya oluşumun

geçmişte aynısının veya benzerinin geliştiği göz önünde tutularak, böyle bir durumun etkisinde veya karşısında kalmış, etkisinde veya karşısında kalma olasılığı bulunan veya etkisinde ya da karşısında kalacak olan insana genellikle öğütte bulunulur; bazen böyle bir insan hemen hemen teselli olur (Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1992, s. VI).

Bazı atasözlerimizin kaynağını sözlü kültürümüze ait savlara dayandıran Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977) “Sözlü Türk edebiyatı dönemi ürünlerinden olan “savlara” bazı atasözlerinin asılları, ilk biçimleri gözıyla bakılır. Sav terimi, sonradan, İslamiyet’in etkisiyle yerini “mesel” terimine bırakmıştır” diyerek bu kavramında ne zaman ve niçin değişmeye uğradığını ifade etmiştir (s.214).

Kabaklı (1994) atasözlerinin ulusal ve evrensel boyutunu vurgularken “Bir milletin her türlü toplum ve birey sorunlarına bakışı atasözlerinde görülür. Ne var ki, hemen bütün milletlerde benzer anlamlara gelen atasözleri de vardır. Bu durum kavimler ve soylar arasında eski ve bilinmeyen manevi ilişkileri göstermektedir” şeklinde bir tespitle bulunarak atasözlerinin yalnızca tek bir milletin kültürel ürünü olmadığını aynı zamanda milletler arası etkileşimlerinde sonucu olduğunu ortaya koymuştur (s.80).

Elçin (1985) atasözlerinin tecrübeler sonucu ortaya çıktığını şöyle ifade eder: Atasözleri yaşamımızda dini ve kanuni ilkelerin yanı sıra saygı duyulan belli bir dil, kültür, mantık, deneyim ve sorgulama sonunda meydana gelmiş değerli sözlerdir.

Aksan (2006) atasözünü, “bir toplumun yaşamında yüzyıllarca biriken deneyimlerini, dünya görüşünü, maddi ve manevi kültürünün kimi yönlerini o toplumun diline yansıtan özlü, ders veren sözvarlığı öğeler” şeklinde ifade ederek atasözlerinin kültürle ilişkisini de açıklar” (s.189).

Ong’a göre (1995) dünya üzerinde derlenmiş birçok atasözü, tamamen insana özgü konuşma olayının ilk biçimi olmakla beraber asıl gücünü hayata dair gözlemlerden alır. Bu nedenle atasözleri ait olduğu ulusun hayata bakış açısını yansıtır.

Boratav (1988) Atasözlerinin “Düz konuşmadaki bazı söz kalıplarından farkları, onların birtakım ayırıcı nitelikte biçim ve içerik özelliklerindedir. Atasözleri halk edebiyatının öteki türlerinde rastladığımız renklilik, çok anlamlılık, kaypaklık, kelime cambazlıkları vb. anlatım ve üslup oyunlarından kaçınan sözler” olduğunu söyleyerek atasözlerinin diğer söz kalıplarından farkını belirtmiştir(s.118).

Her ulusun, günlük hayatta ortaya çıkan olaylar ve durumlar için kullandığı kısa öz ve öğüt verici sözler vardır. Dilimizde atasözü olarak ifade edilen bu kalıplaşmış sözlerin

toplum hayatında insanların karşılaşılabileceği birçok olayı özetleyecek ve içinde bulunulan durumla ilgili nasihat verecek çeşitliliğe sahiptir. Bu ifadeler uygun zaman ve bağlamda kullanıldıklarında son söz nitelikleri ortaya çıkmakta, ifadeyi netleştirmekte ve yargıyı en kısa yoldan iletmektedir. Söyleyeni belli olmayan bu kalıplaşmış sözcük grupları aynı zamanda ait olduğu ulusun dünya görüşünü, kültürel kodlarını, geleneklerini, yazılı olmayan genel kurallarını bünyesinde barındırır. Bu ölçüde büyük bir işlevi yerine getiren atasözleri aynı zamanda ait olduğu dilin de bütün inceliklerini yansıtır.

Atasözleri içinde ortaya çıktığı milletin genel kabulünü aldığı için aynı zamanda kural niteliği taşır. Atasözleri söylendikleri her durum için bir gerçeği tespit ederek ortaya koymuştur. Günlük hayatta bireyler bazen birçok cümleyle açıklayamadıkları durumları atasözlerini kullanarak kolaylıkla ifadelendirebilirler. Atasözlerinin değerini artıran diğer bir özelliği ise tarafsız olmaları ve bu özelliklerinin toplumun her kesiminde kabul görmesidir. Milletler ortaya çıkan her durumda hakem ya da hâkim sıfatıyla atasözlerine başvururlar. Bu sözlerin koydukları hükümler de en az bu statüdeki kişilerin sözleri kadar geçerlidir.

Farklı dönemlerde sav, darbimesel, mesel şeklinde isimlendirilen atasözleri sözlü kültürün en önemli öğelerinden biridir. Bu denli önemli ve işlevsel bir kültürel aktarım aracı olan atasözleri için birçok tanımın yapılması da kaçınılmazdır. Yapılan atasözü tanımlarında bu söz gruplarının kısa ve öz oldukları, zamanla kuşaktan kuşağa iletildikleri, nasihat ya da ders verdikleri, söyleyeninin bilinmediği ortak nitelikleri olarak vurgulanabilir. Hem yukarıda geçen hem de günümüze kadar yapılmış farklı tanımlardan yola çıkarak atasözleri için şu şekilde bir tanım oluşturabiliriz: Ulusların tarih sahnesine çıkmalarıyla birlikte oluşmaya başlayan, içinde bulunduğu milletin her türlü kültürel unsurundan izler taşıyan, söyleyeni bilinmeyen, milletin ortak yaşamışlıkları sonucu deneyimlenerek olgunlaşan genel geçer kurallar niteliğindeki kısa ve özlü sözlerdir.

Kendi dilimiz açısından atasözlerine baktığımızda ise Türkçemizin ifade gücünü, inceliğini ve zenginliğini en güzel şekilde örneklendirdiklerini söyleyebiliriz. Aynı zamanda atasözlerimiz milli değerlerimizden bir tanesidir. Bu sözler Türk milletinin tecrübeleri, ortak kültürel hafızası ve edebi yetkinliği sonucu oluşmuştur. Milletimizin hangi olaylara karşı hangi tepkiyi vereceği, nasıl davranacağı bu sözlere bakılarak kestirilebilmektedir. Tarihimizin ve milletimizin en güçlü ortak değerlerinden biridir atasözleri. Değerini ve önemini milletin ortak paydasından aldığı için nesilden nesile

güçlenerek ve zenginleşerek varlığını devam ettirebilmiştir. Ulus olarak dünümüzü unutturmayan bugünümüzü netleştiren ve geleceğe yönelik öngörude bulunmamızı sağlayan sözlerdir.

2.9.1. Atasözlerinin Doğuşu ve Kaynakları

Atasözleri milletimizin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren dil ile birlikte gelişen ve bu sayede nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşmış belli bir yargı bildiren, öğüt veren ve söyleyeni belli olmayan özlü sözlerdir.

Elçin (1986) atasözlerinin kaynağına inmenin zorluğunu şu şekilde ifade etmiştir “İlk önce bir kişi tarafından icat edilen, zamanla benzerleri, taklitleri çoğalan; eski ozanlarla Korkut Ata gibi bilgelerin söyledikleri; bazıları fıkra, hikâye, masal ve tabirlerden doğan bu mahsullerin kaynaklarını bulmak oldukça müşkül bir iştir” (s.10).

Atasözleri insanla, insan hayatıyla ilgili kısa ve özlü; bilgi ya da öğüt verici ifadeler olarak her toplumda çeşitli niteliklerle ortaya çıkmaktadır. Atasözleri, ait olduğu toplumun düşünüş, inanış ve kültür yapısından büyük ölçüde izler taşır.

Benzersiz bir derinliğe ve ortalama 3000 yıl gibi kadim bir geçmişe sahip Türk dilinin bünyesinde barındırdığı atasözleri de bu tarihsel gelişim ve değişim sürecinin her evresinde bünyesine yenilerini katarak günümüze kadar gelmiştir. Dolayısıyla diyebiliriz ki atasözlerimiz dilimiz kadar eski ve köklü kelime gruplarıdır. Türkçe ilk atasözü örneklerine Orhun Yazıtları'nda rastlanmaktadır. Ancak yazılı kaynaklara bakarak ilk atasözü örneklerini saptamak elimizdeki en eski metin olan Orhun Yazıtlarının sekizinci yüzyılın ilk yarısında yazıldığını düşündüğümüzde eksik ve hatalı bir tespit olacaktır. Atasözlerimiz sözlü edebiyatımıza ait ilk örneklerde savların ilk biçimleri niteliğindedir.

2.9.2. Atasözlerinin Biçim ve Anlam Özellikleri

Atasözlerinin özellikleri anlamsal ve biçimsel olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

Anlam Özellikleri

1. Atasözlerinden kimileri toplumsal olayların nasıl olageldiklerini bildirirler.

- Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.

- Araba kırılınca yol gösteren çok olur.
2. Kimi atasözleri doğa olaylarının nasıl olageldiklerini bildirirler.
- Zemheride kar yağmadan kan yağması iyi
 - Mart yağar nisan övünür, nisan yağar insan övünür.
3. Kimi atasözleri de doğrudan bir ahlâk dersi ve öğüt verirler.
- Bugünkü işini yarına bırakma.
 - Yoldan kal, yoldaştan kalma
4. Birtakım gerçekleri, bilgece düşünceleri anlatarak yol gösteren atasözleri vardır.
- Taşıma su ile değirmen dönmez.
 - Korkunun ecele faydası yoktur.
5. Töre ve geleneklerle ilgili atasözleri vardır.
- Kızını dövmezen dizini döver.
 - Kız beşikte, çeyiz sandıkta.
6. Kimi atasözleri kimi inanışları bildirir.
- Kırk yılda bir ölet olur, eceli gelen ölür.
 - Baykuşun kısmeti ayağına gelir.
7. Atasözlerinin çoğu değişmeceli (mecaz) anlam taşır.
- Sirkesini, sarımsağını sayan paçayı yiyemez.
 - Damlaya damlaya göl olur
8. Kimi atasözleri gerçek anlamıyla kullanılır.
- Dost ile ye iç, alışveriş etme.
 - Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır.
9. Kimi atasözlerinde örneksemeli bir anlatım görülür.
- Duvarı nem, insanı gam yıkar.
 - İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında

Biçim Özellikleri

1. Atasözleri kalıplaşmış(klişe duruma gelmiş) sözlerdir: Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir (Aksoy, 2017, s.15).

- Derdini saklayan derman bulamaz
- Sözündeki “derman” yerine “ilaç” denilemez

2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözcükle çok şey anlatır. (Aksoy, 2017, s.16).

- Dikensiz gül olmaz
- Alet işler el övünür

3. Atasözlerinin çoğu bir iki cümledir. Daha uzun olanları azdır. (Aksoy, 2017, s.16).

- Vakit nakittir.
- Yerin kulağı var

5. Atasözlerinin çoğu geniş zaman kipiyle, öğüt verenleri de buyruk (emir) kipiyle kurulmuştur. (Bulut, S. 2011).

- Balık baştan kokar
- Ak akçe kara gün içindir.
- Dost ile ye iç, alışveriş etme

6. Kimi atasözleri kısaltılmış bir anlatı yapısı gösterirler. Bu atasözlerinde bir fıkra havası sezilir. (Bulut, S. 2011).

- Oynamasını bilmeyen kız “yerim dar” demiş. Yerini genişletmişler “gerim dar” demiş
- Eşeği düğüne çağırmışlar; “ya odun eksik ya su “demiş

7. Kimi atasözleri, bir şiirden kopmuş izlenimi verecek biçimde ölçülü, uyaklı sözlerdir (Batur, 2009, s.15-17).

8. Atasözlerinin bir kısmı ölçülü ve kafiyelidir.

- Sakla samanı, gelir zamanı.
- Acındırırsan arsız olur, acıktırırsan hırsız olur.

9. Atasözlerinin kimi gerçek anlamda kullanılabildiği gibi; içerisinde birçok söz sanatını barındıran atasözleri de vardır.

- Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır. (Gerçek anlam)
- Damlaya damlaya göl olur. (Mecaz)
- Dervişin fikri ne ise zikri odur. (Seci)
- Can boğazdan gelir. (Kinaye)
- Kaynayan kazan kapak tutmaz. (Aliterasyon)
- Dilim seni dilim dilim dileyim. (Cinas)
- Ölmüş koyun kurttan korkmaz (Eğretilme)
- Borçlunun dili kısa gerek. (Mecazı Mürsel)
- Ak akçe kara gün içindir. (Tezat)
- Üzüm üzüm baka baka kararır. (Hüsnü talil)

10. Anlam olarak birbiriyle çelişen atasözleri vardır.

- Yalancının evi yanmış kimse inanmamış. / Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.
- İyilik eden iyilik bulur. / İyiliğe iyilik olsaydı koca öküze bıçak olmazdı.

11. Bazı atasözleri çifte yargılı, çifte kurallıdır (Aksoy, 2017, s.17).

- Demir tavında, dilber çağında.
- Eken biçer, konan göçer.

12. Birçok atasözü devrik cümle ile kurulmuş; böylece daha güçlü bir anlatım sağlanmıştır (Aksoy, 2017, s.16).

- Kazma elin kuyusunu kazarlar kuyunu
- Besle kargayı oysun gözünü

13. Kimi atasözleri çok kısa bir öykü biçiminde söylenmiştir (Aksoy, 2017, s.16).

- Kurda “neden boynun kalın” demişler: “işimi kendim görürüm” demiş.
- Terziye “göç” demişler; “iğnem başımda” demiş.

14. Kimi atasözleri eksilteli anlamla söylenegelmiştir.

- Aş tuz ile tuz ozan ile.
- Ana hakkı, Tanrı hakkı.

15. “Bazı atasözlerinin birkaç kalıbı bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu kalıplardan her biri ayrı ayrı atasözü olarak tanındığından değişiklikler” Donmuş olma” kuralına aykırı sayılmaz.” (Türk Atasözü ve Deyimleri 1, 1971)

- Denize düşen yılan sarılır. / Denize düşen yosuna sarılır.
- Dost kara günde belli olur. / İyi dost kara günde belli olur

16. Yüzyıllarca ortaya çıkan tecrübeler sonucu oluşan atasözlerinin söz diziminde zamanla birtakım değişiklikler olabilir. Bu değişiklikler çeşitli dönemlerde birkaç kez tekrar edebilir. Örnek olarak iki atasözünün bugünkü on beşinci ve on birinci yüzyıllardaki biçimleri:

- Kurt komşusunu yemez. (Bugünkü)

Kurt komşısın incitmez. (15.Yüzyıldaki)

Böri komşısın yimes. (11. Yüzyıldaki)

2.9.3. Atasözlerinin Söz Varlığı İçindeki Yeri ve Önemi

Dünyanın en çok konuşulan ve en yaygın coğrafyaya sahip dillerinden biri olan Türkçenin söz varlığı dâhil olduğu engin Türk kültürünün ve 3000 yıllık tarihin de etkisiyle oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. TDK'nin Büyük Türkçe Sözlük adı altında oluşturduğu veri tabanında söz, deyim, terim ve ad olmak üzere toplam 616.767 söz varlığı bulunmaktadır.

Aksan (2011) söz varlığının önemini “Türkleri hiç tanımayan Türkçe konuşulan öteki ülkeleri hiç bilmeyen bir yabancı dünyanın herhangi bir yerinde iyi bir Türkçe öğrenimiyle bu dili öğrenecek olsa yalnızca söz varlığını inceleyerek Türk kültürü üstünde pek çok bilgi edinebilecek, uzakta olduğu halde bu kültürü tanıyacaktı” (s. 21) şeklinde ifade etmiştir.

Aksan (1996) söz varlığı kavramı ile deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve birçok anlatım kalıplarının oluşturduğu bir bütünü anlamamız gerektiğini ifade eder.

Söz varlığını oluşturan unsurlardan biri de atasözleridir. Yine TDK'nin hazırladığı sanal sözlükte 2396 adet atasözünün bulunduğu ifade edilmektedir.

Aksan (1996) söz varlığı içinde atasözlerinin önemini “Bir dilin söz varlığı içinde yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini deneyimlerini dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Hiç değişmeden kuşaktan kuşağa

aktarılabildiği gibi değişiklere de uğrar unutulup yitebilir” (s.41) şeklinde dile getirmiştir. Atasözleri her milletin kendi karakterinin ve özünü oluşturan değerlerin yansımasıdır. Bununla birlikte atasözleri ulusların, hayallerindeki genişliği, düşüncelerindeki nükte ve inceliği belirten en kıymetli örneklerdir. Her atasözü kendi ulusunun izlerini barındırır.

2.9.4. Atasözlerinde Kullanılan Sözcük Türleri

Atasözlerimiz ile ilgili genel itibariyle söylenebilecek ilk kural az sözle çok düşünce ifade etmelerinin amaçlanmasıdır. Bu konuda Oy (1972) “Atasözlerinde kısalık, düşünceyi en az kelime ile en olgun ölçüler içinde vermek şaşmaz bir kuraldır” diyerek atasözlerimizin temel niteliğini ortaya koymuştur (s.81).

Bu sebeple atasözlerimizde verilen düşünceyi ya da yargıyı taşımakla görevli olmayan tek bir sözcüğe rastlamak mümkün değildir. Bunun en büyük sebebi bu sözcük gruplarının yüzyıllar boyunca toplumun ortak hafızasında şekillenerek en kusursuz biçime ulaşmış olmalarıdır.

Sözcüklerin belirlenmesinde ve atasözü içerisindeki yerine yerleştirilmesinde bir ulusun tamamının yüzyıllarca süren katkısı söz konusudur. Bu durum kelimelerin yerlerinin değiştirilmesini ve bu kelimeler yerine eş anlamlısı dahi olsa başka bir kelimenin kullanılmasını imkânsızlaştırmıştır. Böyle bir durum ortaya çıktığında ise sözcük grubu atasözü olma özelliğini kaybederek ahengini ve etkisini yitirir. Bundan dolayı bir kelimeyi

Atasözlerinde kelimeler, sağlam bir örgü ile cümleyi meydana getirmişlerdir. Kelimelerden birinin bile yeri değiştirilemez.

Atasözlerinde kullanılan kelime türleriyle ilgili Oy (1972) “Edat ve bağlaç türünden kelimelerin ancak çok gerekli ise, atasözünün anlamını güçlendiriyorsa kullanıldığını ifade ederek bunun haricinde edat ve bağlaçlara rastlanmadığını belirtir.

Bazı atasözlerini incelediğimizde bunların anlatım gücü o kadar fazladır ki fiile bile gereksinim duymadan verilmek istenen mesajı net bir şekilde aktardıkları görülmektedir. Atasözlerimizde yer alan isim türündeki sözcüklerin büyük bir kısmını o dönem kullanılan eşyalar, oradaki coğrafyada yetişen bitkiler ve o dönemde kullanılan hayvanların isimlerinin oluşturduğu görülmüştür.

Atasözlerimizde geçen hayvan ve bitki isimlerine bakarak Türk uygarlığının bir bozkır uygarlığı olduğunu kolaylıkla görebiliriz (Oy, 1972).

Bu isimlerin yer aldığı atasözlerimiz ilk ortaya çıktığında gerçek anlamlı olduğu halde ilerleyen dönemlerde mecazlı bir söyleyiş özelliği kazanmışlardır.

Atasözlerimizde yer alan sıfatlar ilgili Oy (1972) “Sıfatlara gelince, ancak çok gerekli olduğu yerlerde atasözü cümlelerine girmişlerdir. Bu da atasözlerinde doğrudan doğruya tasvir ve belirlemenin olmadığını gösterir. Zamirler, zarflar, edatlar ve bağlaçlarla ünlemler için de durum sıfatlarda olduğu gibidir” diyerek bu sözcük türlerinin atasözlerimizde fazla yer almamasını sebebini açıklamıştır (s.84).

Genel olarak atasözlerimizde en çok isim ve fiil türünde kelimeler kullanılmıştır, diyebiliriz.

Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle toplum hayatında ortaya çıkan değişim atasözlerimize de yansımış, bu dinin içindeki kavramlar zamanla atasözlerimize yerleşmeye başlamıştır.

Dini kavramları, nesnelere, varlıkları ifade eden sözcükler atasözlerimizde giderek kendilerine daha çok yer bulmuşlardır. Türklerin geçim kaynaklarının başında yer alan tarım ve hayvancılıkla ilgili kelimeler atasözlerinde sıklıkla karşılaşılan bir diğer grubu oluşturur. Buna bağlı olarak mevsim koşulları, tabiat olayları bu mevsim koşullarına göre elde edilen tarım ürünleri ve bunların topluma etkileriyle ilgili sözcükler de atasözlerinde geçmektedir.

Atasözlerimize yer alan somut anlamlı kelimelerin soyut anlamlı kelimelere göre bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi ise soyut ifadelerin aktarılırken somut anlamlı kelimelerden yola çıkılarak anlatılmasıdır. Bunu yaparken de sıklıkla mecaz ve benzetme öğelerine yer verilir

ATASÖZLERİMİZDE FİİLLER

Oy (1972) Atasözlerimizdeki anlamla fiil arasındaki bağlantıyı ifade ederken “Öğütler, yargılar ve kuralların kendilerini en iyi biçimde verecek olan fiil kipleriyle anlatıldığını” belirtmiştir (s.85).

Atasözlerimizde en çok kullanılan kipler geniş zaman kipi, emir kipi, gereklilik kipi ve öğrenilen geçmiş zaman kipidir. Bu kiplerin dışında istek kipi, dilek-şart kipi karşımıza çıkan diğer kiplerdir.

1 - Geniş zaman: atasözlerindeki öğütleri ve yargıları anlatmak için kullanılacak en uygun kiptir. Çünkü ifade edilen yargılar her zaman geçerliliğini korur. Bu sebeple geniş

zaman kipi yargı ifade eden atasözlerimizin birçoğunda kullanılmıştır.

- Hıyar akçesiyle alınan eşeğin ölümü sudan olur.
- İki el bir baş içindir.
- Balık baştan kokar.
- Garip kuşun yuvasını Allah yapar.

2 - Emir kipi: Emir kipi ile çekimlenen atasözleri genellikle nasihat verici niteliktedir.

- Dost ile ye iç, alışveriş etme.
- Güvenme varlığa, düşersin darlığa.

3 - Gereklilik kipi: Bir işin yapılması ya da yapılmaması yönünde öneri bildiren atasözlerimizde gereklilik kipi kullanılır.

- Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli.

4 – Öğrenilen geçmiş zaman kipi: Bir olayı ya da mizahi bir durumu anlatan atasözlerimizde kullanılır. Tecrübeler aktarmak için geçmişte yaşanmış bazı olaylar örnek gösterildiğinden bu kipten faydalanılmıştır.

- Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.
- Tilkiye tavuk kebabı yer misin, demişler; adamın güleceğini getiriyorsunuz, demiş.

FIİLİ ATILMIŞ ATASÖZLERİ

Bazı atasözlerimize bakıldığında cümlenin sonundaki fiilin yer almadığı görülür. Ancak bu durum atasözünün anlamını ve iletmek istediği yargının kapsamını daraltmaz. Bilakis az sözle çok şey anlatan atasözlerimiz için yargının temelini oluşturan fiillerin kullanılmamasına rağmen verilmek istenen öğüdün alıcıya eksiksiz biçimde ulaşması bu sözlerin değerini ve edebi inceliğini bir kat daha artırmaktadır.

Bu konuda Oy (1972) “Bu durumun, daha çok isim cümlesi ile kurulmuş atasözlerimizde karşımıza çıktığını ve dilbilgisinde koşaç adı verilen ve üçüncü tekil şahıslarda kullanılan (-dir) ekleri ile diğer cümlelerde de asıl fiiller atıldığını” ifade etmektedir (s.88).

- Analı kuzu, kınalı kuzu, (-dur.)
- Bahçıvanın beli, gelinin teli (kopar.)
- El ile gelen düğün bayram (-dır.)

- Borç vermekle, düşman kırmakla
- Aba vakti yaba, yaba vakti aba

2.9.5. Anadilini Kullanma ve Kültür Aktarımında Atasözlerinin Önemi

Aksan (1977) anadili şöyle tarif eder “Anadili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir” (s.81).

Kişinin, anne karnındayken sesleri işitmesiyle başlayan dil öğrenimi, doğduktan sonra öncelikle ailesi sonra ilerleyen dönemlerde yakın çevresi, ilgileri, yetenekleri, istekleri doğrultusunda kitle iletişim araçları ile ardından okul arkadaşları, öğretmenleri gibi etkileneceği kişilerin de hayatına katılmasıyla ölünceye dek etkinliğini sürdüren bir süreçtir. Kişi bir taraftan anadilini öğrenirken kimi zaman farkında olarak kimi zaman ise istemsiz bir şekilde anadilini oluşturan öğeleri de öğrenir.

Anadili aynı zamanda bireyleri oluşturan toplum açısından da olmazsa olmaz öğelerden biridir.

Dilin toplum hayatındaki önemini Mustafa Kemal Atatürk şu sözüyle ifade etmiştir:

“Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil şuurla işlensin.”

Anadilinin toplum hayatındaki yeri ve önemi aynı zamanda bu unsurun içinde yer alan atasözleri kavramı için de aynı kıymet ve öneme sahiptir.

Aksan (2003) atasözlerinin toplum hafızası açısından önemini “Bir toplumun dili o toplumun geçmişinin, geçmişteki sosyal ve ekonomik yaşamının müzesi gibidir. Sözcüklerinde, deyimlerinde atasözlerinde eski dönemlerin izlerini sergiler. Ayrıca yaşanmış olayların öykülerini de yansıtır” sözleriyle vurgulamıştır (s. 163).

Aksan (2003)’a göre “Atasözleri belli yargı ve gerekçeleri dile getirirken aynı zamanda onu kullanan toplumun kültürünün izlerini de ortaya koyar” (s.82).

Atasözleri aynı zamanda bir milletin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren günümüze kadar ulaşan bütün maddi ve manevi kültürünü, içinde bulunduğu coğrafyasını iklimini ve yaşam koşullarını en iyi ifade eden öğelerdir.

2.9.6. Eğitim Materyali Olarak Atasözleri

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977) atasözlerinin günlük hayattaki yerine ilişkin “Çok geniş ve çeşitli anlamlarda kullanılan atasözleri, günlük hayatta en çok başvurduğumuz sözlerdendir. Öğüt vermek, örnek göstermek, sözümüze güç katmak düşüncelerimize delil bulmak, duygu ve düşüncelerimizi en kısa yoldan belirtmek istediğimiz zaman atasözlerinden yararlanırız” diyerek bu söz gruplarının günlük iletişimimizde önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir (c.1, s.215).

Toplumlar kullandıkları atasözlerine kendi dünya görüşlerini, yaşam biçimlerini coğrafi koşulları iklim şartlarını ve bunun yanı sıra maddi ve manevi kültürünü oluşturan birçok öğeyi dâhil etmişler ve aynı zamanda yüzyıllar boyunca oluşturdukları atasözlerini de bütün bu öğelerin taşıyıcısı olarak kullanmışlardır.

Atasözlerimizin Türkçedeki dört temel dil becerisi içerisindeki yerini tanımlayan Baş (2002) “Halk, kendi diliyle söylenen bu seçkin felsefe parçalarına büyük önem vermiştir. Atasözleri; dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinden oluşan, çocuğun anlama ve anlatma gücünü geliştirmeyi kendine amaç edinen Türkçe dersinin eğitim ortamlarında kullanılması gerekli olan anonim ürünlerden biri” olduğunu belirtmiştir (s.62).

Kültürel değerlerin gelecek kuşaklara iletilmesinde önemli bir görev üstlenen atasözlerimiz ana dili öğretiminde de büyük bir öneme sahiptir. Bir dili bütün yönleriyle öğrenebilmek için atasözlerinin öğretilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra anadili öğretiminde kültürel değerlerin kavratılması, dilin doğru ve etkin kullanılması için olmazsa olmaz unsurlardan biridir. Bu yüzden dil öğretimi kültür öğelerinin aktarımıyla amacına ulaşır. Kültür öğelerinin de en kısa yoldan en kalıcı şekilde aktarımı ve öğretimi atasözleriyle gerçekleşmektedir.

Atasözlerinin okuma eğitimindeki önemini ve dört temel dil becerisinin kazandırılmasına katkısını Baş (2002) şöyle ifade etmiştir “Atasözleri, söyleyişi kuvvetlendirme ve az sayıda cümle ile öz ifadeler kurabilme açısından konuşma ve yazma eğitiminde; ilgi ve merak uyandırma açısından dinleme eğitiminde; metinlerdeki söyleyişleri daha anlamlı hâle getirip, vurgu ve tonlamayı kolaylaştırma açısından okuma eğitiminde kullanılacak ürünlerdir.”(s.62).

2.9.7. MEB Türkçe Öğretim Programında Atasözü Öğretimi

Ana dilimizin en önemli yapıtaşlarından olan atasözlerimizin aynı zamanda kültür aktarımı noktasındaki rolü de bu söz gruplarının değerini bir kat daha artırmaktadır. Bu sebeple atasözlerimiz ana dili öğretiminde de önemli bir yere sahip olmalıdır.

Ülkemizde eğitim öğretim çalışmaları Milli Eğitim Temel Kanunu'nun belirlenen dersler için oluşturulan öğretim programlarıyla yürütülür. Bu doğrultuda ders programları eğitim öğretim işinin temelini oluşturmakta ve genel hatlarını çizmektedir. Bu programlardan bir tanesi de Türkçe derslerinin içeriğinin oluşturulmasına rehberlik eden Türkçe Dersi Öğretim Programıdır. Bu program 2018 yılında güncellenerek son halini almıştır. Bu programda yer alan ifadeyle Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın genel amaçları:

“1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin;

- dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi,
- Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmalarının sağlanması,
- okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması,
- okuma yazma sevgisi ve alışkanlığını kazanmalarının sağlanması,
- duygu ve düşünceleri ile bir konudaki görüşlerini veya tezini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmelerinin sağlanması,
- bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi,
- basılı materyaller ile çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi,
- okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması,
- millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi,
- Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark

etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması” şeklinde belirtilmiştir.

Bu amaçlara uygun olarak atasözü öğretimine yönelik sınıf seviyelerine göre oluşturulan kazanımlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

T.4.3.11. Deyim ve atasözlerinin metnin anlamına katkısını kavrar.

T.5.3.6. Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.

T.5.4.7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.

T.6.3.6. Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.

T.6.4.7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.

T.7.3.6. Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.

T.7.4.7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.

T.8.4.7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.

Bu kazanımlara bakıldığında atasözü öğretimine yönelik çalışmaların 4. Sınıftan itibaren başladığı ve 8. Sınıfa kadar benzer kazanımlarla ilerlediği görülmektedir.

2.9.8. MEB Yayınları Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulları için Hazırlanan Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Temalar, Konu Önerileri ve Bu Temalarda Bulunan Metinlerde Atasözü Analizi

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlarda okutulması amacı ile yine MEB tarafından 2018-2019 eğitim-öğretim yılı için hazırlanan 7. Sınıf Türkçe ders kitabındaki temalar ve bu temalar içerisinde üzerinde durulabilecek konu önerileri 2018 yılında hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programında aşağıdaki şekilde belirtilmiştir

1. Tema: Erdemler

Bu Temayla İlgili Konu Önerileri: Ahlak, azim, cömertlik, dostluk, dürüstlük, iyilikseverlik, paylaşma, sabır, sadakat, saygı, sılayı rahim, vefa, yardımlaşma vb.

2. Tema: Millî Mücadele ve Atatürk

Bu Temayla İlgili Konu Önerileri: 15 Temmuz, Atatürk, Çanakkale, Cumhuriyet, gazilik, İstiklâl Marşı, kahramanlık, Kut’ül Amare, millî egemenlik, Sarıkamış Harekâtı, şehitlik, vatanseverlik vb.

3. Tema: Kişisel Gelişim

Bu Temayla İlgili Konu Önerileri: Başarı, çalışkanlık, karar verme, kendini tanıma, meslek seçimi, motivasyon, öğrenmeyi öğrenme, olumlu düşünme, öz denetim, öz eleştiri, öz güven, sorumluluk, zaman yönetimi vb.

4. Tema: Millî Kültürümüz

Bu Temayla İlgili Konu Önerileri: Aile, bayrak, büyüklerimiz, dinî bayramlar, geleneksel sporlar, millî bayramlar, şehirlerimiz, tarihî şahsiyetler, tarihî eserlerimiz, Türkçe, vakıf kültürü, vb.

5. Tema: Bilim ve Teknoloji

Bu Temayla İlgili Konu Önerileri: Bilim insanları, bilim okuryazarlığı, bilişim okuryazarlığı, haberleşme, hayal gücü, iletişim, keşif ve icatlar, merak duygusu, sosyal medya, yenilikçilik vb.

6. Tema: Okuma Kültürü

Bu Temayla İlgili Konu Önerileri: Bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, dil sevgisi, edebî şahsiyetler, e-kitap, okuma alışkanlığı, okuma sevgisi, okur kimliği, sözlük kültürü, süreli yayınlar, yaratıcı okuma, z-kütüphane vb.

7. Tema: Doğa ve Evren

Bu Temayla İlgili Konu Önerileri: canlılar, çevrenin korunması, doğa, doğal afetler, dünya, gezegenler, hayvanlar, iklim, renkler, uzay, yağmur, yeryüzü, zaman bilinci vb.

8. Tema: Zaman ve Mekân

Bu Temayla İlgili Konu Önerileri: Çevremiz, evimiz, geçmiş şimdi gelecek, gezginler, odamız, okulumuz, şehirler, sınıfımız, ülkeler vb.

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlarda okutulması amacı ile yine MEB tarafından 2018-2019 eğitim-öğretim yılı için hazırlanan 7. Sınıf Türkçe ders kitabındaki temalar ve bu temaların içerdiği konu önerileri yukarıda belirtilmiştir. Bu temaların içerisinde yer alan metinler ve bu metinlerden sonra yer alan etkinlikler içerdiği atasözleri bakımından incelenmiştir. Bu doğrultuda incelenen metin ve etkinliklerde tespit edilen atasözü kullanımı yalnızca 1 adettir. İncelenen 32 metinden sadece “Millî Kültürümüz” temalı üniteye yer alan “Türk Mutfak Kültüründe Kahve” isimli okuma parçasının sonunda “Türkçede gündelik hayatımızda kullandığımız ve kahve içme kültüründen kaynaklanan birçok atasözü bulmak mümkündür. “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.”, “Gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül sohbet ister kahve bahane.” Şeklinde bir cümle yer almaktadır.

Ancak burada öğrencilere milli kültürümüzün kahveye verdiği önemi belirtmek için kullanılan ve yazarın da atasözü olarak belirttiği “Gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül sohbet ister kahve bahane.” Cümlesi TDK’nin kendi internet sitesinde yer alan “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”nde yer almamaktadır.

Metinlerin dışında etkinliklere de bakıldığında doğrudan öğrencilere öğretme amacıyla hiç atasözü kullanılmadığı gibi yalnızca MEB Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan “T.7.4.7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.” Kazanımıyla bağlantılı olarak yazma becerisiyle ilgili bazı etkinliklerin sonunda yer alan değerlendirme formunda “Yazımı zenginleştirmek için atasözleri ve deyimler kullandım” ve karşısında “Evet, Hayır, Kısmen” gibi cevapların yer aldığı bir ölçme cümlesi yer almaktadır.

Yazma becerisine yönelik olarak hazırlanan bazı etkinliklerin yönergesinde ise “... konulu bir hikâyeye yazınız. Yazınızı zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanınız.” şeklinde ifadeler bulunmaktadır.

Son olarak “Doğa ve Evren” temalı ünite de bulunan “Artık Antarktika’da Buz Dağlarının Arasındayız” isimli metnin 2. etkinliğinde “Çok gezen mi bilir, çok okuyan mı, atasözünü metin ile ilişkilendirerek yorumlayınız.” Biçiminde bir soru cümlesi yer almaktadır.

2.10. İlgili Araştırmalar

Alanyazına baktığımızda yurt içinde ve yurt dışında ortaokul öğrencilerinin atasözü dağarcıklarını ölçmeye yönelik çalışmaların sınırlı olduğunu görmekteyiz. Yurt içindeki çalışmalar ortaokul kitaplarındaki atasözleri ve benzeri söz gruplarının analizine ağırlık verirken yurt dışında atasözlerine yönelik yapılan çalışmalar ise genel olarak bu ülkelerde yaşayan yabancı uyruklu öğrencilere kültürel aktarımda atasözlerinin katkısını ölçmeyi hedeflemektedir.

2.10.1. Yurt İçi Araştırmalar

Kayhan (2009): “Hakkâri /Yüksekova 75.Yıl Yatılı İlköğretim Bölge Okulu İlköğretim 7. Sınıf Düzeyinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Deyim, Atasözü ve Bilmece Dağarcıklarının belirlenmesi ve Bunların Öğretilmesi” adlı yüksek lisans tezinde Hakkâri ili Yüksekova ilçesi merkezinde bulunan 75. Yıl Yatılı İlköğretim Bölge Okulu

ilköğretim 7. Sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin deyim, atasözü ve bilmece dağarcıklarının belirlenmesi ve bunların öğretilmesi amaçlanmıştır.

Deyim, atasözü ve bilmecelerin öğrenciler tarafından doğru kullanılıp kullanılmadığına ilişkin hazırlanan anket formu ile deyim, atasözü ve bilmece deyince ne anladıkları ve dağarcıklarında yer alan deyim, atasözü ve bilmecelerin belirlenmesine çalışılmıştır. Bu araştırmada öğrencilerin, ders kitaplarında kullanılan atasözlerini hatırlarında tutma becerilerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Öğrencilerin atasözleri dağarcığının en az sayıda olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda 166 tane atasözü belirlenmiştir. Öğrencilerinden çoğunun bilinen ve çok kullanılan atasözlerini daha fazla hatırladıkları görülmüştür. Öğretmenlerin özellikle atasözü öğretiminde somut öğelere yer vermesi gerektiği geleneksel olarak her kitapta anlamı verilen atasözünün ezbere öğretimi yerine, özellikle anlama uygun hikâye ile destekli sonuca öğrencinin kendinin ulaşmasını sağlayıcı yöntemler kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Baş (2002): “Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanımı” adlı makalede Türkçenin dört temel dil becerisi olan dinleme, konuşma, okuma ve yazma çalışmalarında, atasözlerimizden nasıl faydalanılabileceği üzerinde durulmuştur. 26.10.1981 tarihinde 2098 sayılı Tebliğler dergisinde yayınlanan Türkçe Programının genel amaçlarında, Türk dilinin bilinçle, özenle ve güvenle kullanılması, Türk ve dünya kültür ürünleri yoluyla Türk kültürünün tanınması ve kazanılması; özel amaçlarında anlama ve anlatma becerilerinin dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerileri doğrultusunda geliştirilmesine ilişkin ifadeler ve bu amaçlar altında öğrenciye kazandırılması istenen onca hedef davranış, Türkçe dersinin eğitim ortamlarında atasözlerinden de yararlanılması gereğine yöneliktir sonucuna ulaşılmıştır.

İnan (2016): “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerdeki Deyim, Atasözü ve Özdeyişlerin Analizi ve Türkçe Eğitime Katkıları” adlı yüksek lisans tezinde deyim atasözü ve özdeyişlerin Türkçe eğitiminde nasıl bir yerde olduğu sorusundan hareket edilerek 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde deyim, atasözü ve özdeyişler incelenmiştir. Yapılan çalışmada atasözü, deyim ve özdeyişlerle ilgili sayısal değerlere ulaşılmış; bu değerlerden hareketle sınıf seviyeleri arası değerlendirilmeler yapılmıştır. Metinlerde tespit edilen özlü sözler çeşitli kategorilere ayrılarak sınıflandırmaları yapılmış ve bunun Türkçe öğretim programıyla olan ilişkisine değinilmiş ve bu ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmayla ilgili gerekli yayın ve kaynak araştırması yapılarak konu kapsamında deyim, atasözü, özdeyiş hakkında bilgi

verilmiş ve bu bilgiler Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan örneklerle bunun yanı sıra edebi değeri yüksek olan eserlerden alınan örneklerle desteklenmiştir. Atasözlerinin ve özdeyişlerin metinlerde sık sık bulunmasının hem öğrencinin tarihine ve kültürüne bağlılığı konusunda kendisine yardımcı olacağı ve o bağları sıkılaştıracağı hem de çocuğun duygu, hayal ve dil gelişimini olumlu etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Metinlerde atasözü ve özdeyişlere biraz daha fazla yer verilmesi gerektiği, deyim, atasözü ve özdeyişler üzerine dinleme metinleri, dramatizasyona dayalı etkinlikler, öğrenciler için bu özlü sözleri günlük dilde kullanma çalışmalarının dersin özüne eklenebileceği ifade edilmiştir.

Çakmakçı (2009): “İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Öğretiminde Kavram Geliştirme Açısından Atasözü ve Deyimler” adlı yüksek lisans tezinde halk edebiyatı ürünlerinden atasözleri ve deyimlerin kavram öğretiminde nasıl kullanılacağı ve bu kullanımın ne gibi faydalar sağlayabileceğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonunda atasözlerinin ilköğretim 7. sınıfta derslerde kavram geliştirme ve benzeri amaçları gerçekleştirmekte rahatlıkla kullanılacak metinler olduğu sonucuna ulaşılmış olup atasözlerinin görünen anlamının ardında saklı olan ikinci anlamların mutlaka açıklanması gerektiği, bazı öğrencilerin atasözlerinin içerdikleri mecaz anlamı fark edemedikleri, bu nedenle söz konusu halk edebiyatı ürünlerinin nerelerde kullanıldıklarını öğrenememekten yakındıkları vurgulanmıştır. Atasözleri ve deyimlerin görünen anlamının ardında saklı olan ikinci anlamlarının da mutlaka açıklanması gerektiği tavsiye edilmiştir.

Şahbaz (2012): “Atasözleriyle Okuma-Yazma Öğretimi Üzerine Bir Çözümleme” adlı makalede okumayı yeni öğrenmiş öğrencilerin okuma ve yazma becerilerini geliştirmek için atasözlerini bir serbest okuma parçası biçiminde değerlendirmiş eserlerin (Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin yayımladığı Elifba Risalesi, Konstantinidi'nin yayımladığı Elifba-yı Osmanî, Cemil Bağdadî tarafından yazılan Elifba'yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan adlı eserleri) çözümlenmesi amaçlanmıştır. Zamanında yaygın eğitim kurumu niteliğinde görev üstlenmiş Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin yayımladığı Elifba Risalesi'nde serbest okuma metni olarak yer alan atasözleri içerik olarak hedef kitlenin niteliklerine uygun olduğu saptanmıştır. Konstantinidi'nin yazdığı Elifba-yı Osmanî adlı eserdeki atasözleri ve deyimler, Rum gençlerine Türkçeyi öğretmek için bir araç olarak kullanılırken aynı zamanda onlara millet olma bilincini de dolaylı yoldan aşladığı sonucuna ulaşılmıştır. Cemil Bağdadî tarafından yayımlanan Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan adlı eserde yer alan “Çocuklara Mahsus Nasihatler”de yer alan atasözleri

ve deyimler, açıklamalarıyla birlikte yer almıştır. Bu tutumun, ilkokula yeni başlayan çocukların mecaz anlamlar içeren atasözleri ve deyimleri anlayabilmeleri açısından olumlu olduğu ifade edilmiştir.

Tekşan, Yiğit (2012): “Türkçe Öğretmeni Adaylarının Atasözleri Kullanımına İlişkin Tutum ve Görüşleri” adlı makalede Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının atasözlerini kullanma, tutum ve görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, 2010-2011 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Türkçe öğretmenliği bölümünde öğrenim gören 355 öğretmen adayına 17 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun atasözlerini günlük hayatlarında çok az ve genellikle arkadaş ortamlarında kullandıkları, atasözü kullanmanın sosyal hayata ve kendilerini doğru bir biçimde ifade etmelerine olumlu etkisini kabul ettikleri, atasözleriyle aile ve arkadaş ortamlarında karşılaştıkları, atasözleri ve deyimler sözlüğünü derslere götürmedikleri ve atasözlerini konuşurken daha sık tercih ettikleri anlaşılmıştır.

Akpınar (2010): “Deyim ve Atasözlerinin Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanımı Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinde yabancılara Türkçe öğretimi alanında dilin önemli anlatım olanaklarından kabul edilen ve o dili konuşan toplumun kültürel değerlerini yansıtan, kuşaklar arasında kültür aktarımı sağlayan deyim ve atasözlerinin öğretim sürecine niçin, nasıl, ne kadar yer alması gerektiğinin bir takım dayanak ve örneklerle açıklanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda tarihsel süreçte ve günümüz şartlarında deyim ve atasözlerinden dil öğretiminde yararlanma zorunluluğu ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda yabancılara Türkçe öğretiminde atasözü ve deyimlerin kültür aktarımının sağlıklı yapılabilmesi bakımından da öğretim sürecine mutlaka alınması gerektiği kanıtlanmış; bazı örnek uygulamalarla da bu alanda çalışanlara araştırmanın kaynak olması sağlanmıştır.

Girmen (2013): “Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Eğitimi” adlı makalede ilköğretim 1-5. sınıflar programında yer alan değerler doğrultusunda Türkçe derslerinde değer eğitiminde hangi atasözlerinin kullanılabileceğini belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda ilköğretim programlarının değer öğretimine ilişkin bir bütünlük ve eşgüdüm içinde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Değerlerin öğretiminde atasözlerinden yararlanılmasının hem öğrencinin söz varlığının zenginleşmesine hem de kültüre ait öğelerle değer eğitimine destek olunmasına katkı getirebileceği vurgulanmıştır. Türkçe derslerinde değer öğretiminde kullanılması amacıyla en çok dayanışma anlamı taşıyan atasözü bulunduğu ve bu sırayı 30 tane çalışkanlık anlamı taşıyan ardından 27 tane

duyarlılık anlamı taşıyan atasözünün takip ettiği ifade edilmiştir.

2.10.2. Yurt Dışı Araştırmalar

Cooper (1998), “Teaching Idioms” isimli kitabında deyim öğretimi için pedagojik etkileri olan bir takım bulgular ortaya çıkmıştır. Bu çalışma dil öğretmenlerine, anadili öğrenenlere, iki dilli öğrencilere ve yabancı dil öğrenenlere deyimler öğretimi ile ilgili sistematik bir plan sunmaktadır.

Feichtl (1988), “Using Proverbs To Facilitate Metaphorical Language Comprehension: A Curriculum Study” adlı tezinde ise dokuz yaşındakilere atasözlerinin öğretilmesinin, yeni atasözlerini ve genel figüratif dili anlama yetenekleri üzerindeki etkilerini araştıran beş bölümlü bir çalışmasıdır. Seçilen atasözlerinin doğrudan öğretiminin dokuz yaş üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve öğrencilerin atasözlerini hatırlama ve anlamadaki başarısını ölçmek için testler yapılmıştır. Sonuçlar seçilen atasözlerinin yaşa uygun olduğunu göstermiştir.

Vanyushkina (2005) tarafından yapılan, “Proverbial Language and Its Role In Acquiring A Second Language and Culture” isimli çalışmada ise Amerika’da öğrenim gören Rus öğrencilerin kendi dilleri ile iletişim kurarken kullandıkları atasözleri ve bu kullanımın kültürel aktarımdaki rolü araştırılmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli (Deseni)

Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin atasözü dağarcıklarını çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, nicel ve nitel verilerin birlikte toplandığı ve analiz edildiği bir araştırma yöntemidir (Creswell, 2011).

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerini birlikte ele alan karma yöntem araştırmasının nicel aşamasında anlık tarama modelinden yararlanılmıştır. Karasar (2002) “Anlık tarama araştırmalarını belli bir zamanda mevcut durumun var olduğu şekliyle betimlenmesi amacıyla yürütülen çalışmalar.” şeklinde tanımlamıştır.

Karma yöntemin kullanıldığı araştırmanın nitel aşamasında, öğrencilerin anlamını bildiklerini söyledikleri atasözlerini doğru bir şekilde kullanıp kullanmadıklarını belirleyebilmek amacıyla durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmasında bir duruma ait etmenler bütüncül bir çerçevede birbiriyle ilişkili bir şekilde araştırılır. Birden fazla veri toplama yöntemi kullanılarak verilerin birbirini sınaması ve desteklemesi beklenir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2018-2019 öğretim yılında Konya ili Selçuklu İlçesi Adnan Hadiye Sürmegöz Ortaokulunda öğrenim gören 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen 193 öğrenci oluşturmaktadır. Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel (2018) bu yöntemi “Bu örnekleme yönteminde evrendeki tüm bireylerin seçilme olasılığı aynıdır ve bir

bireyin seçimi diğer bireylerin seçimini etkilememektedir. Temsil edici bir örneklemin seçiminin geçerli ve en iyi yolu seçkisiz örneklemedir” şeklinde ifade etmiştir (s.85).

Örnekleme alınan öğrencilerin %45,8’i erkek, %54,2’si kız öğrencidir. Örnekleme alınan öğrencilerden %5,2’sinin Türkçe dersi başarı ortalaması 0-54 puan aralığında, %12,5’inin Türkçe dersi başarı ortalaması 55-69 puan aralığında, %40,1’inin Türkçe dersi başarı ortalaması 70-84 puan aralığında, %42,2’sinin Türkçe dersi başarı ortalaması ise 85-100 puan aralığındadır. Örnekleme alınan öğrencilerin ailelerinin %32,3’ünün aylık geliri 2500 TL ve altında, %30,7’sinin aylık geliri 2501-3800 TL aralığında, %37’sinin ailesinin aylık geliri ise 3801 TL ve üzerindedir.

Tablo 1

Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyet ve Akademik Başarı Özelliklerine Göre Dağılımı

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	88	45,8
	Kız	104	54,2
Türkçe dersi akademik başarıları	0-54	10	5,2
	55-69	24	12,5
	70-84	77	40,1
	85-100	81	42,2

3.3. Verilerin Toplanması

Ortaokul 7. Sınıf öğrencilerinin atasözü dağarcıklarını ve bu dağarcığı etkileyen değişkenleri tespit edebilmek için öğrencilere “Atasözleri Dağarcığına İlişkin Değerlendirme Anketi” (Ek-1) ve “7. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Kitap Okuma Durumları Anketi” (Ek-2) uygulanmıştır. “Atasözleri Dağarcığına İlişkin Değerlendirme Anketi”nde öğrencilerden bildikleri atasözlerini yazmaları, bunun yanı sıra yazdıkları bu atasözlerini hangi durumlarda kullanabileceklerini de eğer biliyorlarsa atasözlerinin karşına ifade etmeleri istenmiştir. Bu anketle öğrencilerin atasözü dağarcıkları tespit edilirken öğrencilerin cinsiyeti, akademik başarıları, sosyoekonomik durumu, okuma alışkanlıkları anne babalarının eğitim seviyesi gibi değişkenlerin bu dağarcığa etkisi araştırılmıştır. “7. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Kitap Okuma Durumları Anketi”nde ise öğrencilerin kitap okumayı sevme durumunu, kitap okuma sıklığını ve kitaplık/kütüphaneden faydalanma durumunu ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiş ve bu

değişkenlerin atasözü dağarcığına etkisi araştırılmıştır. Anket hazırlandıktan sonra alanında uzman 3 akademisyenin görüşü ve onayı alınarak ankete son şekli verilmiştir. Uygulama Konya ili Selçuklu ilçesi Adnan Hadiye Sürmegöz Ortaokulu öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Anket geliştirilirken öncelikle konu ile ilgili oldukça ayrıntılı bir alan taraması yapılmış, ortaokul öğrencilerinin atasözü dağarcığını etkileyen etmenler tespit edilmiştir. Tüm bu verilerden yola çıkarak “Atasözleri Dağarcığına İlişkin Değerlendirme Anketi” ve “7. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Kitap Okuma Durumları Anketi” hazırlanmıştır. Hazırlanan anketler üç alan uzmanı tarafından incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılarak son şekli verilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel bulguları çözümlenirken, çalışmanın amacı doğrultusunda, öğrencilerin ankette yer alan sorulara vermiş olduğu cevaplarını dağılımı yüzde-frekans analizi ile incelenmiştir. Öğrencilerin doğru yazdığı Atasözü sayısını; aylık gelir, anne ve babanın eğitim durumu, kitap okumayı sevme durumu, kitap okuma sıklığı, kitaplık/kütüphaneden faydalanma durumu, annenin ve babanın kitap okuma alışkanlığı değişkenlere göre karşılaştırabilmek için ise parametrik analiz teknikleri kullanılmıştır.

Tablo 2

Doğru Yazılan Atasözü Sayısına Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	N	Çarpıklık		Basıklık	
		Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
Doğru yazılan Atasözü sayısı	192	0,75	0,18	0,16	0,35

Parametrik analiz tekniklerini kullanabilmek için bazı varsayımların karşılanması gerekmektedir. Bu varsayımlardan biri normal dağılımdır. Normal dağılım incelenmeden

önce veri setinde uç değerlerin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bunun için kutu grafikleri oluşturularak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, 7 adet uç değer veri setinde bulunduğu ve bu değerlerin normal dağılımı güçleştirdiği anlaşılmıştır. Bu değerler veri setinden çıkarılmıştır. Daha sonra, doğru yazılan atasözü sayısına ait çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanarak oluşan dağılım incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerinin ± 1 aralığında bulunması normal dağılım varsayımının karşılanması için yeterlidir (George ve Mallery, 2010). Hesaplanan değerlerin belirtilen aralıkta yer aldığı, normal dağılım varsayımının karşılandığı, anlaşılmıştır (Tablo 1).

Araştırmada, iki grubun ortalamalarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla grubun ortalamalarını karşılaştırmak için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Varyansların homojenliği Levene F testi ile incelenmiştir. Karşılaştırma gruplarında varyansların homojenliği varsayımının karşılandığı anlaşılmıştır. Çoklu karşılaştırmalar için Scheffe testi kullanılmıştır. Scheffe testi, varyansların homojen ve gruplardaki kişi sayısının farklı olduğu durumlarda kullanılabilen çoklu karşılaştırma testlerinden biridir. SPSS 25.0 kullanılarak veriler analiz edilmiştir.

Araştırmanın nitel bulguları çözümlenirken, öğrencilerin yanıtladığı anket soruları, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Öğrenci yanıtları üç alan uzmanı tarafından incelenmiş ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Nitel bulguların güvenilirliği için araştırmacı ve diğer alan uzmanlarının değerlendirmeleri arasındaki tutarlılık Miles ve Huberman'ın (1994) "Uzlaşma Yüzdesi= Görüş Birliği/(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı)*100" formülüne uygun olarak sınımlanmıştır. Güvenirlik katsayısının 95 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu tür nitel araştırmalarda kodlayıcılar arasında % 70 düzeyinde bir güvenilirlik yüzdesine ulaşılması gerekmektedir. Bu durumda elde edilen sonuç araştırma için güvenilir kabul edilmiştir. Çözümlemeler sonucunda elde edilen veriler yüzde ve frekans hesapları yapılarak tablolar halinde sunulmuş ve öğrenci yanıtlarından bolca alıntı yapılarak örneklendirilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde ortaokul 7. Sınıf öğrencilerinin atasözü dağarcıklarına ilişkin veriler incelenmiş ve bu öğrencilerin cinsiyeti, akademik başarısı, sosyoekonomik durumu, okuma alışkanlıkları anne babalarının eğitim seviyesi gibi değişkenlerinin bu dağarcığa etkisi araştırılmıştır. Araştırma Konya ili Selçuklu ilçesi Adnan Hadiye Sürmegöz Ortaokulunda 7. sınıf düzeyinde öğrenim gören 193 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Yukarıda bahsedilen değişkenler açısından öğrencilerin bildikleri atasözü sayıları karşılaştırılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler sonucunda ulaşılan bulgular ile bu bulgulara dayanarak yapılan yorumlar sırasıyla ve birlikte sunulmaktadır. Temel amaç ve alt amaçlar çerçevesinde ulaşılan bulgular, “7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanımına İlişkin Nicel Bulgular” ve “7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular” şeklinde iki ana başlık olarak incelenip değerlendirilmiştir.

4.1. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanımına İlişkin Nicel Bulgular

Bu bölümde 7. Sınıf öğrencilerinin cinsiyeti, akademik başarısı, sosyoekonomik durumu, okuma alışkanlıkları anne babalarının eğitim seviyesi gibi değişkenlerinin bu dağarcığa etkisi araştırılmıştır. Araştırmaya ilişkin hazırlanan anket formunda öğrencilerin atasözü dağarcıkları ve bu dağarcıklarındaki atasözlerinden hangilerinin anlamlarını bildikleri tespit edilmiştir. Yukarıda bahsedilen değişkenler açısından öğrencilerin bildikleri atasözü sayıları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular “Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanım Durumlarına Ait Bulgular” ve “Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanımına Farklı Değişkenlerin Etkisine İlişkin Bulgular” başlıkları altında incelenmiştir.

Tablo 3

Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	88	45,8
	Kız	104	54,2
Türkçe dersi akademik başarısı	0-54	10	5,2
	55-69	24	12,5
	70-84	77	40,1
	85-100	81	42,2
Aylık Gelir	2500 TL ve altı	62	32,3
	2501-3800 TL	59	30,7
	3801 TL ve üzeri	71	37,0
Anne eğitim durumu	İlkokul	70	36,5
	Ortaokul	38	19,8
	Lise	47	24,5
	Üniversite	36	18,8
	Yüksek lisans/doktora	1	0,5
Baba eğitim durumu	İlkokul	48	25,0
	Ortaokul	18	9,4
	Lise	74	38,5
	Üniversite	49	25,5
	Yüksek lisans/doktora	3	1,6
Annenin Kitap Okuma Alışkanlığı	Hiç Okumaz	66	34,4
	Bazen Okur	101	52,6
	Çok okur	25	13,0
Babanın Kitap Okuma Alışkanlığı	Hiç Okumaz	52	27,1
	Bazen Okur	99	51,6
	Çok okur	41	21,4
	Toplam	192	100,0

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin %45,8'inin erkek, %54,2'sinin ise kız olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin büyük bir oranının Türkçe dersi başarı notu 70-84 (%40,1) ve 85-100 (%42,2) aralıklarında yer almaktadır. Annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerin oranı %36,5 ortaokul mezunu olanların oranı %19,8 lise mezunu olanların oranı %24,5 üniversite mezunu olanların oranı %18,8 ve lisansüstü eğitim mezunu olanların oranı ise %0,5'tir. Babası ilkokul mezunu olan öğrencilerin oranı %25 ortaokul mezunu olanların oranı %9,4 lise mezunu olanların oranı %38,5 üniversite mezunu olanların oranı %25,5 ve lisansüstü eğitim mezunu olanların oranı ise %1,6'dır. Öğrenciler anne ve babalarının büyük bir oranının bazen kitap okuduğunu belirtmiştir.

4.1.1. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanım Durumlarına Ait Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin doğru yazdıkları atasözü sayısına ait bulgular, öğrencilerin yazmış olduğu ifadelerin dağılımına ilişkin bulgular ve öğrencilerin yazdığı ifadelerin anlamını ve hangi durumlarda kullanıldığını bilme durumlarına ilişkin bulgular yer almaktadır

Tablo 4

Doğru Yazılan Atasözü Sayısına Ait Betimsel Bilgiler

	N	Minimum	Maksimum	\bar{X}	Ss
Doğru yazılan Atasözü sayısı	192	1	16	6,91	3,22

Tablo 4'e bakıldığında, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının 1 ile 16 arasında değiştiği ve doğru yazılan atasözü sayısı ortalamalarının 6,91 (Ss=3,22) olarak hesaplandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5

Öğrencilerin Yazmış Olduğu İfadelerin Dağılımının İncelenmesi

		Cevaplar	
		N	Yüzde (%)
Yazılan İfade	Atasözü	1326	91,8%
	Deyim, Vecize vb.	119	8,2%
Toplam		1445	100,0%

Tablo 5'te görüldüğü gibi, öğrencilerin yazmış olduğu ifadelerin %91,8'inin atasözü, %8,2'sinin ise deyim vecize vb. olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin atasözü yazabilme oranı oldukça yüksek bulunmuştur.

Tablo 6

Öğrencilerin yazdığı ifadelerin anlamını ve hangi durumlarda kullanıldığını bilinme durumlarının incelenmesi

	Cevaplar		
		N	Yüzde (%)
Yazılan İfadelerin anlamını ve hangi durumlarda kullanıldığını bilinme durumu	Biliyor	686	47,5%
	Bilmiyor	759	52,5%
Toplam		1445	100,0%

Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin yazdığı atasözü ve vecizelerin anlamını ve hangi durumlarda kullanıldığını bilme oranının %47,5 olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin büyük bir oranı (%52,5), yazdığı atasözü ve vecizelerin anlamını ve hangi durumlarda kullanıldığını bilmemektedir.

4.1.2. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanımına Farklı Değişkenlerin Etkisine İlişkin Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin cinsiyeti, akademik başarısı, sosyoekonomik durumu, okuma alışkanlıkları ve anne babalarının eğitim seviyesi gibi değişkenlerinin atasözü dağarcığına etkisi ile ilgili bulgular yer almaktadır.

Tablo 7

Doğru yazılan Atasözü sayısının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	t	Sd	p
Doğru yazılan Atasözü sayısı	Erkek	88	5,90	2,91	-4,15	190	<0,001
	Kız	104	7,76	3,25			

Tablo 7 ele alındığında, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır ($t_{(190)} = -4,15$; $p < 0,05$).

Kız öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısı ortalamaları, erkek öğrencilerinkinden anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 8

Doğru yazılan Atasözü sayısının Türkçe Dersi Akademik Başarısına Göre Karşılaştırılması

Değişken	Türkçe Dersi Ortalaması	N	\bar{X}	Ss	F	p	Gruplar arası fark
Doğru yazılan Atasözü sayısı	1. 0-54	10	3,70	1,33	9,85	<0,001	4>1, 4>2; 3>1;
	2. 55-69	24	5,42	2,43			
	3. 70-84	77	6,58	3,04			
	4. 85-100	81	8,05	3,27			

Tablo 8'e bakıldığında, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının Türkçe dersi başarısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır ($F_{(3)}=9,85$; $p<0,05$). Türkçe dersi not ortalamaları 85-100 olan öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının ortalaması, Türkçe dersi not ortalaması 0-54 ve 55-69 olan öğrencilerinkinden anlamlı olarak daha yüksektir. Ayrıca, Türkçe dersi not ortalamaları 70-84 olan öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının ortalaması, Türkçe dersi not ortalamaları 0-54 olan öğrencilerinkinden anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 9

Doğru yazılan Atasözü sayısının Aylık Gelire Göre Karşılaştırılması

Değişken	Aylık Gelir	N	\bar{X}	Ss	F	p
Doğru yazılan Atasözü sayısı	2500 TL ve altı	62	6,26	3,10	1,88	0,15
	2501-3800 TL	59	7,27	3,52		
	3801 TL ve üzeri	71	7,17	3,02		

Tablo 9'da yer aldığı üzere, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının aylık gelire göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($F_{(2)}=1,88$; $p>0,05$). Aylık geliri farklılık gösteren öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısı ortalamaları birbirine yakın bulunmuştur.

Tablo 10

Doğru yazılan Atasözü sayısının Anne Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Anne Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	F	p	Gruplar arası fark
Doğru yazılan Atasözü sayısı	1. İlkokul	70	6,49	2,88	2,69	0,048	4>1, 4>2;
	2. Ortaokul	38	6,21	3,43			
	3. Lise	47	7,21	3,32			
	4. Lisans ve lisansüstü	37	8,03	3,29			

Tablo 10' da görüldüğü gibi, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının anne eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır ($F_{(3)}=2,69$; $p<0,05$). Annesi lisans ve lisansüstü eğitim mezunu olan öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının ortalaması, annesi ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrencilerininkinden anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 11

Doğru yazılan Atasözü sayısının Baba Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Anne Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	F	p	Gruplar arası fark
Doğru yazılan Atasözü sayısı	1. İlkokul	48	5,98	2,96	5,17	0,002	4>1;
	2. Ortaokul	18	7,39	3,62			
	3. Lise	74	6,46	2,89			
	4. Lisans ve lisansüstü	52	8,23	3,41			

Tablo 11'i ele aldığımızda, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının baba eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır ($F_{(3)}=2,69$; $p<0,05$). Babası lisans ve lisansüstü eğitim mezunu olan öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının ortalaması, babası ilkokul mezunu olan öğrencilerininkinden anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 12

Doğru yazılan Atasözü sayısının Kitap Okumayı Sevme Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kitap okumayı sevme durumu	N	\bar{X}	Ss	t	Sd	p
Doğru yazılan Atasözü sayısı	Evet	148	7,11	3,365	1,60	190	0,11
	Hayır	44	6,23	2,62			

Tablo 12'ye bakıldığında, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının kitap okumayı sevme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($t_{(190)}= 1,60$; $p>0,05$). Kitap okumayı sevdiğini ve sevmediğini belirten öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 13

Doğru yazılan Atasözü sayısının Kitap Okuma Sıklığına Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kitap Okuma Sıklığı	N	\bar{X}	Ss	F	p
Doğru yazılan Atasözü sayısı	Hiç	6	6,00	1,41	0,92	0,45
	Yılda 1-5 kitap arası	52	6,27	2,94		
	Yılda 6-11 kitap arası	25	7,08	3,46		
	Ayda 1-3 kitap arası	75	7,28	3,38		
	Haftada 1 kitap	34	7,09	3,32		

Tablo 13 incelendiğinde, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının kitap okuma sıklığına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($F_{(4)}= 0,92$; $p>0,05$). Kitap okuma sıklığı farklılık gösteren öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 14

Doğru yazılan Atasözü sayısının Kitaplık/kütüphaneden Faydalanma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kitaplık/kütüphaneden faydalanır mısınız?	N	\bar{X}	Ss	t	Sd	p
Doğru yazılan Atasözü sayısı	Evet	174	7,05	3,26	1,96	190	0,052
	Hayır	18	5,50	2,60			

Tablo 14'e bakıldığında, öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının kitaplık/kütüphaneden faydalanma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($t_{(190)}= 1,96$; $p>0,05$). Kitaplık/ kütüphaneden faydalandığını ve faydalanmadığını belirten öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

4.2. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Kullanımına İlişkin Nitel Bulgular

Bu bölümde ankete katılan öğrencilerin en çok kullandıkları atasözleri ve öğrencilerin atasözü olarak yazdıkları deyim vecize vb. kelime grupları yer almakta olup, bu atasözleri ile ilgili öğrencilerin "Hangi Durumlarda Kullanırım" sorusuna verdikleri yanıtlardan bolca alıntılar yer almaktadır.

Tablo 15

Öğrencilerin en çok kullandıkları ilk 20 atasözü ve kullanım sayıları

ATASÖZÜ	Kullanım Sayıları
Damlaya damlaya göl olur	172
Sakla samanı gelir zamanı	120
Üzüm üzüme baka baka kararır	89
Ayağını yorganına göre uzat	74
Bir elin nesi var iki elin sesi var	63
Dost kara günde belli olur	63
Komşu komşunun külüne muhtaçtır	49
Aslan yattığı yerden belli olur	48
Ağaç yaşken eğilir	44
Ak akçe kara gün içindir	30
Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur	28
Gülme komşuna gelir başına	28
İşleyen demir ışıldar	25
Ne ekersen onu biçersin	23
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar	22
Aç ayı oynamaz	21
Besle kargayı oysun gözünü	20
Gülü seven dikenine katlanır	19
Üzümünü ye bağını sorma	19
Söz gümüşse sükût altındır	18

Tablo 15'te yer aldığı üzere, ankete katılan 193 öğrenciden 172'sinin "Damlaya damlaya göl olur." atasözünü, 172'sinin "Sakla samanı gelir zamanı." atasözünü, 74'ünün "Ayağını yorganına göre uzat." atasözünü, 30'unun "Ak akçe kara gün içindir." atasözünü, kullandığı tespit edilmiştir. Bu atasözlerinin içerdiği ortak değerler ise tutumlu olma, geleceğe yönelik maddi anlamda tedbirli olma, birikim yapma, israftan kaçınma gibi genellikle ekonomik önlemleri içeren kavramlardır. Aşağıda öğrencilerin bu atasözlerini "Hangi Durumlarda Kullanırım?" sorusuna verdikleri örnek cevaplar yer almaktadır.

Damlaya damlaya göl olur atasözüyle ilgili "*Küçük şeylerin birike birike büyük bir hal alması.*"(137 no'lu öğrenci), "*Parayı ya da başka bir şeyi sabırla biriktirirsek o bize servet şeklinde geri dönebilir.*"(114no'lu öğrenci), "*Paramızı az az biriktirdiğimizde uzun süre sonra paramız çok olunca kullanırız.*"(110 no'lu öğrenci), "*Para biriktirmenin önemini anlatırken.*"(175no'lu öğrenci), "*Mesela 10 kuruşu biriktirip bir miktar paramız olduğunda bu atasözünü kullanırız.*" (67 no'lu öğrenci), "*Birine daha tutumlu olmasını tavsiye ederken.*" (55 no'lu öğrenci), "*Mesela 5 kuruş 10 kuruş biriktire biriktire büyük miktar para topladığımda kullanırım.*" (164 no'lu öğrenci)

Sakla samanı gelir zamanı atasözü ile ilgili "*Bir şeyi saklayıp ihtiyacım olduğu zamanda kullandığım zamanlarda kullanırım.*"(101 no'lu öğrenci), "*Değerli eşyalarımızı saklarsak o bir gün mutlaka işimize yarayacaktır.*"(40 no'lu öğrenci), "*Bir şeyi lazım olur diye saklarsam ve zamanı gelince kullanırsam.*"(31 no'lu öğrenci), "*Paranı sakla dara düşünce harca.*" (23 no'lu öğrenci), "*Bir objeyi ya da maddi değeri olan bir şeyi saklayıp zamanı geldiğinde kullanırım.*" (9 no'lu öğrenci), "*Önceki zamanlarda belki bir gün işime yarar diye sakladığım şeylerin sonradan ihtiyacım olduğunda kullanırım.*" (58 no'lu öğrenci), "*İşe yaramaz bir eşyayı ne olur ne olmaz diye sakladığımızda bir gün işimize yaramasa bile farklı bir günde işimize yarar, saklamamızda fayda var.*" (197 no'lu öğrenci)

Ayağını yorganına göre uzat atasözüyle ilgili "*Çok fazla harcama yaptığımızda yani tutumlu olmadığımızda etrafımızdakiler söyler.*"(193 no'lu öğrenci), "*Yapamayacağın işin, ödeyemeyeceğin borcun altına girme.*"(27 no'lu öğrenci), "*Çok para harcadığımda.*"(177 no'lu öğrenci), "*Bütçen ne kadarsa o kadar harcama yap fazlasını yapma.*" (7 no'lu öğrenci), "*Tasarruflu kendi durumundan fazlaya kaçma.*" (155 no'lu öğrenci), "*Biri israfçı olduğunda.*" (52 no'lu öğrenci)

Ak akçe kara gün içindir atasözü ile ilgili “Zor günlerimiz için birikim yapmalıyız.”(27 no’lu öğrenci), “Kara günler için birikim yaptığımızda veya var olan paramızı zor günlerde harcadığımızda.” (110 no’lu öğrenci), “Kötü bir gün için para biriktirdiğimde kullanırım.”(10 no’lu öğrenci), “Akçe biriktirir zor günümde yardımcı olur.”(184 no’lu öğrenci).

Tablo incelendiğinde 193 öğrenciden 63’ünün “Bir elin nesi var iki elin sesi var.” ve “Dost kara günde belli olur.” atasözünü, 49’unun Komşu komşunun külüne muhtaçtır.” atasözünü kullandığı tespit edilmiştir. Bu atasözlerinin içerdiği ortak değerlerin ise birlik ve beraberlik, dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma gibi toplumları bir arada tutan ve sosyal yapıya doğrudan katkıda bulunan kavramlardır. Aşağıda öğrencilerin bu atasözlerini “Hangi Durumlarda Kullanırım?” sorusuna verdikleri örnek cevaplar yer almaktadır.

Bir elin nesi var iki elin sesi var atasözü ile ilgili “Ben bu atasözünü yardımlaşmada kullanırım dayanışma için.”(4 no’lu öğrenci), “Yardımlaşma, dayanışma anında kullanırım.”(8 no’lu öğrenci), “Ben bu atasözünü yardımlaşırken kullanırım.”(10 no’lu öğrenci), Bazı şeyler birlik ve beraberlik içinde başarılı.”(114 no’lu öğrenci), “Bir arkadaşım zor durumda kaldığında ona yardım ederken.” (97 no’lu öğrenci), “Her zaman daha çok kişiyle yaptığımız iş daha kolay biter.” (149 no’lu öğrenci)

Komşu komşunun külüne muhtaçtır atasözü ile ilgili “Komşu komşuya her zaman yardım etmelidir.”(7 no’lu öğrenci), “İnsanın insana her zaman ihtiyacı vardır.”(40 no’lu öğrenci), “Zor durumda kaldığımda arkadaşım bana yardım etmezse.”(97 no’lu öğrenci), “Ben bu atasözünü komşumuz bizden bir şey istediğinde ya da biz komşumuzdan bir şey istediğimizde vermemiz için kullanırım.” (4 no’lu öğrenci), “Çok ihtiyacımız olduğunda komşumuzun yardıma gelmesi durumunda kullanırım.” (101 no’lu öğrenci), “Komşular birbirlerine muhtaçtırlar.” (148 no’lu öğrenci)

Dost kara günde belli olur atasözü ile ilgili “Üzüldüğüm bir zamanda yanıma gelen arkadaşım için kullanırım.”(9 no’lu öğrenci), “İyi dost senin kara gününde kazandırır.”(99 no’lu öğrenci), Yakın dostumuzun kötü günümüzde yanımızda olması.”(101 no’lu öğrenci), “Kötü bir günde dostlarımız yanımızda olduğunda söylenir.” (137 no’lu öğrenci), “Kötü bir günde kim dostunuz kim düşmanınız o zaman anlarsınız.” (198 no’lu öğrenci), “Kötü zamanlarımda yanımda kimler olduğunu gördüğümde.” (150 no’lu öğrenci), Her iyi zamanımızda yanımızda olup başımız belaya

girdiği zaman yanımızda olmayanlara söylenir.” (192 no’lu öğrenci), “İyi günümüzde herkes yanımızda olur ama başımıza bir şey gelse birkaç kişi olur, kara günümüzdeki o kişiler dosttur işte o zaman bu atasözünü kullanırım.” (196 no’lu öğrenci)

Bunların dışında en çok kullanılan atasözlerinden “Üzüm üzümüne baka baka kararır.” atasözünün arkadaşlık ve yakın çevrenin önemini, “Aslan yattığı yerden belli olur.” atasözünün kişinin yaşadığı yerin temizlik ve düzeninin toplumdaki saygınlığını doğrudan etkilediğini, “Ağaç yaşken eğilir.” atasözünün eğitimin küçük yaşta daha kalıcı olduğunu, “Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur.” atasözünün emek verilen şeylerin karşılığının alındığını, “İşleyen demir ışıldar.” atasözünün tembel insanların giderek hantallaştığını, çalışan insanların ise giderek açılıp daha yararlı işler yaptığını “Ne ekersen onu biçersin.” atasözünün kişilerin yaptığı davranışların karşısındakinden aldığı tepkiyi belirleyici rol oynadığını, “Gülme komşuna gelir başına.” atasözünün başkalarının zor durumda kalmasına sevinilmemesi gerektiğini, “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.” atasözünün doğruların er geç ortaya çıkacağını belirttiğini, “Aç ayı oynamaz.” atasözünün emeğin karşılığını vermenin önemini vurguladığını, “Gülü seven dikenine katlanır.” atasözünün kişilerin sevdiği iş ya da insanlar için çeşitli sıkıntılara katlanabileceğini, “Söz gümüşse sükût altındır.” atasözünün bazen susmanın da insana fayda sağlayabileceğini belirttiğini ifade edebiliriz. Bu noktada yukarıda bahsi geçen atasözleri ve verdikleri mesajların tamamı olumlu içeriğe sahipken yalnızca “Besle kargayı oysun gözünü.” atasözünün yardım yaptığımız bir kişiden nankörlük görebileceğimizi ifade etmesi ve “Üzümünü ye bağını sorma.” atasözünün yaralandığımız şeylerin kaynağını sorgulamamız gerektiğini öğütlemesi bakımından en çok kullanılan 20 atasözünden olumsuz mesaj içeren iki atasözüdür. Bu atasözleriyle ilgili öğrencilerin “Hangi Durumlarda Kullanırım?” sorusuna verdikleri örnek cevaplar aşağıda yer almaktadır.

Besle kargayı oysun gözünü atasözü ile ilgili “*Onu beslediğin halde ona iyi baktığın halde onun seni hayal kırıklığına uğratması.*” (155 no’lu öğrenci), “*Bak, besle, büyüt, hayattan bezdirsin seni.*” (148 no’lu öğrenci), “*Kötü insanlara iyi davrananlar olduğu zaman.*” (151 no’lu öğrenci), *Beslediğimiz ve ona iyi baktığımız biri sonradan nankörlük edip bize saygısız olduğunda söylerim.*” (192 no’lu öğrenci)

Üzümünü ye bağını sorma atasözü ile ilgili “*Bazı şeylerin nedenini niçinini sormamak daha iyidir.*” (27 no’lu öğrenci), “*Bu nasıl oldu, neden, niçin diye soran birisine*

söylerim.”(175 no’lu öğrenci), “Kişinin getirdiği şeyi ye gerisini sorma.”(67 no’lu öğrenci)

Tablo 16

Öğrencilerin atasözleri dışında en çok yazdıkları deyim, vecize vb. kelime grupları ve kullanım sayıları

Deyim, Vecize vb. Söz Grupları	Kullanım Sayıları
Boş tenekeden çok ses çıkar	6
Söz uçar yazı kalır	6
Dereyi görmeden paçaları sıvamak	4
Ayıkla pirincin taşını	3
Etekleri zil çalmak	3
İki ayağı bir pabuca girmek	3
Karnı zil çalmak	3
Ağzını bıçak açmamak	2
Ateşe körükle gitmek	2
Atı alan üsküdarı geçti	2
Ayaklarına kara sular inmek	2
Eşğini sağlam kazığa bağlamak	2
İpe un sermek	2
Karpuz yata yata büyür	2
Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur	2
Saman altından su yürütmek	2
Samanlıkta iğne aramak	2
Yangına körükle gitmek	2

Yukarıdaki tabloda kullanım sayısı 6 ile 2 arasındaki söz grupları yer almaktadır.

Tablo 16’ya bakıldığında, Ek 2’de tamamına yer verilen atasözü dışında kullanılan 66 adet kelime grubu bulunmaktadır. Bunlardan “boş tenekeden çok ses çıkar, söz uçar yazı kalır, karpuz yata yata büyür, sağlam kafa sağlam vücutta bulunur, akıllı deli ile uğraşmaz, amca baba yarısıdır, aynı suda iki kere yıkanılmaz, başlamak bitirmenin yarısıdır, bir lisan bir insan, boş davul çok ses çıkarır, en bilgin en yanılıdır, gelemim kuru fasulyenin faydalarına, insan ölünce yaşlanır, kolaysa başına gelsin, nazar etme ne

olur çalış senin de olur, olduğu kadar olmadığı kader, yaptığın her iyiliğin karşılığı var, yemek bulursan ye dayak bulursan kaç.” Cümlelerinin dışındaki bütün kelime grupları deyimdir. Deyimler dışındaki cümleler ise genellikle kullanan kişilerin ve öğrencilerin de atasözü olarak bildikleri aynen atasözleri gibi mesaj, öğüt ya da ders veren özlü sözler, televizyonda ya da sosyal medyada yer alan ancak söyleyeni belli olmayan cümlelerdir. Aşağıda bu cümlelerle ilgili öğrencilerin “Hangi Durumlarda Kullanırım?” sorusuna verdikleri örnek cevaplar yer almaktadır.

Boş tenekeden çok ses çıkar cümlesiyle ilgili *“Bilgisiz ve çok konuşan insanları gördüğümde kullanırım.”*(163 no’lu öğrenci), *“Boş boş konuşan bir arkadaşım olursa bu atasözünü kullanırım.”*(179 no’lu öğrenci), *“Bilgisiz ve çok konuşan birine söylerim.”*(175 no’lu öğrenci)

Söz uçar yazı kalır cümlesiyle ilgili *“Yani yazılan şeylerin kaybolmayacağı sözün unutulabileceği ile ilgili.”*(45 no’lu öğrenci), *“Yazının kalıcı olduğunu belirtmek için.”*(177 no’lu öğrenci), *“Öğretmenlerin kullandığı atasözlerinden birisidir. Özellikle yazı yazdırıp biz itiraz ettiğimizde.”*(29 no’lu öğrenci)

Aynı nehirde iki kere yıkanılmaz vecizesiyle ilgili *“Bir şeyi yapmak için sadece bir fırsat vardır. Onu en iyi değerlendirmek insanın elindedir. Bunu bir insan aynı şeyleri tekrar yapmak isterse onu yapamayacağını belirtmek için söylerim.”*(197 no’lu öğrenci) *“Aynı durumun iki kere tekrarlanmasını istemediğimde.”*(52 no’lu öğrenci)

Bir lisan bir insan cümlesiyle ilgili *“İnsanlar Korece öğrenmemin gereksiz olduğunu söylediğinde.”*(55 no’lu öğrenci)

Yemek bulursan ye, dayak bulursan kaç cümlesiyle ilgili *“İşine geleni yap.”*(27 no’lu öğrenci)

Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur cümlesi ile ilgili *“Sağlık durumları olduğu zaman kullanırım.”*(159 no’lu öğrenci)

Nazar etme ne olur, çalış senin de olur cümlesi ile ilgili *“Kıskanma olduğu zaman.”*(177 no’lu öğrenci)

Akıllı deli ile uğraşmaz cümlesi ile ilgili *“Herkes kendi kafa denginde birisiyle takıldığı zaman kullanırım.”*(58 no’lu öğrenci)

Öğrencilerin atasözü olduğunu düşünerek yazdıkları bu cümlelere baktığımızda bunların bir kısmının vecize olduğu, bir kısmının ise televizyonlarda yayınlanan dizi reklam vb. programlarda kullanılan ifadeler oldukları görülmektedir. Ancak öğrencilerin bu cümlelerle ilgili olarak ankette yer alan “Hangi durumlarda kullanırım?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında doğruluk oranının atasözlerine kıyasla daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma yedinci sınıf öğrencilerinin atasözü dağarcıklarının incelenmesi amacıyla gerçekleştirildi. Bu konuyla ilgili pek çok araştırmanın yapıldığı ifade edilebilir. İnan'ın (2016) "Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerdeki Deyim, Atasözü ve Özdeyişlerin Analizi ve Türkçe Eğitime Katkıları" başlıklı araştırmasında, 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe kitaplarında yer alan metinlerdeki deyim, atasözü ve özdeyişler incelenmiştir. Sayısal değerlere ulaşılan araştırma ile öğrencilerin sınıf düzeyleri arası değerlendirmeleri yapılmıştır. Araştırmada söz konusu kitaplardaki metinler içinde yer alan deyim, atasözü ve özdeyişlerin öğrenciler tarafından kullanılma sıklığı, deyim, atasözü ve özdeyişlerin doğru anlaşılıp doğru yerde kullanılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Uluçay ve Börekçi'nin (2015) yaptıkları araştırmada, 6. Sınıf öğrencilerinin Türkçe ders kitaplarındaki işlenen temalar doğrultusunda yazılı ifade biçimlerinde hangi deyimleri ne ölçüde kullandıkları ortaya konmuştur. Kayhan'ın 2009 yılında Hakkâri ili Yüksekova ilçe merkezindeki 75. Yıl Yatılı İlköğretim Bölge Okulu ilköğretim öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında katılımcıların atasözü, deyim ve bilmece dağarcıkları ortaya konmuştur. Araştırmada ayrıca atasözü, deyim ve bilmece öğrencilere öğretilmesi de amaçlanmıştır. 100 öğrenci üzerinde yapılan anket uygulaması sonucunda, öğrencilerin atasözü ve deyimleri tam olarak bilmedikleri ve bunları karıştırdıkları ortaya çıkmıştır. Bizim araştırmamızda da, ilgili alanyazın incelemelerine ve araştırma kapsamında yer alan anket sonuçlarına yer verildi. Araştırmada öğrencilerin atasözü bilgi dağarcıklarının incelenmesi amacıyla bazı değişkenlerin söz konusu dağarcık üzerinde etkisinin olup olmadığı ortaya kondu. Bunun yanında araştırmada, öğrencilerin atasözü dağarcık sayısının ortalaması ortaya kondu. Yine bu araştırmada cinsiyet, akademik başarı durumları, ekonomik durum, öğrencilerin

velilerinin mezun oldukları öğrenim düzeyi, okuma alışkanlıklarının atasözü dağarcığı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu ortaya kondu.

Araştırmaya katılanların demografik özellikler dağılımlarında %45.8'inin erkek ve %54.2'sinin kız öğrenci olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin Türkçe dersi akademik başarı dağılımlarında %5.2'sinin 0-54; %12.5'inin 55-69; %40.1'inin 70-84 ve %42.2'sinin 85-100 olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların ailelerinin aylık gelir düzeyi dağılımlarında %32.3'ünün 2500 TL ve altında bir gelire; %30.7'sinin 2501-3800 TL arası bir gelire ve %37'sinin ise 3801 TL ve üzerinde bir gelire sahip olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcıların annelerinin eğitim durumuna yönelik dağılımlarında %36,5'inin ilkökul; %19,8'inin ortaokul; %24,5'inin lise; %18,8'inin üniversite ve %0,5'inin lisansüstü mezunu olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların babalarının eğitim durumuna yönelik dağılımlarında %25'inin ilkökul; %9,4'ünün ortaokul; %38,5'inin lise; %25,5'inin üniversite ve %1,6'sının lisansüstü mezunu olduğu ortaya çıkmıştır. Ceran ve Çoban'ın (2017) yaptıkları araştırmada ise, 32 öğrencinin annesinin ilkökul, 20 öğrencinin annesinin ortaokul, 6 öğrencinin annesinin üniversite ve 2 öğrencinin annesinin ise lisansüstü mezunu olduğu ortaya çıkmıştır. Yine öğrencilerin babalarının eğitim durumu dağılımlarında 20 öğrencinin babasının ilkökul, 12 öğrencinin babasının ortaokul, 16 öğrencinin babasının lise, 12 öğrencinin babasının üniversite mezunu olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmada doğru yazılan atasözü sayısının 1 ile 16 arasında değiştiği, ortalamanın 6,91 olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda doğru yazılan atasözü sayısı ile cinsiyet değişkeni arasında 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu saptandı. Bu farklılığın kaynağına ilişkin sonuçlarda kız öğrencilerin doğru yazdığı atasözü ortalamalarının erkek öğrencilere kıyasla daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Ceran ve Çoban'ın (2017) yaptıkları araştırmada 7. Sınıf öğrencilerinin Türkçe ders kitabında yer alan metinlerdeki atasözü ve deyimlerin anlamlarını ifade etmede ve bunları cümle içerisinde kullanmada çok düşük, düşük ve ortaya düzeyli oldukları ortaya çıkmıştır. Söz konusu atasözleri ve deyimleri ifade etme ve cümle içerisinde kullanma durumlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasında kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Kara ve arkadaşlarının (2005) yaptıkları araştırmada, alt kategorilerin tümünde kız öğrencilerin erkeklere kıyasla deyimleri daha iyi anladıkları ortaya çıkmıştır. Anılan ve

Genç'in 2011 yılında yaptıkları araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla yeni öğrendikleri kelimelerin yazılı anlatımlarını daha iyi yaptıkları ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda doğru yazılan atasözü sayısı ile Türkçe dersi akademik başarı düzeyi değişkeni arasında 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu saptandı. Bu farklılığın kaynağına ilişkin sonuçlarda Türkçe dersi not ortalamaları 85-100 olan öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının ortalamasının, Türkçe dersi not ortalaması 0-54 ve 55-69 olan öğrencilerininkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, Türkçe dersi not ortalamaları 70-84 olan öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının ortalamasının, Türkçe dersi not ortalamaları 0-54 olan öğrencilerininkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda doğru yazılan atasözü sayısı ile aylık gelir düzeyi değişkeni arasında 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı saptandı.

Araştırmamızda doğru yazılan atasözü sayısı ile annenin eğitim durumu değişkeni arasında 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu saptandı. Buna göre, Annesi lisans ve lisansüstü eğitim mezunu olan öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının ortalamasının, annesi ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrencilerininkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmamızda ayrıca doğru yazılan atasözü sayısı ile babanın eğitim durumu değişkeni arasında 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu saptandı. Buna göre, babası lisans ve lisansüstü eğitim mezunu olan öğrencilerin doğru yazdığı atasözü sayısının ortalamasının, babası ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrencilerininkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ceran ve Çoban'ın (2017) yaptığı "7. Sınıf Öğrencilerinin Ders Kitabındaki Metinlerde Geçen Atasözü ve Deyimleri Öğrenme Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı araştırmasında katılımcıların annelerinin atasözü ve deyimlerin anlamlarını ifade etmeye ve cümle içinde kullanmaya yönelik ortalama puanları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada babanın eğitim durumu ile yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi sonucunda da atasözü ve deyimlerin anlamlarını ifade etme ve cümle içinde kullanmaya yönelik puanları arasında 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Batur'un (2006) yaptığı araştırmada, öğrencilerin 6. ve 7. Sınıf ders kitaplarında yer alan ve anlamı bilinmeyen kelimelerinin babasının eğitim düzeyi ile pozitif yönlü ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında katılımcıların annelerinin

eğitim durumları ile verilen kelimeleri cümle içerisinde kullanabilme durumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer durum da doğru yazılan atasözü sayısı ile kitap okumayı sevme durumu arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığıdır. Yapılan Bağımsız Örneklem t-Testi sonuçlarında söz konusu değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda doğru yazılan atasözü ile kitap okuma sıklığı arasındaki karşılaştırma sonucu da ortaya konmuştur. Yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi sonucunda da söz konusu değişkenler arasında 0.05 düzeyinde farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada ayrıca doğru yazılan atasözü ile kitaplık/kütüphaneden faydalanma durumu arasındaki karşılaştırma sonucu da ortaya konmuştur. Yapılan çözümleme sonucunda söz konusu değişkenler arasında 0.05 düzeyinde farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda öğrencilerin yazmış olduğu ifadelere yönelik sonuçlar da ortaya kondu. Buna göre öğrencilerin yazdığı ifadelerin %91,8'inin atasözü, %8,2'sinin ise deyim, vecize vb. olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların atasözü yazabilme oranının diğer ifade türlerinden daha yüksektir. Göçer'in (2012) yaptığı araştırmada, öğrencilerin kendilerine verilen 147 adet deyimde eksik bırakılan kısımların toplamda 114 tanesini doğru tamamladığı ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada ayrıca, öğrencilere sorulan çoktan seçmeli sorularda 42 sorunun 24'üne doğru cevabı verdikleri, 10 tanesine ise yanlış cevap verdiği ve 8 soruyu ise işaretlemediği ortaya çıkmıştır. Son olarak bu araştırmada, 21 katılımcının oluşturduğu metinlerde kendilerine verilen 17 deyimden ortalama 6 deyim kullandıkları ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda öğrencilerin yazmış olduğu ifadelerin anlamını ve kullanıldığı durumları bilip bilmemelerine yönelik sonuçlarda 686 atasözünün anlamının bilindiği 759 atasözünün ise anlamının bilinmediği ortaya çıkmıştır. Literatürde bu konuda farklı araştırma sonuçlarının olduğu ifade edilebilir. Çetinkaya'nın (2014) araştırmasında, öğrencilerin yazmış olduğu ifadelerden deyimleri anlamada birtakım zorluklar yaşadığı ortaya çıkmıştır. Dilidüzgün'ün 2014 yılında yaptığı araştırmada öğrencilerin kitap içerisinde yer alan deyimlerin anlamını aktarma oranlarının %21'lik düzeyde olduğu

ortaya çıkmıştır. Yine Kara ve arkadaşlarının (2005) yaptıkları araştırmada ise deyimlerin anlanmasına yönelik olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla deyimleri daha iyi anladıkları ortaya çıkmıştır. Tepeli ve Arıcı'nın (2012) yaptıkları araştırmada öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun gerçek anlamlı atasözlerin anlamlarına doğru cevap verdikleri ancak mecaz anlamlı atasözlerin anlamını ortaya koymada sıkıntı duydukları ortaya çıkmıştır.

Araştırmamıza katılan 193 öğrenciden 172'sinin "Damlaya damlaya göl olur." atasözünü, 172'sinin "Sakla samanı gelir zamanı." atasözünü, 74'ünün "Ayağımı yorganına göre uzat." atasözünü, 30'unun "Ak akçe kara gün içindir." atasözünü, kullandığı tespit edilmiştir. Bu atasözlerinin içerdiği ortak değerler ise tutumlu olma, geleceğe yönelik maddi anlamda tedbirli olma, birikim yapma, israftan kaçınma gibi genellikle ekonomik önlemleri içeren kavramlardır. Bu bağlamda bakıldığında ankete katılan öğrencilerden %63'ünün ailelerinin aylık gelirlerinin 3800 TL ve altında olduğu düşünüldüğünde öğrencilerinin okul dışındaki çevrelerinden bu değerlere ilişkin atasözlerini sıkça duyduklarını ve kendilerinin de bu öğütleri kısaca ifade eden atasözlerini günlük hayatta sıklıkla kullandıklarını belirtebiliriz. Diğer yandan en çok kullanılan ilk 17 atasözünden 4'ünün yukarıda ifade ettiğimiz değerleri içermesi toplum olarak da bu değerlere verdiğimiz önemi göstermektedir.

Araştırmamıza katılan 193 öğrenciden 63'ünün "Bir elin nesi var iki elin sesi var." ve "Dost kara günde belli olur." atasözünü, 49'unun Komşu komşunun külüne muhtaçtır." atasözünü kullandığı tespit edilmiştir. Bu atasözlerinin içerdiği ortak değerlerin ise birlik ve beraberlik, dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma gibi toplumları bir arada tutan ve sosyal yapıya doğrudan katkıda bulunan kavramlar olması gelecek kuşakların da bu değerlerden haberdar olduğunu, sosyal çevrelerinde bu değerlere değinildiğini ve halen toplumda önde gelen değerler olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Bunların dışında en çok kullanılan atasözlerinden "Üzüm üzüme baka baka kararır." atasözünün arkadaşlık ve yakın çevrenin önemini, "Aslan yattığı yerden belli olur." atasözünün kişinin yaşadığı yerin temizlik ve düzeninin toplumdaki saygınlığını doğrudan etkilediğini, "Ağaç yaşken eğilir." atasözünün eğitimin küçük yaşta daha kalıcı olduğunu, "Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur." atasözünün emek verilen şeylerin karşılığının alındığını "Ne ekersen onu biçersin." atasözünün kişilerin yaptığı davranışların karşısındakinden aldığı tepkiyi belirleyici rol oynadığını, "Gülme komşuna

gelir başına.” atasözünün başkalarının zor durumda kalmasına sevinilmemesi gerektiğini, “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.” atasözünün doğruların er geç ortaya çıkacağını belirttiğini, “Aç ayı oynamaz.” atasözünün emeğin karşılığını vermenin önemini vurguladığını düşündüğümüzde öğrencilerinin günlük hayatta toplumsal kurallar ve normların hangilerinden daha çok etkilendiklerini ve hangilerini içselleştirmeye daha yatkın olduklarını tahmin edebiliriz. Bu noktada yukarıda bahsi geçen atasözleri ve verdikleri mesajların tamamı olumlu içeriğe sahipken yalnızca “Besle kargayı oysun gözünü.” atasözü yardım yaptığımız bir kişiden nankörlük görebileceğimizi ifade etmesi bakımından en çok kullanılan 17 atasözünden olumsuz mesaj içeren tek atasözüdür.

Araştırmamızda öğrencilerin atasözleri dışında 66 farklı söz grubunu atasözü olarak kullandığı ortaya çıkmıştır. Bunlardan “boş tenekeden çok ses çıkar, söz uçar yazı kalır, karpuz yata yata büyür, sağlam kafa sağlam vücutta bulunur, akıllı deli ile uğraşmaz, amca baba yarısıdır, aynı suda iki kere yıkanılmaz, başlamak bitirmenin yarısıdır, bir lisan bir insan, boş davul çok ses çıkarır, en bilgin en yanılandır, gelelim kuru fasulyenin faydalarına, insan ölünce yaşlanır, kolaysa başına gelsin, nazar etme ne olur çalış senin de olur, olduğu kadar olmadığı kader, yaptığın her iyiliğin karşılığı var, yemek bulursan ye dayak bulursan kaç.” cümleleri ise genellikle kullanan kişilerin ve öğrencilerin de atasözü olarak bildikleri aynen atasözleri gibi mesaj, öğüt ya da ders veren özlü sözler, televizyonda ya da sosyal medyada yer alan ancak söyleyeni belli olmayan cümlelerdir. Bu doğrultuda araştırmamıza katılan öğrencilerin kelime hazinelerinin gelişimine sosyal medya ve televizyonun da katkı sağladığı söylenebilir. Ayrıca öğrencilerin bu cümleleri atasözü olarak düşünmeleri bu ifadelerin anlam olarak atasözlerine benzer içeriklere sahip olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Araştırmamızda öğrencilerin atasözü olduğunu düşünerek yazdıkları ve deyim dışında kalan cümlelere baktığımızda bunların bir kısmının vecize olduğu bir kısmının ise televizyonlarda yayınlanan dizi reklam vb. programlarda kullanılan ifadeler oldukları görülmektedir. Ancak öğrencilerin bu cümlelerle ilgili olarak ankette yer alan “Hangi durumlarda kullanırım?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında doğruluk oranının atasözlerine kıyasla daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak öğrencilerin bilinçsiz de olsa gerçekten atasözü olan kelime gruplarını daha kolay öğrendikleri bu kelime gruplarını anlamlarına uygun olarak daha doğru kullandıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin atasözlerini diğer cümlelere oranla daha doğru kullanmalarında çevrelerinde bu sözleri daha çok ve daha uzun süre duymalarının ve

ebeveynlerinin çocuklarına tecrübelerini aktarırken atasözlerini kullanmalarının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

5.2. Öneriler

Yukarıda yer alan anket sonuçları bağlamında ve yapılan literatür incelemeleri sonucunda araştırmamızda aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

- Öğrencilerin atasözü bilgi dağarcıkları düzeyinin artırılmasına yönelik öğrencilerin sınıf ve yaş gibi özelliklerine göre uygun atasözleri öğretilmelidir. Özellikle bu noktada atasözlerinin manalarının kavranmasında oyun türü yollara başvurulabileceği ifade edilebilir.
- Özellikle öğrencilerin atasözleri dağarcıklarının zenginleştirilmesine amacıyla halk edebiyatı alanında öğretim programları geliştirilmelidir.
- Bu araştırmanın sadece söz konusu örneklem üzerinde gerçekleştiğinden yola çıkarak, araştırmanın genellenebilirliğinin sağlanması noktasında farklı örneklem grupları üzerinde araştırma gerçekleştirilebilir. Özellikle bu noktada farklı örnekleme yöntemine göre katılımcıların araştırmaya katılması sağlanmalıdır.
- Araştırmada hipotezlerin test edilmesinde sadece cinsiyet, Türkçe dersi akademik başarı düzeyi, aylık gelir düzeyi, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu, kitap okumayı sevme durumu, kitap okuma sıklığı ve kitaplık/kütüphaneden faydalanma değişkenleri temel alınmıştır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda ise ailedeki çocuk sayısı gibi değişkenle hipotezlerin test edilmesi önerilmektedir.
- Yine araştırmaya konu olan atasözü dağarcığı ile çocuğun aile yapısı, öğretmenlerin tutumu ve çocuğun kişilik özellikleri gibi bazı değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı ortaya konabilir.
- Son olarak, araştırma kapsamında incelenen atasözü dağarcığının ayrıntılı bir şekilde incelenmesinin sağlanmasında odak grup görüşmeleri yapılarak öğrencilerin görüşleri ortaya konabilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, M. (2010). *Deyim ve atasözlerinin yabancılara Türkçe öğretiminde kullanımı üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aksaçlıoğlu, A. G., ve Yılmaz, B. (2007). Öğrencilerin televizyon izlemeleri ve bilgisayar kullanmalarının okuma alışkanlıkları üzerine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(1), 3-28. Erişim adresi <https://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/8/7>
- Aksan, D. (1977). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. 6. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (2002). *Anadilimizin söz denizinde*. 3. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Aksan, D. (2003). *Dil, şu büyüdü düzen...* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim* (1, 2, 3 ciltler). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Aksan, D. (2011). *Türkçeye yansıyan Türk kültürü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2017). *Türkçenin gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (2004). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Anılan, H. ve Genç, B. (2011). Türkçe dersinde öğrenilen yeni sözcüklerin yazılı anlatımlarda kullanım durumu. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 111-132. Erişim adresi https://www.researchgate.net/publication/316999828_Turkce_Dersinde_Ogrenilen_Yeni_Sozcuklerin_Yazili_Anlatimlarda_Kullanim_Durumu_Use_Case_of_Newly_Learnt_Words_Within_the_Context_of_Written_Expressions_in_Turkish_Course
- Başkanlığı, M. K. (1992). *Türk atasözleri ve deyimleri I-II*. İstanbul: MEB Yay, 3.

- Aykaç, N. (2016). Kelime hazinesi, önemi ve 2015 Türkçe dersi programında kelime hazinesinin yeri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 34, 519-527. https://www.researchgate.net/publication/311088425_KELIME_HAZINESI_ONEMI_VE_2015_TURKCE_DERSI_PROGRAMINDA_KELIME_HAZINESININ_YERI
- Baş, B. (2002). Türkçe temel dil becerilerinin öğretiminde atasözlerinin kullanımı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(12), 60-68. <https://dergipark.org.tr/pauefd/issue/11131/133131>
- Baş, B. (2010). Söz varlığının oluşumu ve gelişiminde çocuk edebiyatının rolü. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27(27), 137-159. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/156986>
- Batur, Z. (2006). *İlköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin Türkçe 6. ve 7. Sınıf ders kitaplarında geçen bilinmeyen kelimeleri kazanım düzeyleri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Batur, S. (2009). *Açıklama ve öyküleriyle Türk atasözleri*, 2. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Bulut, S. (2011). *Atasözlerinin değerler eğitimindeki yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ceran, D. Çoban, M. (2017). 7. Sınıf öğrencilerinin ders kitabındaki metinlerde geçen atasözü ve deyimleri öğrenme düzeyleri üzerine bir inceleme, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 30, 393-417. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1066>
- Creswell, J. W. (2011). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Baston: Pearson.
- Çakmakçı, C. C. (2009). *İlköğretim ikinci kademe Türkçe öğretiminde kavram geliştirme açısından atasözü ve deyimler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

- Çeçen, M. A. (2007). Kelime hazinesinin geliştirilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar. *Journal of Turkish Linguistics*, 1, 116-133. Erişim adresi https://www.researchgate.net/publication/291697449_Kelime_Hazinesinin_Gelistirilmesinde_Dikkat_Edilmesi_Gereken_Hususlar
- Çetinkaya, Ç. (2011). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin kelime kullanım sıklıkları üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, C. (2006). Türkçe/edebiyat eğitimi ve kişisel kelime serveti. *Millî eğitim dergisi*, 34(169), 207-226.
- Demir, C. (2016). Türkçe eğitim öğretim programları ve kişisel söz varlığı. *Millî Eğitim Dergisi*, 141-161.
- Dilidüzgün, Ş. (2014). Türkçe öğretiminde sözcük öğretme yöntemlerinin yeterliliği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(17), 233-258. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/adyusbd/issue/1404/16614>
- Ergin, M. (1994). *Üniversiteler için Türk dili*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Ergin, M. (1997). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Elçin, Ş. (1985). *Folklor ve halk edebiyatının millî birliğin oluşmasındaki rolü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları.
- Elverdi, E., Kutlu, M., Doğan M. D., Erdem A., Kara, İ. (1977). *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Feichtl, N. (1988). *Using proverbs to facilitate metaphorical language comprehension: A curriculum study*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Retrieved from ProQuest Dissertations. <https://search.proquest.com/docview/303694192?accountid=16935>
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step*. A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Girmen, P. (2013). Türkçe eğitiminde atasözleri ve değer eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 117-142. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/download/article-file/302424>

- Göçer, A. (2009). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Turkish Studies*, 4(4), 1025-1055.
- Göçer, D. (2012). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin deyimleri kullanma yeterlikleri üzerine bir inceleme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (13), 96-109.
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve kültür*. 8. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikileme*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İnan, İ. (2016). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki deyim, atasözü ve özdeyişlerin analizi ve Türkçe eğitimine katkıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- İpek Eğilmez, N. (2010). *İlköğretim Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımlarına aktarımı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kabaklı, A. (1984). *Türk edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M. (2016). *Kültür ve dil*. 34. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, A. Kayabaşı, A. Alkayış, M. F. (2005). İlköğretimde kullanılan deyimlere ilişkin bir araştırma.XIV. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 28-30 Eylül 2005.Pamukkale Üniversitesi: Denizli.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 141-153.
- Kaya, D. (1997). Dualar ve beddualar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 4, 99-121.
- Kayhan, G. Ç. (2009). *Hakkâri/Yüksekova 75. Yıl Yatılı İlköğretim Bölge Okulu ilköğretim 7. sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin deyim, atasözü ve bilmece dağarcıklarının belirlenmesi ve bunların öğretilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimleri sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.

- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Kurt, C. (2009). Okuma üstüne. *Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu*. 24-25 Mayıs 2008, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Kurudayıoğlu, M. (2005). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurudayıoğlu, M., ve Karadağ, Ö. (2014). Kelime hazinesi çalışmaları açısından kelime kavramı üzerine bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 293-307.
- Mieder, W. (2004). *Proverbs: A handbook*. London: Greenwood Press.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (2015). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: nitel veri analizi*. (çev. Akbaba Altun, S., Ersoy, A.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2018). *Türkçe dersi (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Onan, B. (2013). *Dil eğitiminin temel kavramları*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Onan, B. (2016). Söz varlığı terminolojisi üzerine bir analiz çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(210), 11-29. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/download/article-file/441259>
- Ong, W. (1995). *Sözlü ve yazılı anlatım sözün teknolojileşmesi*, (çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları
- Oy, Aydın. (1972). *Tarih boyunca Türk atasözleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji sözlüğü*. Ankara Üniversitesi DTCTF Yayınları.
- Sağlam, M. Y. (2004). *Atasözleri: kaybolan kültür mirasımız*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Şahbaz, N. K. (2012). Atasözleriyle okuma-yazma öğretimi üzerine bir çözümleme/analiysis on literacy teaching with proverbs. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 245-258. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/mkusbed/issue/19553/208290>
- TDK (1998). *Türkçe sözlük*. Ankara.
- TDK (2008). *Güncel Türkçe sözlük*. Ankara.

- Tepeli, Y. ve Arıcı, A. F. (2012). Lise öğrencilerinin atasözlerini kavrama düzeyleri üzerine nitel bir araştırma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 223-236. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/download/article-file/697392>
- Tural, S. K. (1988). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Uluçay, M., Börekçi, M. (2015). Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımlarında kullandıkları deyimler üzerine bir inceleme, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 317-338. Erişim adresi <https://docplayer.biz.tr/33507326-Ortaokul-6-sinif-ogrencilerinin-yazili-anlatimlarinda-kullandiklari-deyimler-uzerine-bir-inceleme.html>
- Vanyushkina-Holt, N. (2005). *Proverbial language and its role in acquiring a second language and culture*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Retrieved from ProQuest Dissertations.(AAT 3319175).
- Yavuzer, H. (2005). *Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. Ankara: TDK Yayınları.

EKLER

Ek 1. 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözleri Dağarcığına İlişkin Değerlendirme Anketi

TC
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

KONYA İLİ SELÇUKLU İLÇESİ ADNAN HADİYE SÜRMEGÖZ ORTAOKULU 7.
SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ATASÖZÜ DAĞARCIĞINA İLİŞKİN
DEĞERLENDİRME ANKETİ

Öğrencinin Sınıfı: 7

Cinsiyeti:

S.E.D. :

Türkçe Dersi A.B.D. :

Annenin mezun olduğu okul:

Babanın mezun olduğu okul:

Sevgili öğrenciler, aşağıdaki tabloya bildiğiniz atasözlerini ve hangi durumlarda bu atasözlerini kullandığınızı yazınız. Elde edilecek veriler yalnızca ilgili bilimsel araştırmada kullanılacaktır.

Dr. Öğretim Üyesi Nigar İPEK EĞİLMEZ

Ahmet YONCACI

Tez Danışmanı

Türkçe Eğitimi A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi

<u>BİLDİĞİM ATASÖZLERİ</u>	<u>HANGİ DURUMLARDA KULLANIRIM</u>
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

Ek 2. 7. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Kitap Okuma Durumları Anketi

Öğrencinin Sınıfı: 7

7. SINIF ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK KİTAP OKUMA ALIŞKANLIĞI ANKETİ

1- Kitap okumayı seviyor musunuz? (**Bu soruyu “evet” olarak işaretleyenler 3. sorudan devam etsin.**)

() Evet () Hayır

2- Kitap okumayı sevmeyişinizin sebebi nedir? (**Birden çok şıkkı işaretleyebilirsiniz**)

- a. Okuduklarımı yeteri kadar anlamıyorum.
- b. Kendi zevkime uygun kitabı seçemiyorum.
- c. Okumanın bir faydası olmadığını düşünüyorum.
- d. Televizyon izlemek ve internette dolaşmak daha çok hoşuma gidiyor.
- e. Okuma hızım çok yavaş.
- f. Aile içerisinde kitap okuyarak bana örnek olan kimse yok.

3- Genel olarak ne sıklıkta kitap okursunuz?

- A) Hiç B) Yılda 1-5 kitap arası C) Yılda 6-11 kitap arası
- D) Ayda 1-3 kitap arası E) Haftada 1 kitap

4- Ders kitaplarınız dışında kaç kitabınız var?

- () 10 veya daha az () 11- 50 kitap arası () 51-100 kitap arası
- () 101 veya daha fazla

5- Neden kitap okursunuz? (**Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz. En önemli amacınızdan başlayıp numaralandırarak sıralayınız.**)

- () Boş zamanlarımı değerlendirmek için. () Kendimi yetiştirmek için.
- () Bilgi edinmek için () Derslerime yardımcı olması için.
- () Eğlenmek için () İyi bir meslek sahibi olmak için
- ()

6- Hangi zaman diliminde daha çok kitap okursunuz?

- () Kitap okumak için her gün zaman ayırırım. () Hafta sonları vakit ayırırım.
- () Sadece yaz tatillerinde okuyabiliyorum. () Fırsat bulduğum her an kitap okurum

7- Kitap okumak için haftada kaç saat süre ayırabiliyorsunuz?

- () 1 saatten az () 1-2 saat () 3-5 saat
- () 6-10 saat () 10 saatten fazla

8- Yeteri kadar kitap okuduğunuzu düşünüyor musunuz? (**Bu soruyu “evet” olarak işaretleyenler 12. sorudan devam etsin.**)

() Evet () Hayır

9- Yeteri kadar kitap okumayışınızın sebebi nedir?

- a. Kitap okumayı sevmiyorum.
- b. Televizyon izlemek ve internette araştırma yapmak daha çok hoşuma gidiyor.
- c. Kitap fiyatları yüksek olduğu için kitap okuyamıyorum.
- d. Derslerin yoğunluğundan kitap okumaya vakit bulamıyorum.
- e. Kitap okuyarak bana örnek olan kimse göremiyorum.
- f. Kitap okuyan insanların olması gereken noktada olmadığını düşünüyorum.
- g. Kitap okumanın faydalı olmadığını düşünüyorum.
- h. Kitap okumanın ekonomik bir yansıması olmadığını düşünüyorum.
- i.

10. Okul ya da sınıf kitaplığından hangi sıklıkta yararlanıyorsunuz?

() Sürekli () Bazen () Hiç

11- Evinizde sizin yararlanabileceğiniz bir kitaplık var mı ?

() Var () Yok

12- Aileniz okumanız için size kitap alır mı?

- a. Ara sıra alırlar
- b. Sürekli alırlar
- c. Hiç almazlar

Ek 3. Öğrencilerin Kullandıkları Atasözleri ve Kullanım Sayıları

Araştırmada öğrencilerin dağarcığında bulunan atasözleri ‘‘Bildiğiniz atasözlerini yazınız’’ sorusuna verdikleri cevaplar incelenerek kullanım sayıları şeklinde tespit edilmiştir. Ankete katılan öğrenciler 183 farklı atasözü kullanmıştır. Bir atasözünü ankete katılan kaç öğrencinin kullandığı atasözünün karşısında belirtilmiştir.

ATASÖZÜ	Kullanım Sayıları
Damlaya damlaya göl olur	172
Sakla samanı gelir zamanı	120
Üzüm üzüme baka baka kararır	89
Ayağını yorganına göre uzat	74
Bir elin nesi var iki elin sesi var	63
Dost kara günde belli olur	63
Komşu komşunun külüne muhtaçtır	49
Aslan yattığı yerden belli olur	48
Ağaç yaşken eğilir	44
Ak akçe kara gün içindir	30
Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur	28
Gülme komşuna gelir başına	28
İşleyen demir ışıldar	25
Ne ekersen onu biçersin	23
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar	22
Aç ayı oynamaz	21
Besle kargayı oysun gözünü	20
Gülü seven dikenine katlanır	19
Üzümünü ye bağını sorma	19
Söz gümüşse sükut altındır	18
Birlikten kuvvet doğar	17
Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır	16
Güneş girmeyen eve doktor girer	15
Akşamın işini sabaha bırakma	12
Keskin sirke küpüne zarar	12
Dost acı söyler	11

ATASÖZÜ	Kullanım Sayıları
Ev alma komşu al	11
Kör ile yatan şaşu kalkar	11
Öfkeyle kalkan zararlar oturur	11
Arkadaşımı söyle kim olduğunu söyleyeyim	10
Denize düşen yılana sarılır	9
El elden üstündür	9
Mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır	9
Davulun sesi uzaktan hoş gelir	8
Görünen köy kılavuz istemez	8
Her koyun kendi bacağından asılır	8
Acele işe şeytan karışır	7
Akıl yaşta değil baştadır	7
Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste	7
Güneş balçıkla sıvanmaz	7
Armut piş ağzıma düş	6
Ateş olmayan yerden duman çıkmaz	6
Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır	6
İyilik eden iyilik bulur	6
Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla	6
Kurunun yanında yaş da yanar	6
Sabreden derviş muradına ermiş	6
Sürüden ayrılanı kurt kapar	6
Taşıma su ile değirmen dönmez	6
Akılsız başın cezasını ayak çeker	5
Balık baştan kokar	5
Büyük lokma ye büyük söz söyleme	5
Çivi çiviye söker	5
Rüzgâr eken fırtına biçer	5
Su testisi su yolunda kırılır	5
Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş	5
Ateş düştüğü yeri yakar	4

ATASÖZÜ	Kullanım Sayıları
Bedava sirke baldan tatlıdır	4
Can boğazdan gelir	4
Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar	4
Erken kalkan yol alır	4
Evdeki hesap çarşıya uymaz	4
Her horoz kendi çöplüğünde öter	4
İyilik et denize at balık bilmezse Halik bilir	4
Kedi yetişemediği ciğere pis dermiş	4
Parayı veren düdüğü çalar	4
Su uyur düşman uyumaz	4
Ummadık taş baş yarar	4
Armutun iyisini aylar yer	3
Bana dokunmayan yılan bin yaşasın	3
Bin bilsen de bir bilene danış	3
Davul dengi dengine diye çalar	3
Derdini söylemeyen derman bulamaz	3
El elin eşeğini türkü çağırarak arar	3
Mum dibine ışık vermez	3
Ne oldum dememeli ne olacağım demeli	3
Su akar yolunu bulur	3
Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer	3
Yalnız taştan duvar olmaz	3
Acele giden ecele gider	2
Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır	2
Adı çıkmış 9'a inmez 8'e	2
Akıl akıldan üstündür	2
Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az	2
Armut dalının dibine düşer	2
Ayağını sıcak tut başını serin gönlünü ferah tut düşünme derin	2
Az konuş çok dinle	2
Bal tutan parmağını yalar	2

ATASÖZÜ	Kullanım Sayıları
Bin işçi bir başçı	2
Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur	2
Dost başa düşman ayağa bakar	2
Dost dostun eyerlenmiş atıdır	2
Geçti Borun pazarı sür eşeğini Niğde'ye	2
Gün doğmadan neler doğar	2
Gün gelir devran döner	2
İğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır	2
İt ite buyurur it de kuyruğuna	2
Kalp kalbe karşıdır	2
Kasap et derdinde koyun can derdinde	2
Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez	2
Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür	2
Komşusu açken tok yatan bizden değildir	2
Köprüden geçene kadar ayıya dayı de	2
Leyleğin ömrü laklakla geçer	2
Sırrını açma dostuna o da söyler dostuna	2
Su içene yılan bile dokunmaz	2
Terzi kendi söküğünü dikemez	2
Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânıdır	2
Tok açın halinden bilmez	2
Vakit nakittir	2
Veren el alan elden üstündür	2
Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli	2
Yemeyenin malını yerler	2
Zenginin malı züğürdün çenesini yorar	2
Açık ağız aç kalmaz	1
Ağaç yaprağıyla güzeldir	1
Akacak kan damarda durmaz	1
At ölür meydan kalır yiğit ölür şan kalır	1
Ateşle barut bir yerde durmaz	1

ATASÖZÜ	Kullanım Sayıları
Az veren candan çok veren maldan	1
Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz	1
Bal seven baldan bıkar	1
Battı balık yan gider	1
Bıçak yarası geçer dil yarası geçmez	1
Bin dost az bir düşman çok	1
Bir çöplükte iki horoz ötmez	1
Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır	1
Boynuz kulağı geçer	1
Bükemediğin eli öp başına koy	1
Bülbülü altın kafese koymuşlar ah vatanım demiş	1
Büyük balık küçük balığı yutar	1
Cahil kendi mezarını kazar	1
Cahile laf anlatmak deveye hendek atlatmaktan zordur	1
Can çıkmayınca huy çıkmaz	1
Çanağa ne doğrarsan kaşığında o çıkar	1
Çok havlayan köpek ısırılmaz	1
Davacın kadı olursa yardımcın Allah olsun	1
Derede maya mayalanmaz	1
Domuz derisi post olmaz eski düşman dost olmaz	1
Dost başa düşman ayağa bakar	1
Dost bin ise azdır düşman bir ise çoktur	1
Dostunu yakın düşmanını daha yakın tut	1
Eğri oturup doğru konuşalım	1
El öpmekle ağız aşınmaz	1
Emek olmadan yemek olmaz	1
Esirgenen göze çöp batar	1
Eşek bilmediği otu yerse başı ağrır	1
Evli evine köylü köyüne	1
Fazla sabır maraz doğurur	1
Göz görmeyince gönül katlanır	1

ATASÖZÜ	Kullanım Sayıları
Güvenme varlığa düşersin darlığa	1
Hacı hacıyı Mekke’de derviş dervişi tekkede bulur	1
Her gün papaz pilav yemez	1
Her işte bir hayır vardır	1
Huylu huyundan vazgeçmez	1
Isıracak köpek dişini göstermez	1
İnsanın alacası içinde hayvanın alacası dışındadır	1
İsin yanına varan is misin yanına varan mis kokar	1
İyi insan lafın üstüne gelir	1
İyi olacak hastanın doktor ayağına gelir	1
Katranı kaynatsan olur mu şeker	1
Kedi g...tünü görmüş yaram var demiş	1
Kelin merhemi olsa başına sürer	1
Kendi düşen ağlamaz	1
Kızını dövmeyen, dizini döver	1
Kimse yoğurdum ekşi demez	1
Kişiyi vezir eden de karısı, rezil eden de	1
Meyve veren ağaç taşlanır	1
Misafir umduğunu değil bulduğunu yer	1
Nush ile uslanmayı etmeli tekdir, tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir	1
Önce can sonra canan	1
Paçalar ıslanmadan balık tutulmaz	1
Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir	1
Sağır duymaz uydurur	1
Sakalım yok ki sözüm dinlensin	1
Sap döner keser döner gün gelir hesap döner	1
Son gülen iyi güler	1
Söze gelince usta işe gelince hasta	1
Su olmayan değirmen dönmez	1
Tavşan dağa küsmüş dağın haberi olmamış	1

ATASÖZÜ	Kullanım Sayıları
Yarım hekim candan eder yarım hoca dinden eder	1
Yaş kesen baş keser	1
Yolcu yolunda gerek	1

Ek 4. Öğrencilerin Atasözleri Dışında Kullandıkları Deyim vb. Söz Grupları

Araştırmada öğrencilerin dağarcığında bulunan atasözlerini tespit etmek amacıyla “Bildiğiniz atasözlerini yazınız” sorusu sorulmuş öğrencilerin atasözü olarak bildikleri ancak farklı bir sözcük grubuna dâhil olan 66 adet kelime grubu ve bu kelime gruplarını kaç öğrencinin kullandığı karşısında belirtilmiştir.

Deyim vb. Söz Grupları	Kullanım Sayıları
Boş tenekeden çok ses çıkar	6
Söz uçar yazı kalır	6
Dereyi görmeden paçaları sıvamak	4
Ayıkla pirincin taşını	3
Etekleri zil çalmak	3
İki ayağı bir pabuca girmek	3
Karnı zil çalmak	3
Ağzını bıçak açmamak	2
Ateşe körükle gitmek	2
Atı alan Üsküdar’ı geçti	2
Ayaklarına kara sular inmek	2
Eşeğini sağlam kazığa bağlamak	2
İpe un sermek	2
Karpuz yata yata büyür	2
Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur	2
Saman altından su yürütmek	2
Samanlıkta iğne aramak	2
Yangına körükle gitmek	2
Ağaç olmak	1
Ağır akmak	1
Ağzı kulaklarına varmak	1
Ağzını hayra aç	1
Akıllı deli ile uğraşmaz	1
Amca baba yarısıdır	1
Attan inip eşeğe binmek	1

Deyim vb. Söz Grupları	Kullanım Sayıları
Ava giderken avlanmak	1
Ayağının tozuyla gitmek	1
Aynı suda iki kere yıkanılmaz	1
Aynı tasta su içilmez	1
Bal yiyen baldan bıkar	1
Baltayı taşa vurmamak	1
Başlamak bitirmenin yarısıdır	1
Bir kulağından girip bir kulağından çıkmak	1
Bir lisan bir insan	1
Bir nehirde iki kez yıkanılmaz	1
Bir taşla iki kuş vurmamak	1
Boş davul çok ses çıkarır	1
Çorbada tuzumuz olsun	1
Dili kılıçtan keskin	1
Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmak	1
Ekmek elden su gölden	1
Elimle verdiğim şeyi dilimle ziyan etmek	1
En bilgin en yanlıdır	1
Et tırnaktan ayrılmaz	1
Gelelim kuru fasulyenin faydalarına...	1
Göze almak	1
Hem kel hem fodul	1
Hem suçlu hem güçlü	1
Her gördüğü sakallıyı babası sanmak	1
İnsan ölünce yaşlanır	1
İti an çomağı hazırla	1
Kalbine girmek	1
Kaş yaparken göz çıkarmak	1
Kendi çalıp kendi oynuyor	1
Kolaysa başına gelsin	1
Koynumda yılan beslemişim	1

Deyim vb. Söz Grupları	Kullanım Sayıları
Nazar etme ne olur çalış senin de olur	1
Olduğu kadar olmadığı kader	1
Ortada fol yok yumurta yok	1
Tatlı yiyelim tatlı konuşalım	1
Turnayı gözünden vurmak	1
Umudu kesmek	1
Yağmurdan kaçarken doluya tutunmak	1
Yaptığın her iyiliğin karşılığı var	1
Yemek bulursan ye dayak bulursan kaç	1
Yoğurt aklımı ayran etme	1

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyad, Ad : Ahmet YONCACI

Doğum Yeri ve Tarihi : Denizli 06/11/1983

Eposta : ahmetyoncaci20@gmail.com

Telefon : 0 505 899 13 80

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Yıl
Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi	2006

İŞ TECRÜBESİ

Görev	Kurum	Yıl
Öğretmen	MEB	13